

חוק לישראל

עריכה שיטתית ועדכנית של המשפט העברי
כיסוד לחקיקה ולפסיקה
על פי סדר חוקי מדינת ישראל

בעריכת נחום רקובר

עניינים שונים במחילה

ברוך כהנא

מורשת המשפט בישראל
ירושלים 2016
יוצא לאור בסיוע משרד החינוך והתרבות
מינהל התרבות

שער שלוש עשרה: עניינים שונים במחילה

תוכן העניינים

פרק ראשון: מבוא 3

פרק שני: מחילה שהחייב מתנגד לה 3

- א. הדעה שהמחילה תקפה 3
- ב. הדעה שהמחילה אינה תקפה 6
- ג. מחילה על שעבוד נכסי החייב נגד רצונו 8
- ד. דחיית מועד פרעון החוב נגד רצון החייב 9

פרק שלישי: מחילה כללית 10

- א. פרשנותה בצמצום או בהרחבה 10
- ב. מצבים שהיא כוללת את כל החיובים 11
- ג. מצבים שאינה כוללת את כל החיובים 14
- ד. הלכות נוספות 17

פרק רביעי: ספק מחילה 17

- א. הדעה שהחיוב תקף מספק 17
- ב. הדעה שהנמחל פטור מספק 20
- ג. במחילה מכללא 21
- ד. ספק בהיקף המחילה 22

פרק חמישי: טענת מחילה 24

- א. הכלל שטענה זו אינה מתקבלת 24
- ב. חריגים שבהם הטענה מתקבלת 26
- ג. חובת הנושה להישבע שלא מחל 28
- ד. במחילת חיוב להישבע 30

פרק שישי: מחילת אדם לעצמו 30

פרק שביעי: תנייה שלא תועיל מחילה 34

- א. תוקפה 34
- ב. תנייה שלא יפתה החייב את הנושה למחול 36
- ג. פרשנות מצמצמת של התנייה 37
- ד. חריגים שבהם המחילה תקפה למרות התנייה 37
- ה. נושה שנשבע שלא ימחל 38

פרק שמיני: מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים 39

פרק תשיעי: שונות 42

- א. פרשנות של לשונות מחילה 42
- ב. מחילה זמנית - דחיית מועד פרעון 43
- ג. מחילה מול "נאמנות" 44
- ד. מחילה הכרוכה באיסור 45
- ה. מחילה שבטלה מקצתה 46
- ו. תוצאה מפסילת מחילה - החזר התשלום שניתן בעבורה 47

פרק עשירי: סיכום 47

פרק ראשון: מבוא

שער זה הוא השער האחרון הדין במחילה העיקרית, מחילת חיובים, לפני שנעבור לעיסוק במחילת זכויות קנייניות ובמוסד ה"סילוק". על כן שער זה יכלול נושאים שונים, שהדיון בכל אחד מהם קצר מכדי להצדיק שער לעצמו, ובשל כך צורפו כאן יחד.

שאלה אחת שמתעוררת היא, האם יש תוקף למחילה אם החייב מתנגד לה ורוצה להישאר חייב? השאלה מתעוררת במצב שאחר כך הנושה מתחרט על המחילה ורוצה לתבוע את החייב, והחייב מתחרט על התנגדותו למחילה ואינו רוצה לפרוע. שאלות משניות הן באשר לנושה המוחל רק על שעבוד נכסי החייב, נגד רצון החייב, בעוד שהנושה אינו מוחל על החוב עצמו; ובאשר לדחיית מועד הפרעון נגד רצון החייב. באלה יעסוק פרק שני.

עניין אחר שיש לדון בו הוא אדם שמוחל לחברו, לא על חיוב ספציפי אלא על כל החיובים שלו, כגון שהוא רוצה לפתוח דף חדש ביחסים שביניהם. במחילה כללית כזאת, לעיתים קרובות מתעוררת שאלה איך לפרש את המחילה - אילו חיובים התכוון המוחל לכלול בה? בשאלה זו נעסוק בפרק שלישי.

פרק רביעי יעסוק במצב שמתעורר ספק האם הנושה מחל על החוב או לאו - האם יחול כאן הכלל ש"המוציא מחברו עליו הראיה", ולכן מספק הנושה לא יוכל להוציא את החוב מהחייב; או שמא כלל זה אינו חל כאן. שאלה מישנית בתחום זה היא במקום שאין ספק בעצם המחילה, אלא בהיקפה - איך קובעים כמה מהחוב נמחל?

מצב דומה הוא זה שהחייב טוען שהנושה מחל לו, והנושה טוען שלא מחל. גם כאן מתעוררת שאלה האם להחיל את הכלל ש"המוציא מחברו עליו הראיה", או לאו. בשאלה זו נעסוק בפרק חמישי.

שאלה מיוחדת מתעוררת במצב שאישיותו של הנושה ואישיותו של החייב נפגשות באותו אדם. מצב זה נוצר אם החייב היה קרובו של הנושה, ומת הנושה, והחייב ירש אותו. בדרך כלל, במצב כזה החוב מתאיין, ואפשר לומר שמועילה מחילת אדם לעצמו. אבל במצבים מיוחדים, יש שיקולים המונעים את התאינות החוב, כגון שאינטרס של אדם אחר כרוך בחוב, ויש לדון האם הנושה-החייב יכול לבטל את החוב ע"י מחילתו. פרק שישי יעסוק בכך.

בפרק שביעי נדון בנושה וחייב שהסכימו מראש שגם אם הנושה ימחל, לא תועיל המחילה. נראה עד כמה יכולה הסכמה כזאת לשלול את תוקפה של מחילה עתידית. נדון שם גם בשאלה קרובה, של נושה שנשבע שלא ימחל, ובכל זאת מחל - האם מחילתו תקפה.

נושא אחר שיש לברר הוא בחייבים משותפים, כגון שניים (או יותר) שלוו יחד, והנושה מחל לאחד מהם - האם מחילתו משפיעה גם על חיובם של החייבים האחרים? נעסוק בכך בפרק שמיני.

פרק תשיעי יעסוק בשאלות אחדות: איך יש לפרש לשונות מחילה מסוימות; מה תוקפה של הארכת זמן של חוב, שהיא למעשה מחילה זמנית; אם חייב ונושה התנו שהנושה יהיה נאמן במצב שיתעורר ויכוח ביניהם, האם הדבר כולל ויכוח בדבר מחילה; מה תוקפה של מחילה הכרוכה באיסור; מחילה שבטלה מקצתה מסיבה כלשהי - האם בטלה כולה; ומה דינו של נושה שקיבל כסף מן החייב כדי שימחל לו על חובו, והתברר שלפי הדין אין מחילתו תקפה.

פרק שני: מחילה שהחייב מתנגד לה

א. הדעה שהמחילה תקפה

האם יש תוקף למחילה אם החייב מתנגד לה ורוצה להישאר חייב? השאלה מתעוררת במצב שאחר כך הנושה מתחרט על המחילה ורוצה לתבוע את החייב, והחייב מתחרט על התנגדותו למחילה ואינו רוצה לפרוע.¹

¹ עטרת משפט (עובדיה), סי' י, ענף ב.

ובכן, לדעת רוב הפוסקים, מחילה מועילה גם אם הנמחל מתנגד לה².

הוא מוצא עוד נפקות משאלה זו, בראובן שהפקיד חמץ אצל שמעון ומחל לשמעון, ושמעון התנגד, שאם המחילה מועילה, נמצא שהחמץ שייך לשמעון, והוא עובר עליו בפסח. אבל דבריו קשים, שהרי לא מועילה מחילה על חפץ בעין, כפי שנראה בשער ארבע עשרה.

² ר' מרדכי קלעי, בשו"ת מקור ברוך סי' ל (מה ע"ד); אבני מילואים, סי' ל, סי"א, וסי' צג סי"ק ז (הובא במערכת הקניינים, סי' ח, עמ' כ, ובשו"ת אז נדברו, חלק יב, סי' כא, עמ' מד); חידושי הרי"ם, חו"מ, סי' סז, י, סי"ק ז; אורח משפט (אנליק), סי' יב, ח (כב ע"א); שו"ת באר יצחק יו"ד סי' כג, ענף ג; אמרי בינה דיני דיינים סי' כ אות יז (ד"ה וראיתי); קובץ שיעורים, כתובות סי' רצו; אור הלבנה, ח"ד, עמ' קז; צמח ארז, ב"מ י ע"א (עמ' תיא), בדעת תוסי קידושין יט ע"א (ד"ה אומר); אמת ליעקב (קמינצקי), נשים, עמ' מב; צבי גאון יעקב, סי' יג, עמ' 58; קבא דקשייתא, סי' מו, בהשמטות (נדפס בגליון, במהד' תשמ"ה); חזון איש, אהע"ז, סי' קמח, לדף כט ע"א (ד"ה ועיקר); חוסן ישועות, יבמות נב ע"ב (שמועילה בלי דעת הנמחל); גידולי שמואל כתובות קח ע"א, בדעת שו"ת הרדב"ז סי' תקסז.

חידושי הרא"ה, כתובות נג ע"א (הובא בר"ן על הרי"ף, כתובות יט ע"ב, בדפי הרי"ף), וחידושי הריטב"א, כתובות נג ע"א, בשם י"א, אומרים שביהודה, שנהגו שהיתומים יכולים לתת לאלמנה את כתובתה על כרחא כדי להיפטר ממזונות (כתובות נב ע"ב), אם היא מוחלת על כתובתה, אין לה מזונות, מפני שאם נאמר שיש לה מזונות, נמצא שתוכל לעקוף בכך את תקנתם. זאת אף שברור שהיתומים היו מתנגדים למחילה אילו הייתה גורמת לכך שבה יתחייבו לשלם לה מזונות. מכאן הוכיחו אבני מילואים, צג, סי"ק ז (הובא בשו"ת מהרש"ל (לנגס), סי' יג), שו"ת אבני נזר יו"ד, סי' קבא סי"ק ז, וחוי"מ סי' נד וסי' קסד, חלקת יואב אהע"ז סי' לב (ד"ה וכן מוכח), אמרי בינה, דיני פדיון הבן סי' ג, בתחילתו, ודיני דיינים, סי' כ, אות ב (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סי' ב, אות ח), קבא דקשייתא, סי' מו, שו"ת חיי אריה (ליפקין), חו"מ, סי' ח, אות א, חזון איש, אהע"ז, סי' קמח, לדף כט ע"א (ד"ה ועיקר), תורת מיכאל סי' סד (עמ' רמ), דברי התורה, חו"מ, סי' יב, סי"א, שו"ת להורות נתן חלק ה סי' ק, אות ב, מנחת אשר (תשס"ד) ב"ב סי' יד, ר"מ שטרנבוך, אהל יצחק (גיטין) עמ' תשצו, ודרכי חושן, ח"א, עמ' קנג, שלפי הרא"ה מועילה מחילה נגד רצון הנמחל.

אמרי משה סי' כד סי"ק ז (הובא בדבר משה (רוזמרין) קדושין טז ע"א, אות ריז), כותב שלפי ההוה אמינא, בקדושין טז ע"א, שעבד עברי אין גופו קנוי לאדון, והאדון יכול למחול לו על שעבודו, המחילה היתה מועילה אף נגד רצונו. הרי שלדעתו מועילה מחילה נגד רצון החייב.

אבני מילואים כח סי"ק כז, מדבר על מחילת אדון על עבדות של אמה כדי לייעדה, ודן מצד שהקידושין הם נגד רצונה, ולא מפריע לו שהמחילה היא נגד רצונה, לשיטתו (שצוינה בראש ההערה) שמועילה מחילה נגד רצון החייב.

אורח משפט שם מיישב בכך את קושיית קצות החושן, לו, סי"ק י, על מה שנאמר בב"ב מג ע"א, שבני עיר שנגנב ספר תורה שלחם, הם פסולים להעיד נגד הגנב, כי הם נוגעים בדבר כיון שספר התורה שייך לכולם, אבל אפשר שיסתלקו שניים מבעלותם בספר ויעידו; והכוונה היא שיתנו את חלקם בספר לגנב במתנה (עיי' בקצות החושן שם, מניין שזאת הכוונה) - הרי הגנב לא יסכים לקבל את חלקם, כדי שלא יוכלו להעיד נגדו? התירוץ הוא על פי חידושי הרשב"א שם, שכתב שהסתלקות זו היא מטעם מחילה (חידושי הרשב"א, ב"ב מג ע"א, נקט אפשרות שהכוונה היא שיסתלקו וימחלו על חלקם, ואפשרות אחת שיסתלקו ויתנו את חלקם לבני העיר; אבל יש להעיר ששולחן ערוך, חו"מ, סי' לו, יח, נוקט שהסילוק מועיל רק עם קניין, ע"פ דברי הגמרא שם "שקנו מידו", וא"כ זה בעצם הקנאה, שבדאי אינה מועילה נגד רצון המקבל, ומחילה מועילה אף נגד רצון הנמחל. כרם יוסף, ב"ק סח ע"ב, אות טו (עמ' תקפג), תירץ שגם אם לא מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כאן הגזלן רוצה לזכות בחפץ, שהרי לשם כך גזל.

צבי גאון יעקב שם מסביר בזה מדוע שו"ע, חו"מ, עה, יא, פוסק שראובן האומר לשמעון "אני חייב לך" והשיב שמעון "אינך חייב לי", שמעון פטור בתורת ודאי מטעם מחילה (ראה על כך בשער שני), אף שלענין הודאות סותרות של נותן ומקבל, נפסק שהדין בספק (גיטין מ ע"ב), שזה ספק, מפני ששם אי אפשר שהמקבל יקנה מעכשו נגד רצונו, והדין הוא רק על העבר, האם נתן לו בעבר, ובזה יש ספק מפני שלא ידוע עם מי האמת; משא"כ כאן, שאף שראובן אינו רוצה את המחילה, היא מועילה נגד רצונו.

חוסן ישועות (מייזלש), יבמות נב ע"ב, כותב שבמחילה אין צריך את דעת הזוכה, גם אם נאמר שבמתנה צריך שהמקבל יתכוון לקנות. אבל אין ללמוד מדבריו שהמחילה תועיל גם אם הנמחל מביע התנגדות, מפני שהוא אומר רק שאין צריך שהנמחל יתכוון לזכות.

שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סי' ד (הובא בשו"ת גינת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סי' ה), תמה איך מועיל מה שהיה נהוג לכתוב בכתובה, שהבעל לא יוכל לפתות את אשתו למחול, ואם תמחל עקב פיתויו, המחילה תהיה בטלה (ראה ליד ציון הערה 149). מכאן שהוא סובר שמועילה מחילה גם אם הנמחל מתנגד, ולכן לא היה יכול לומר שתנאי זה מועיל מפני שיש בכך הודעה מראש שהבעל (הנמחל) מתנגד למחילה.

ראיות לדעה זו: שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד, ח"א, סי' כג (יא ע"ד), וצבי גאון יעקב שם (ברמז) מוכיחים שמחילה נגד רצון החייב מועילה, מזה ש"טענו חיטים והודה לו בשעורים" פטור, ויש שכתבו שהוא מטעם מחילה, שהתובע מחל לו על השעורים (ראה שער אחת עשרה), וזאת אף שהנתבע אינו רוצה במחילה, שהרי הודה שהוא חייב שעורים.

באר אלחנן, סי' יט, אות ב, מסביר על פי דעה זו מדוע מועילה מחילת נחבל לחובל על התשלומין, אף שכתוצאה מכך יחויב החובל מלקות (ראה שער ראשון, בענין קלב"מ), ולכן מן הסתם החובל מתנגד למחילת הממון. כמו כן, ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח, מביא שר' אליהו ברוך קמאי הקשה, אם לא מועילה מחילה נגד רצון הלווה, מדוע חובל פמשי"פ לוקה ואינו משלם (ראה שער ראשון), הרי הוא פטור מתשלום מטעם מחילת הנחבל, והחובל מן הסתם מתנגד למחילה שהרי עי"ז יתחייב מלקות, וא"כ הדין היה צריך להיות שאינו מחול ואין מלקות?

טעם דעה זו הוא, שמחילה היא פעולה מצד הנושה והחייב אינו נוטל בה שום חלק³, ודוקא מתנה אי אפשר לתת נגד רצון המקבל, מפני שצריך שהמקבל יזכה במתנה, וזה אינו אפשרי אם אינו רוצה לזכות, אבל במחילה, החוב פוקע מיד, גם בלי רצון החייב⁴. ברגע שפקעה זכות התובע בחיוב, כבר אין חיוב, מפני שחיוב אינו יכול להתקיים בלי זכות תובע, ואין צורך שהחייב יזכה במשהו, ולכן התנגדותו אינה משנה⁵. המחילה אינה כנתינה לחייב, שבה נחוצה הסכמת המקבל, אלא הנושה מסלק את שעבודו⁶.

ואכן, פרשנים רבים כתבו שמחילה מועילה נגד רצון החייב לפי השיטה (שהבאנו בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הפקעה (או סילוק)⁷.

יש להסביר זאת כך: לפי שיטת ההפקעה, המחילה היא פעולה חד צדדית של הנושה, ולכן אין צורך ברצונו של החייב, שאינו משחק תפקיד בחלות המחילה.

ר' אפרים נבון אומר שמועילה מחילה נגד רצון החייב גם לשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, כיון שהיא הקנאה דממילא⁸. נראה שהוא מתכוון לומר שהנושה מוחל וההקנאה

ר"ח שמואלביץ שם, ור' שמואל הבלין, "ויתור על זכויות או הקנאה", שבילין, גלי כז-כח, עמ' פו, מיישבים, על פי מה שכתבו (ראה הערה 14) שלכל הדעות מועילה הרשאה להזיק נגד רצון הנמחל. אבל דבריהם קשים, שהרי מחילת נחבל על פמשי"פ באה אחרי החבלה, ואינה הרשאה להזיק, שהרי הנחבל אינו יכול לדעת מראש שהחבלה תהיה פמשי"פ.

³ הגדרה זו כתב גם קצות החושן, פו, ס"ק י, לענין אחר.

⁴ אבני מילואים, צג ס"ק ז.

⁵ שערי ישר, שער ה, פרק ה (עמ' יד).

כך מסביר גם ברכת אברהם (ארלנגר) ב"מ עמ' שלא (בדעת אבני מילואים), שכשפקע החוב מהמלוה, ממילא אין חוב, כי שיעבוד חוב הוא זכות המלוה לגבות, וא"צ אפילו מעשה הפקעה, אלא ע"י סילוק דעתו מזכותו ממילא בטל החוב.

⁶ קובץ שיעורים, שם. כך נימקו גם שו"ת אבני נזר יו"ד קכא ס"ק ז, אמרי בינה דיני דיינים סי' כ אות יז (ד"ה וראיתי), באר יצחק שם, אמת ליעקב שם, ר"מ שטרנבוך, בס' אהל יצחק (גיטין) עמ' תשצו, ושו"ת להורות נתן חלק ה סי' ק, אות ב, שדי בסילוק הנושה. כך נימק גם קבא דניחותא (סוף סי' שערי יזו, חלק ב), קושיה מו, שלמלוה יש רק שעבוד, והכסף ברשות הלווה, והמלווה מסתלק, וממילא הדבר שלו, מפני שמחילה היא סילוק. וכן נימק קבא דתירוצא שם, שמחילה היא סילוק. גם תורת מיכאל סי' סד (עמ' רמ), נימק שמחילה היא רק סילוק הנושה מהממון, כי הממון שייך ללווה, וממילא נפטר הלווה, ולכן זה מועיל גם נגד רצון הלווה, ואם ירצה לפרוע, זה יהיה רק מתנה, ואינו יכול לכופר על המלוה לקבל מתנה נגד רצונו.

⁷ מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סי' יא (הובא באורח משפט, אנליק, יב, ח, דף כא ע"ד, בערך שי, חו"מ, יז, יב, בשו"ת יביע אומר, ח"ג, חו"מ, סי' ב, אות ד, בחקרי לב, יו"ד, ח"ד [במהד' ביטון], סי' פג-פד, אות עה, עמ' רנב, בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סי' כא, עמ' מב, בשו"ת אבני נזר, חו"מ, סי' נד, בס' הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעז, במשנת ר' אהרן, קידושין, סי' יב, אות ד, בנעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה, בליקוטי שיעורים, שטיין, ב"ב, סי' ה, אות ב, בנתיבות הקנינים סי' רג (עמ' שנו), בבאר אלחנן, סי' יט, אות ב, בשלמי רגלים (לנגסם) פ"ב אות כז, במעדני שמואל, סי' כח, אות א, בגידולי שמואל כתובות קח ע"א, בקהילות יעקב, קידושין, סי' יז (במהד' תשכ"ב = סי' כא במהד' תשמ"ח), בברכת חיים (מגורי) כתובות דף נג ע"א עמ' סה ודף קד ע"א עמ' רנט, בשו"ת תורת חיים (זונפלד) סימן עא, בשבילין, גלי כז-כח, עמ' פה, ובבארות שלמה, עמ' עג; צבי גאון יעקב, סי' יג, עמ' 58; שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סי' יג וסי' כו; קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו; שו"ת משנה הלכות, ח"ו, סי' סט, וסי' שה, ושיעורי משנה, פסחים ב ע"א, עמ' ד; קובץ שיעורים, קידושין, סי' קכג; קהילות יעקב, סנהדרין, סי' ה; שיעורי ר' דוד פוברסקי, סנהדרין ו ע"א, אות קג; דרכי חושן, ח"א, עמ' קנג; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143. כמו כן, שו"ת אבני נזר חו"מ סי' נד וסי' קסד, מסביר שמועילה מחילה נגד רצון החייב, אף שאין מזכים לאדם נגד רצונו, מפני שהוא יכול לסלק את עצמו; ודבריו מתאימים לשיטה שמחילה היא סילוק.

כמו כן, חלקת יוסף (ברקוביץ), סי' ל, כתב שלפי מה שהסביר שמחילה מועילה בתור גילוי דעת הנושה שאינו רוצה בחוב (ראה בשמו בשער ראשון, פרק שני), ואין תוקף לחוב שהנושה אינו רוצה בו - לפי זה היא מועילה גם נגד רצון הנמחל.

⁸ מחנה אפרים, הלי זכיה מהפקר, סי' יא, בסיום דבריו (הובא בשו"ת יד יוסף, דייטש, סי' קטו, בדמשק אליעזר סי' נה, במשנה כסף, על הלכות שמיטת כספים, חלק ב, על סי' סז, י, פנים חדשות אות יג, ס"ק ו, ביביע אומר שם, אות ה, באמרי בינה, דיני דיינים, סי' כ, אות ב, בחלקת יוסף (ברקוביץ), סי' ל, בנחל יצחק, עג, יט, ענף ו (ומביא ראה לכך), בגידולי שמואל בבא בתרא יא ע"א (ד"ה אבל זה), במשכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז ענף ב, עמ' תרפה, בהגהה, בבית דוד - זכרון טוביה, עמ' שכד, ועל ידי ר"ש דייכובסקי, לדוד עד עולם, עמ' 111).

בתחילת דבריו, כותב מחנה אפרים שלשיטת ההקנאה, אין מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כפי שנראה בהערה 16. אחרונים רבים (שנביא בהערה שם) הביאו רק את תחילת דבריו ולא את סופם, כנראה משום שקשה להבין מה בכך

נובעת מאליה מהמחילה. העובדה שלא דרושה כאן הקנאה מכוונת מצד הנושה, אלא היא פועלת מאליה, מראה שזו פעולה שמתבצעת בקלות, ולכן אין לה הרבה דרישות, כגון, לענייננו, הצורך ברצון החייב. זאת ועוד: הנושה עושה פעולה ברשות עצמו, שגורמת להקנאת ממון לחייב, ומאחר שאינו עושה פעולה ברשות החייב, אין דרושה הסכמתו. יש להסביר יותר, שאפשר לומר שגם לשיטה שמחילה היא הקנאה, זו פעולה חד צדדית של הנושה, כיון שההקנאה קורה מאליה עקב המחילה, ואין צורך בהזזה פיזית של חפץ, לדוגמה, ולכן היא חלה גם בלי רצון החייב.⁹

ר' עובדיה יוסף¹⁰ מעלה סיבה אפשרית נוספת לומר שגם לשיטה שמחילה היא הקנאה, תועיל מחילה נגד רצון החייב: הטעם שאם מקבל מתנה אינו רוצה במתנה לא קנה, הוא משום שאינה זכות גמורה שהרי "שונא מתנות יחיה", ולולא זה זיכוי המתנה היה מועיל אפילו נגד רצונו מפני שזה זכות גמורה¹¹; ובמחילה שאינה מתנה חיובית של דבר חדש, לא נאמר "שונא מתנות יחיה"¹², ולכן היא זכות גמורה, שחלה גם נגד רצון הזוכה.

ר' עמנואל קוסובסקי¹³ כותב שלשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא כאילו שילם החייב לנושה, לא תועיל המחילה נגד רצון החייב, שהרי אין לומר שרואים את החייב כאילו הוא עושה פעולה שאינו רוצה שנראה אותו עושה. יש להסביר יותר, שגם לשיטת הפרעון, המחילה אינה פעולה חד צדדית של הנושה, ועל כן דרוש גם רצונו של החייב. הדבר מובן במיוחד לפי ההסבר (שראינו שם) שמאחר שהיה החייב יכול לפרוע ולקבל את כספו חזרה, "הפוכי מטרטא למה ליי", ונחשב כאילו עשו כן - אם החייב אינו רוצה בכך, אי אפשר לומר שמאחר שיכל לעשות כך, נחשב כאילו עשו.

ב. הדעה שהמחילה אינה תקפה

פוסקים אחרים אומרים שאין מועילה מחילת חיוב אם החייב מתנגד לה¹⁴.

שזו הקנאה דממילא. עטרת משפט (עובדיה), סי' י, ענף ב, כרם יוסף, ב"ק סח ע"ב, אות יד (עמי תקפב), ושו"ת אבני ברזל ח"ב סי' קה, מביאים את תחילת דבריו ואת סופם. דרכי חושן, ח"א, עמ' קנג, כותב שמחנ"א נשאר בספק בזה. דברי התורה, יב, סי' א, מוכיח שהמחילה כאן מועילה גם לשיטת ההקנאה, שהרי הריטב"א סובר שמחילה היא הקנאה (כפי שראינו בשער הראשון), ובכל זאת מוכח מדבריו בכתובות נג, שמועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כפי שראינו בהערה 2.

נחל יצחק, עג, יט, ענף ו, מביא ראייה לדברים אלו של מחנה אפרים - עיין שם. מחנה אפרים מוכיח שהקנאה דממילא מועילה גם נגד רצון המקבל, מהאמור בקידושין כג ע"א, שאם אדם זר נתן כסף לאדון כדי לפדות עבד כנעני, הוא משוחרר גם לדעת ר' מאיר האומר שחוב הוא לעבד לצאת לחרות, ואף שאין חבין לאדם שלא בפניו, כאן זה מועיל, מפני שהאדון אינו משמש שליח לעבד (שאת זאת אינו יכול לעשות בלי הסכמת העבד) אלא הוא נוטל את הכסף לצורך עצמו ("כסף קבלת רבו גרמה לוי"), וממילא קונה העבד את גופו. אבל אהלי אהרן ח"א סי' יד, דוחה את ההוכחה, על פי הר"ן והרשב"א, קידושין שם, שהסבירו שהטעם שמועילה הקנאה בע"כ בעבד על ידי כסף, הוא כמוסבר בסוגיה שם, שכיוון שקונוהו בעל כרחו, גם מקנהו בעל כרחו, וא"כ אין ראייה משם למקרה אחר. שו"ת בן פורת חלק א, סי' יא (נב ע"ב), דוחה את ההוכחה, שהטעם בעבד הוא שהאדון יכול לשחררו על כרחו, ולכן הוא יכול גם לחוב לו על ידי קבלת כסף הפדיון, מה שאין לומר כן במחילה.

שו"ת להורות נתן חלק ה סי' ק, אות ג, מקשה על סברת מחנה אפרים, אם מחילה היא הקנאה וצריך שהחייב יקנה את ממון החוב, איך יתכן שתועיל נגד רצונו, איך יקנה דבר שאינו רוצה לקנותו?

⁹ דברים אלו הפוכים מדברי אור לציון, שהבאנו בשער ראשון, פרק שלישי, שלדעת הריטב"א אין צורך שהנושה יקנה אלא צריך שהחייב יזכה; כאן מחנה אפרים אומר שדי שהנושה יקנה ואין צורך שהחייב יזכה.

¹⁰ שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סי' ב, אות ח.

¹¹ רשב"ם ב"ב קלח ע"א (ד"ה כאן); חידושי הרשב"א, קידושין כג ע"א.

¹² משכנות הרועים, מעי' מ, אות ט. אבל יביע אומר כותב שההנחה של משכנות הרועים, שבמחילה אין משום "שונא מתנות יחיה", אינה ברורה. ראה עוד ליד ציון הערה 17, שכן פורת אומר ש"שונא מתנות יחיה" אמור גם במחילה.

¹³ ר"ע קוסובסקי, דובב שפתי ישנים, עמ' 142.

¹⁴ שו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סי' כב, דף פו ע"א; שו"ת בן פורת, ח"א, סי' יא, דף נב ע"ב (במסקנתו), ובספרו גליוני השי"ס, גיטין לו ע"א; הפלאה, כתובות נג ע"א (ד"ה גמרא) (הובא בדובב שפתי ישנים, עמ' 141) (ולכן תמה על הרא"ה שהובא בהערה 2), והמקנה, קדושין טז ע"א (ד"ה אלא); מהרש"ם, בסוף הסכמתו לס' שלמי רגלים (לנגס), ובמשפט שלום, רט, ד (דף עה), בדעת תשובת הרשב"א, המובאת בב"י, אהע"ז, סי' צו (עמ' רלא); גידולי שמואל כתובות קח ע"א, בדעת משנה למלך הלי מלוה ולווה, ת, א.

גם כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט, בסופו, כותב שאין מועילה מחילה שהנמחל מתנגד לה, אלא שהדוגמאות שהוא נותן הן: בעל בית המוחל לשוכר על דמי השכירות, או מלמד המוחל למעסיקו, או להיפך;

ובדוגמאות הללו יש סיבה מיוחדת להתנגדות, כיוון שיתכן שמחילת חיובו של הנמחל תגרום גם להפקעת זכותו הנגדית - לדוגמה, אם בעל הבית מוחל לשוכר, ייתכן שבכך תיפסק זכות השוכר לשהות בבית. מנחת חינוך מצוה מב אות יד דרך חמישית, ואות יט, כותב שלא מועילה מחילה לעבד עברי נגד רצונו, כי מתנה אינה מועילה נגד רצון המקבל.

מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ו, כותב שזו דעת שו"ת המבי"ט ח"א סי' שיד. אבל לאמיתו של דבר מדובר שם **שהמוחל** אמר מראש שאינו רוצה את המחילה, וזו כעין מסירת מודעה על מחילה שימחל בעתיד (ראה בשמו בהערה 144).

שו"ת חיי אריה (ליפקין) חו"מ, סי' ח, אות ב, מדייק ממה שכתב בית מאיר, אהע"ז, לח, לה, שיש מקום לומר שמועילה מחילה שלא בפני החייב משום "דמסתמא ניחא ליה" (ראה שער שני, בענין מחילה שלא בנוכחות החייב), משמע שהתנגדות החייב מבטלת את המחילה.

משפט שלום שם כותב שזו גם דעת שו"ת מהר"ם לובלין סי' מז, ושער משפט, כב, ס"ק ה. אבל לאמיתו של דבר, בנידון מדובר במחילה חלקית, והחייב לא רצה לקבל את המחילה מפני שרצה שהנושה ימחל לו עוד, ולא היה מוכן להתחייב תמורת המחילה החלקית, לשלם לנושה את יתרת החוב. אין ללמוד משם לנידונו, שהחייב מתנגד למחילה מתוך רצון שחיובו יימשך, לטובת הנושה.

מהרש"ם שם מוכיח שזאת דעת הרשב"א שם, שהרי כתב "אני אומר שהאשה ידעה ולא רצתה במחילתו". אבל שלמי רגלים (לנגס), בהערת המחבר להסכמת מהרש"ם, דוחה הוכחה זו, כי שם מדובר שמחלה על חלק מהכתובה כדי שלא תצטרך להישבע לפני גביית הכתובה, והיה מקום לומר שזו מחילה בטעות כי אילו ידעה שהיא מחלה על מה שתפסה לא היתה מוחלת, ואין אומרים כך כי אולי ידעה על המחילה ולא רצתה במחילתו - וכוונתו היא שלכן מחילתה אינה בטעות, ולא שלכן מחילתו בטלה.

שו"ת מהרש"ם, אהע"ז, סי' קעט, מביא את הכללים של דחיית מתנה (אם המקבל שתק בעת המתנה, חזקה שהסכים לה; ואם אחר כך הביע התנגדות בלשון עתיד, אין זה מועיל לבטל את המתנה, אלא זה נעשה הפקר; ואם נקט לשון עבר, שמשמעוה הודאה שלא הסכים למתנה, המתנה בטלה), לגבי נידונו: אשה שאמרה בפני עדים שקיבלה את כתובתה, שבכך זכה הבעל בכתובה במתנה, ושתק הבעל אז ואחר כך הביע התנגדות. למעשה זו מחילה על חיוב הבעל לתת לה את הכתובה, ומשמע שהוא סובר שלא מועילה מחילה נגד רצון החייב, כמו שלא מועילה מתנה נגד רצון המקבל. אבל בנידונו הייתה גם מתנה ממש, שהיו נכסים משועבדים לכתובה או מיוחדים לכתובה, שבמחילת האשה על הכתובה, הנכסים הללו מוקנים לבעל כמתנה ממש, ואולי לכן הזכיר דיני דחיית מתנה. שו"ת ויחי יוסף ח"ב סי' לב אות ג, מביא את הדעה שאין מועילה מחילה נגד רצון החייב.

שתי הדעות מובאות בבית אהרן וישראל גלי פח עמ' צח.

יביע אומר שם, אות ט, כתב שהמוחל נגד רצון החייב, ותפס, יכול לומר קים לי כדעה שאינה מועילה.

הוכחות שאינה מועילה: אורח משפט (אנליק), סי' יב, ח (כב ע"א) מביא ראייה לדעה זו: בב"מ ו ע"א אומר אביי ששומר (לדוגמה) שכופר, אינו חשוד שהוא רוצה לגנוב את הפקדון, אלא חוששים "שמה ספק מלוה ישנה יש לו עליו", ושהוא מעכב את הפקדון כתשלום על אותו מלוה, ולכן הוא צריך להישבע שאינה ברשותו וכו', ומצד שני אינו חשוד על השבועה, ולכן הוא יכול להישבע. נימוקי יוסף, ב"מ ב ע"ב (בדפי הרי"ף) (הובא בדרישה, חו"מ, סי' צב, ס"ק ה, ובתומים, צב, ס"ק ד), חידושי הרי"ן, ב"מ ו ע"א, וחידושי הריטב"א החדשים, ב"מ ו ע"א, כתבו שלפי זה אם מחל השומר למפקיד על כל תביעותיו, אינו יכול להישבע, מפני שאז הוא חשוד לגנוב ממון, וממילא חשוד על השבועה. וקשה, אי"כ מה הועילו חכמים בתקנתם שתיקנו שחנווני על פנקסו (שזכר בב"מ שם) נשבע ונטול, נאמר שכיוון שחשוד אממונא חשוד אשבועתא, ואם משום החשש לספק מלוה ישנה, הרי החנווני יכול למחול על כל תביעותיו ואז יהיה חשוד על הממון כאמור (דברים קשים, שהרי החנווני לא יסכים למחול הכל, וא"כ יהיה כשר להישבע)? אלא, שלא מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, וכאן הנמחל יסרב לקבל את המחילה.

הבחנות שונות: קבא דניחותא שם כותב שמחילה נגד רצון הנמחל מועילה רק בנוכחות הנמחל.

שו"ת מקור ברוך סי' ל (מה ע"א), כותב, שאם הנמחל התנגד - אין תוקף למחילה. אבל כפי שמעיר חקרי לב, חו"מ, סי' ח"ב, סי' כד (עמ' פח), בנידונו של מקור ברוך, המחילה הייתה על חיוב המחוזק בשבועה, והוא יסכים שבמחילה רגילה די במחילה בלי קבלת הנמחל את המחילה.

בן פורת שם כותב שאם הסכים הנמחל, המחילה מועילה גם אם חזר בו אחרי כדי דיבור. משמע שאם חזר בו תוך כדי דיבור והתנגד, המחילה בטלה.

ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח, כותב שגם לדעה זו, מועילה הרשאה להזיק נגד רצון הנמחל, כיון שהפטור הרשאה להזיק הוא יותר ממחילה רגילה (ראה על טעם הפטור, בשער רביעי, ליד ציון הערה [88]), ודי ברצון הניזק (העתידי) כדי למנוע יצירת חיוב, כמו שהיא מועילה גם בלב (ראה בשמו בשער שני, הערה [156]). כך כתב גם ר' שמואל הבלין, "ויתור על זכויות או הקנאה", שבילין, גלי כז-כח, עמ' פה, בנימוק שהרשאה להזיק היא סילוק ולא הקנאה.

שער משפט, יז, ס"ק ו, כותב שנושה שמחל לחייב על חלק מהחוב, והלה לא הסכים למחילה כי רצה להיפטר גם משאר החוב, המחילה בטלה, כי מה שמחילה מועילה בלי קניין הוא כי הכסף ברשות החייב ורשותו קונה לו (ראה שער שני), וכאן החייב לא התכוון לקנות ורשות של אדם אינה קונה לו אם אינו מתכוון לקנות (תוס' ב"ב נד ע"א, ד"ה אדעתא). מדבריו עולה שמחילה נגד רצון הנמחל מועילה רק אם עשה קניין.

שו"ת אבני ברזל ח"ב סי' קה, נוקט לדעה זו, הנושה מסתלק מהחוב לגמרי, אלא שהחייב מתחייב בחיוב חדש, ונפקא מינה אם הנושה יגבה ממנו בינונית או זיבורית - עיי"ש.

טעמה של דעה זו היא שמחילה היא כמתנה, ומתנה שהמקבל אינו רוצה אותה, אינה תקפה¹⁵. טעם זה מתאים לשיטה שמחילה היא הקנאה, ולכן היא דומה למתנה. ויש שכתבו שאכן מחילה נגד רצון החייב אינה מועילה לשיטה שמחילה היא הקנאה¹⁶.

טעם נוסף הוא, שגם לשיטה שמחילה היא רק הפקעה, אי אפשר להכריח את החייב לקבל את המחילה, מפני שיש בכך חובה בשבילו, שהרי "שונא מתנות יחיה", ועקרון זה חל גם על מחילה, מפני שמחמתה הנמחל נהנה מממון של אחר, וגם אם ירצה אחר כך לפרוע את חובו לנושה, זה ייחשב מתנה חדשה לנושה, ועדיין הוא נהנה מממונו של הנושה, מה גם שהנושה עלול לסרב לקבל ממנו את הפרעון¹⁷. ועוד, שגם לשיטה שמחילה היא הפקעת זכות הנושה, ולא ייתכן חוב שאין בה זכות של הנושה, בכל זאת כל זמן שלא הסכים החייב, גם זכותו של הנושה לא פקעה¹⁸.

ר' שלום יצחק מזרחי¹⁹ מעלה אפשרות שגם לשיטה שמחילה היא הפקעה, אינה מועילה נגד רצון הנמחל, מפני שאדם אינו יכול לזכות במשהו נגד רצונו גם בדבר שאינו צריך הקנאה. הוא מתכוון ל"זכות" במובן של "זכין לאדם", היינו כל דבר שהוא לטובת האדם, ולא דוקא במובן של דבר שנכנס לבעלות האדם, שהרי לשיטת ההפקעה, החוב אינו נכנס לבעלות החייב ע"י המחילה. ואכן כלל הוא ב"זכין לאדם שלא בפניו", שאם אותו אדם מביע התנגדות, הזכות בטלה, וזאת בכל סוגי הזכייה²⁰.

ג. מחילה על שעבוד נכסי החייב נגד רצונו

בין הסבורים שמועילה מחילה נגד רצון החייב נתגלעו חילוקי דעות באשר לנושה המוחל רק על שעבוד נכסי החייב, נגד רצון החייב, בעוד שהנושה אינו מוחל על החוב עצמו. יש מי שאומר שגם כאן מועילה המחילה²¹. אבל יש מי שאומר שמחילה זו לא תועיל, מפני שזכות השעבוד על הנכסים קנויה לנושה בקניין, וכדי להחזירו לחייב הוא זקוק לקנין²², ולשם כך צריך את הסכמת החייב²³.

סוג מיוחד של התנגדות הנמחל נדון בשו"ת נחפה בכסף ח"ב אהע"ז סי' יד (עמ' קצ): סבתא נתנה לנכדתה נדוניה, ובתמורה הנכדה מחלה לה בקנין על זכותה בנכסים מכוח ירושת אביה ואמה; ומצאו שטר חוב, על הלוואה שהסבא לקח מבתו (אמה של הנכדה), והחוב מוטל עכשו על עזבון הסבא, שבידי הסבתא ובידי חתנה. הוא מסיק (עמ' קצג) מהעדויות, שהסבתא לא רצתה מחילה זו, אלא שמחמת קטטה בין חתנה לבינה, רצתה להתל בו, שהנכדה תעשה מחילה זו שאין בה ממש, והצניעה את השטר בין בגדי הנכדה כדי שתמצא אותו; וכיון שהסבתא לא רצתה את המחילה, היא בטלה.

¹⁵ שפת הים שם; ערך השולחן, חו"מ, יב, סי"ק ח.

¹⁶ מחנה אפרים בתחילת דבריו (הובא באורח משפט, בחקרי לב, באז נדברו, באבני נזר, במשנת ר' אהרן, בבאר אלחנן, במעדני שמואל, בנעימות נצח, בליקוטי שיעורים, בנתיבות הקנינים, בברכת חיים, בגידולי שמואל כתובות, בקהילות יעקב קידושין, בסי' הזכרון לר"ח שמואלביץ, בשבילין, ובבארות שלמה, שצוינו בהערה 7); קונטרסי שיעורים שם; משנה הלכות ושיעורי משנה שם; קובץ שיעורים שם; קהילות יעקב סנהדרין שם; שיעורי ר"ד פוברסקי שם; שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סי' יג וסי' כו; קבא דתירוצא, קושיה מו, עמ' פט; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א' (תשי"ס), עמ' 143.

¹⁷ בן פורת שם.

כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ה סי' לו, דף לב ע"ג (הובא בבית אהרן וישראל גלי' מב (אב-אלול תשנ"ב), עמ' קב), מביא את ענין "שונא מתנות יחיה" גם לגבי מחילה (שמידת חסידות היא שהחייב לא יסכים שהנושה ימחל לו), ומסיק מזה שאם אדם חשוב הסכים שאשה תמחל לו חוב שהיא חייבת לו, היא יכולה להתקדש בהנאה זו. אבל ראה ליד ציון הערה 12, דעה שבמחילה לא נאמר "שונא מתנות יחיה".

¹⁸ שערי ישר שם.

חיי אריה שם אות ד מסביר, שכמו שאין מועיל יאוש הנגזל אם הגזלן אינו רוצה לקנות (ב"ק סו ע"ב, לענין גזל חמץ בפסח), כך מחילה אינה מועילה נגד רצון הנמחל.

¹⁹ דברי משפט, חלק ז, עמ' קמ.

²⁰ עיין אנציקלופדיה תלמודית, ע' זכין, ליד ציוני הערות 27-28.

²¹ שו"ת בית יצחק, אהע"ז, ח"א, סי' קיב, אות ו.

בית יצחק שם מקשה, אם המחילה מועילה, מדוע המודה במקצת בחיוב בשטר פטור משבועה מצד שזוהי כפירת שעבוד קרקעות (ב"מ ד ע"ב), הרי הנושה יכול למחול על השעבוד נגד רצון החייב, ותוספות ב"מ ד ע"ב (ד"ה אין, הראשון) כתבו שאם מחל על השעבוד, חייב הלווה להישבע? הוא מתרץ, שאחרי שתבע, שכבר הופטר הלווה מלהישבע, כבר לא מועילה מחילה לחייבו שבועה.

²² ראה על כך בשער חמש עשרה.

²³ אמת ליעקב (קמינצקי), נשים, עמ' מג. משום כך הוא מתקשה בדברי התוספות (הערה 21), שאם מחל הנושה, על החייב להישבע - הרי החייב לא ירצה את המחילה כדי שלא יצטרך להישבע, וא"כ המחילה בטלה (בפשטות התשובה

ד. דחיית מועד פרעון החוב נגד רצון החייב

בפשטות, לפי הדעה שמועילה מחילה נגד רצון הנמחל, מועילה גם דחיית מועד הפרעון נגד רצון החייב. וכך אמנם פסקו פוסקים אחדים.²⁴

אבל יש שכתבו שלא מועילה הארכת זמן נגד רצון החייב.²⁵

היא שהחייב רוצה במחילה, מפני שעדיף לו שהשעבוד יפקע, משיפטר משבועה; וכותב שדוחק לפרש שתוספות לא התכוונו למחילה לאחר שנוצר השעבוד אלא להתנאה מראש שלא יהיה שעבוד קרקעות. אבל בסוף דבריו, אמת ליעקב מעלה אפשרות שמחילת שעבוד מועילה בלי קניין, וא"כ היא אכן תועיל בלי הסכמת החייב, כדעת בית יצחק.

אמרי בינה, דיני דיינים, סי' כ, אות ב, כותב דבר הפוך, בדעת ההפלאה: שאף שההפלאה סובר שאין מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כאמור בהערה 14, הוא מסכים שאם הנושה מוחל רק על שעבוד הנכסים, ויישאר חוב על גופו של החייב, מחילתו מועילה אף נגד רצון הנמחל, מפני שזה רק סילוק שעבוד. בכך הוא מיישב את מה שכתב הפלאה סי' צו ס"ק כד, שאשה יכולה למחול על שעבוד הנכסים של הבעל כלפיה (בגין כתובתה) ועי"ז יתחייב הבעל להישבע לה, מפני שכבר לא יהיה כפירת שעבוד קרקעות או הילך, אף שמן הסתם הבעל לא יסכים למחילה מפני שאינו רוצה להישבע.

²⁴ קבא דקשייתא שם; חידושי הרי"ם שם; משנה כסף, על הלי' שמיטת כספים, על שולחן ערוך סי' סז סעיף י, פנים מאירות אות מה, בדעת שו"ת בית דוד (שלוניקי), חו"מ, סי' יז, בדעת ר' אליעזר משה הורוויץ, תבונה (תרכ"א) סי' כט (עמ' מט), ובדעת סי' הלכות שביעית (זילבר) ח"ב סי' י עמ' קיט (שכתבו שאם מלווה האריך את הזמן, כך שמועד הפרעון יחול אחרי שנת השמיטה, החוב אינו נשטם, ומשמע שמדובר גם אם הלווה התנגד). משנה כסף שם, פנים חדשות, אות יג, סי' קו, כותב שהארכת הזמן מועילה גם שלא בפני הלווה, אף בלי ידיעת הלווה, ואף נגד רצונו, ובלי קניין.

קבא דתירוצא, קושיה מו (עמ' פט-צ), ובספרו נתן פריו, שביעית, על חו"מ, סי' סז, סי' טו, כותב שאם האריך את הזמן נגד רצון החייב, החייב פטור לגמרי, שהרי מה שמועילה מחילה נגד רצון החייב הוא מפני שמחילה היא סילוק (כאמור ליד ציון הערה 7), והרי גם הפקר הוא סילוק (תוספות יבמות מח ע"א ד"ה המפקיר), והרי שו"ת ר"ע איגר ח"א סי' קמה, מקור חיים סי' תמח ס"ק ט (ד"ה ולפמ"ש), אבני מילואים סי' כח ס"ק נג, ושו"ת יריעות שלמה סי' יח, כותבים שהמפקיר לזמן, וזכה בו משהו תוך הזמן, זכה בו לעולם, וגם כאן, הלווה זכה בכסף ברגע שהאריך את הזמן, שהרי הכסף ברשות הלווה, ומלווה להוצאה ניתנה, ויש ללווה רק שעבוד הגוף לשלם; ועוד (גם בלי ההשוואה להפקר), אם הלווה רוצה לשלם ביום פלוני והמלווה אינו רוצה לקבל אלא מאריך את הזמן, באותו יום פקע שעבוד הלווה, מפני שאי אפשר להכריח אותו להישאר משועבד יותר מהזמן שקיבל על עצמו; והוא כאילו אמר הלווה: "אני מתחייב לשלם לך חוב זה עד יום פלוני, ואם לא תתבע עד אז, איני חייב לך", שבכך פקע החיוב אחרי יום זה, מפני שמראש השתעבד רק עד אז. עוד נימק (בעמ' צב) על פי חידושי הרי"ן, גיטין פד ע"א, שכתב בשם הרא"ה שהנותן לחברו קרקע, גוף ופירות, ליום אחד, זכה המקבל בקרקע לעולם מפני שכיוון שפסק קניין הנותן בקרקע, פסק לגמרי - וק"ו שבהארכת זמן החוב, כיוון שפסקה פסקה. הוא מסביר שדוקא אם האריך את הזמן בהסכמת החייב, הוא חייב לשלם לו במועד הפרעון החדש (כפי שמוכח בשולחן ערוך יו"ד רכת, לט, ובש"י וט"ז שם, ובמחצית השקל או"ח שו"ס"ק טז), מפני שאז הארכת הזמן היא כהלוואה חדשה, וכמו שנאמר בגיטין יד ע"א (בהוה אמינא) שמעמד שלשתן מועיל כי החייב משעבד את עצמו למקבל תמורת הנאתו מקבלת זמן נוסף לפרוע, וק"ו שבגלל הנאה זו הוא ממשך את שיעבודו לנושה המקורי. אבל בסי' משנה כסף, על הלכות שמיטה ופרוזבול, ח"ב, על שולחן ערוך, חו"מ, סי' סז, י, פנים חדשות, אות יג, סי' ג-ד (עמ' סד), חולק עליו בנימוק שנושה המאריך את הזמן אינו מסתלק מחובו, ואינו נעשה הפקר, והוא רק מסלק את עצמו מהרווחים שהיה יכול להרוויח בכסף בזמן הזה. הוא מביא ראיה משו"ת נודע ביהודה מהדו"ק יו"ד סי' סז, ושו"ת הרדב"ז סי' רצא, שכותבים שהנשבע לפרוע חוב עד זמן פלוני, הנושה יכול לומר לו "הכ"ה", ועצם החוב אינו נמחל ורק השבועה בטלה, הרי שאפשר למחול על זמן הפרעון בלי למחול על עצם החוב (אבל ראה שער שלישי ליד ציון הערה [361] שהרשב"א אומר להיפך, ונודע ביהודה מסביר את דבריו). קבא דתירוצא (עמ' צא) דוחה ראיה זו, ששם מדובר שהלווה מסכים להארכה.

²⁵ שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), ח"א, סי' קכז; אמונת יוסף, שביעית, פרק י, דף קסז ע"ב; זכרון ישעיהו (גרסברג) דף כד ע"ג. משפטים ישרים לא הביע דעה באשר למחילה **גמורה** נגד רצון החייב.

משפטים ישרים שם (הובא בן פורת שם, ובגליוני השי"ס שם) מביא ראיה שלא מועילה הארכת זמן נגד רצון החייב: לכאורה, מדוע היה הלל צריך לתקן פרוזבול, הרי המלווה יכול למחול על מועד הפרעון ולהאריך את הזמן עד אחרי שביעית, ואז אינו משטם כאמור במכות ג ע"ב (וכך הקשה גם קבא דקשייתא שם)? אלא, צריך להסביר שדרך זו לא תועיל מפני שהלווה לא יסכים להארכת הזמן שתפעל לרעתו, והארכת זמן נגד רצון החייב אינה מועילה. אבל אורח משפט (הערה 7) דוחה הוכחה זו, שאפשר להסביר בדרכים אחרות מדוע תיקנו דווקא פרוזבול, כמו התירוצים שנתן בדק הבית, חו"מ, סז, ב, לקושיה מדוע הוצרכה תקנת פרוזבול, הרי המלווה יכול להתנות עם הלווה שלא ישמטנו בשביעית. חידושי הרי"ם שם מסביר שדווקא אם מראש קבעו זמן הפרעון יהיה אחרי השמיטה, אינו משטם, משא"כ אם האריך את הזמן אחרי מתן ההלוואה. קבא דניחותא (סוף סי' שערי זיו, חלק ב), קושיה מו, מתרץ על פי מה שכתב (הערה 14) שמחילה נגד רצון החייב מועילה רק בנוכחות הנמחל, ולכן לא סמכו על הרווחת זמן נגד רצונו, מפני שיתכן שלא יוכל למצוא את הלווה ולהאריך בפניו. עוד תירץ ע"פ קצות החושן, סז, ג, שהסביר שהטעם שהמלווה לעשר שנים אינו נשטם הוא מפני שרואים כאילו התנה שלא ישמיטנו, שהרי הלווה התחייב לפרוע אחרי

יתר על כן: ר' ישעיה זאב וינוגרד כותב שגם לדעה שמועילה מחילה נגד רצון החייב, אין מועילה הארכת זמן נגד רצונו, מפני שבהרווחת זמן, החוב עדיין קיים, ואין בו סילוק רשות לגמרי, ואינו יכול לתת את הרווחת הזמן ללווה נגד רצונו.²⁶

פרק שלישי: מחילה כללית

א. פרשנותה בצמצום או בהרחבה

יש שאדם מוחל לחברו, לא על חיוב ספציפי אלא על כל החיובים שלו, כגון שהוא רוצה לפתוח דף חדש ביחסים שביניהם. מצאנו בחיבורי הגאונים נוסחי שטרות למחילה כזאת.²⁷

במחילה כללית, לעיתים קרובות מתעוררת שאלה איך לפרש את המחילה - אילו חיובים התכוון המוחל לכלול בה?

יש מחלוקת עקרונית לגבי שאלה זו. יש אומרים שמפרשים את המחילה הכללית בצמצום,²⁸ כי החוב המסופק הוא בחזקת הנושה, ואין ספק מוציא מידי ודאי²⁹. הדברים אמורים גם אם הפירוש המצמצם יותר דחוק, כי כלל הוא ש"יד בעל השטר (כאן - הוא הנמחל, שרוצה להסתמך על שטר המחילה) על התחתונה" גם אם הפירוש שטוען לו בעל השטר פחות דחוק.³⁰

שביעית; וזה לא שייך אם המלווה האריך את הזמן נגד רצונו, שאז אין התחייבות של הלווה. שו"ת בית דוד (שלוניק), חו"מ, סי' יז, דף כד ע"ד (הובא במשנה כסף, על הלי' שמיטת כספים, על שולחן ערוך סי' סז סעיף י, פנים חדשות, אות יג, סי"ק א), מתרץ שהמלווה לא ירצה לעשות כן, שמא יזדמן לו לגבות את החוב לפני סוף השמיטה, ואחרי המועד החדש לא יצליח לגבות. משנה כסף (שם) הוסיף, שאין לומר שיחכה עד היום האחרון בשנה השביעית, ואם אינו משלם, יאריך לו, שאז הוא בוודאי מרוויח, מפני שיש לחשוש שמא ישכח ביום האחרון. קבא דתירוצא (הערה 24) מסביר ע"פ שיטתו (שם) שאם הנושה מאריך את הזמן נגד רצון החייב, פקע החוב לגמרי, שהוא כמו שמיטת החוב.

²⁶ קבא דניחותא (סוף סי' שערי זיו, חלק ב), קושיה מו.

גם מנחת אשר (תשס"ד) ב"ב סי' יד, כותב שדוקא מחילה גמורה מועילה נגד רצון החייב, כי זה לא קשור לחייב, אלא הנושה מבטל את רצונו מממונו וממילא נפקעת זכותו, אבל הארכת זמן הפרעון אינה ויתור על זכותו, ולכן צריך את הסכמת החייב.

גם תורת מיכאל סי' סד (עמ' רמ), כותב שדוקא מחילה גמורה מועילה נגד רצון החייב, כי בזה הנושה מסתלק מהחוב, אבל בהארכת זמן נגד רצונו, הנושה אינו מסתלק מהחוב, והחוב נשאר, וחייב יכול לפרוע את חובו נגד רצון הנושה, לכן הוא יכול לכופו על המלווה לקבל את הפרעון בזמן שקבעו מראש.

גם ר"מ שטרנבוך, בסי' אהל יצחק (גיטין) עמ' תשצו, כותב שגם לרא"ה, הארכת זמן לא מועילה נגד רצון החייב, כי שעבוד החוב נשאר, אי"כ זאת לא הסתלקות הנושה ולא זכות ממון ללווה אלא פטור זמני, ולכן אינו מועיל נגד רצונו.

²⁷ רב האי, סי' השטרות, שטר ד' ("שטר אביזאריה") ושטר קב (עמ' 70); סי' השטרות לר"י ברצלוני עמ' 8-9 ועמ' 59. בהערת המהדיר לסי' השטרות לרב האי, שטר ד, מצייין מקורות נוספים לשטרות כאלו.

האפשרות למחול על כל החובות מוזכרת גם בנימוקי יוסף, ב"מ ב ע"ב (בדפי הרי"ף) (הובא בדרישה, חו"מ, צב, סי"ק ה, בתומים, צב, סי"ק ד, בקצות החושן, צב, סי"ק ג, בנתיבות המשפט, צב, סי"ק ב, ובנחל יצחק, צב, סי"ק ו), בחידושי הר"ן, ב"מ ו ע"א, ובחידושי הריטב"א החדשים, ב"מ ו ע"א (הובאו באורח משפט (אנליק), סי' יב, ח, דף כב ע"א).

²⁸ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סי' רלה; שו"ת לחמי תודה, סי' יב (עו ע"ג).

בנידונו של מהרשד"ם, יתומות מחלו לאפטרופוס שלהן בשעת נישואיהן על כל מה שנשאר מאביהן, והאפטרופוס החזיק מקודם ב"חזקה" אחת שהניח האב, ובמחילתן לא הוזכרה ה"חזקה". הוא פוסק, שהיתומות נאמנות לומר שלא התכוונו למחול עליה, וקרקע בחזקת בעליה עומדת והמוציא מחברו עליו הראיה, כיון שאין אפטרופוס יכול לרכוש חזקה בנכסי היתומים. אבל למעשה אין נ"מ בפסק זה, שהרי אין מועילה מחילה בקרקע (ראה שער ארבע עשרה), כפי שהוא עצמו כותב שם.

²⁹ לחמי תודה שם.

³⁰ שו"ת ראני"ח ח"ב סי' קא (במהד' שלוניקי = סי' ק במהד' ברלין) (הובא בשו"ת לחמי תודה, סי' יא, דף עד ע"ב-ע"ג). בנידונו, באו שותפים, ראובן ושמעון, בפני בוררים, עם תביעות שונות שנגעו לשותפות, ובמסגרת הפשרה שקבעו הבוררים, הטילו על ראובן לכתוב לשמעון מחילה על כל זכויותיו, עם פירוט התביעות שהיו לו, ובסיומו, "ומכל דבר". הוא פוסק שיש לפרש שתוספת זו באה לכלול תביעות נוספות שנוגעות לשותפות, אבל תביעה שאינה נוגעת לשותפות אינה מחולה. בנידונו הוא מצא נימוקים נוספים: מאחר שהטענות שטענו הצדדים בפני הבוררים נגעו רק לשותפות, לא היתה לבוררים סמכות לחייב את ראובן למחול על תביעות אחרות, ולכן יש לפרש שלא התכוונו שימחל על תביעות אחרות, ואע"פ שמשמעות הלשון היא יותר לפירוש שהתכוון למחול הכל, מכל מקום כשיש אומדנא לצד אחד, מפרשים את הלשון על פי האומדנא גם אם אינה כל כך במשמעות הלשון. הוא מביא ראיה מהדין (שו"ע, חו"מ,

לעומתם, אחרים אומרים שמפרשים אותה בהרחבה, כי יש לפטור את הנתבע לגבי החובות המסופקים, מטעם "המוציא מחברו עליו הראיה"³¹.

מחלוקת זו מקבילה למחלוקת הכללית³² לגבי מחילה (גם מחילה פרטית) שהיקפה אינו ברור, האם מפרשים אותה בצמצום או בהרחבה.

ב. מצבים שהיא כוללת את כל החיובים

קעת נביא מצבים שנפסק לגביהם שהמחילה כוללת את כל חיוביו של הנמחל, מפני שהיתה הוכחה שלכך התכוון המוחל.

מי שכתב בשטר שהוא מוחל על "כל התביעות", אינו יכול לטעון שלא התכוון למחול על חיובים מסוימים, אם ההסתייגות לא נכתבה בשטר, אלא הכל מחול³³.

אם שמעון מחל ללוי בשטר מחילה "כל זכות וכל דררא דממונא שיש לו כנגדו", וכדומה, ויש שטר חוב של לוי כלפי שמעון מאותו יום - גם חוב זה מחול, ואף שלא שכיח שיעשו שטר מחילה מיד אחרי החיוב, מ"מ זה יתכן, ושטר המחילה מוכיח שכך היה, כי שטר המחילה הוא כוללני³⁴.

צח, א) שהמוחל לאשתו על חיובה להישבע בגביית כתובתה, חייבת להישבע אם היא גובה מיורשיו, כי חכמים תיקנו שבועה על גבייה מיתומים, אף שמלשון מחילתו משתמע יותר שמחל לה לגמרי.

³¹ שו"ת הרא"ש כלל עו סי' ד (הובא בב"י, חו"מ, סי' מג, מחודש יז, וסי' נד מחודש ג), ושו"ע, חו"מ, מג, כז, כותבים שאם כתב בשטר המחילה שמחל על "כל התביעות שהיו לו עליו עד עכשו", כך שספק האם התכוון לתחילת היום או לסופו או לשעת המחילה עצמה (ולא ידוע באיזו שעה מהיום נכתב שטר החוב) - מספק פטור (ראה על כך בהערה 36). אבל ש"ך, חו"מ, מב, ס"ק יח (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, ח"ח סי' כה), כותב שמדובר שהחייב טוען שהנושה מחל לו בפירוש גם על שטר זה, וכיון שהוא טוען ברי, הוא זוכה, אבל בלי זה אין ספק מוציא מידי ודאי; או שמדובר שתפס הנושה ברשות או לפני שנוולד הספק.

כמו כן, שו"ת הרא"ש כלל עו סי' ב, כותב שאם יש שטר חוב שחייב שמעון לראובן, שכתוב בו תאריך של חודש ניסן בלי היום בחדש, ויש שטר מחילה כללית שמחל ראובן לשמעון עם תאריך י"ח בניסן - גם שטר חוב זה מחול, כי יד בעל השטר (שטר החוב) על התחוננה, ומניחים שהמחילה היתה אחריו.

כמו כן, פנים במשפט, סי' סה, ס"ק לו (רצד ע"ב) כותב שגם לרשב"א האומר שספק מחילה מפרשים בצמצום (ראה הערה 93), הרי במחילה כללית, כגון נושה האומר "שטר לך בידי מחול", כל חובותיו מחולים מספק.

³² שנראה ליד ציון הערה 93.

³³ שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סי' תנד.

כמו כן, שו"ת הרשב"ש, סי' תפ, כותב על המחילה בנידונו (שאינו מביא את לשונה) שמן הסתם מחל על כל זכות שיש לו על הנמחל, כיון שלא הזכיר בפירוש חובות שאינו רוצה לכלול במחילה, והמוציא מחברו עליו הראיה.

כמו כן, ר' מלאכי הכהן, בשו"ת בני יהודה (בית יהודה חלק ב), סי' מב (קח ע"א) (ובסוף התשובה, ר' יהודה עייאש כותב שהוא מסכים לכל), כותב שמי שכתב שהוא מוחל "על כל החובות שבפנקסי", הנמחל אינו צריך להישבע שהמחילה כללה חוב ספציפי, כי שבועה נתקנה רק כדי לברר את האמת וכאן האמת ברורה.

³⁴ שו"ת הרשב"א, ח"ב, סי' פו (בקיצור), וח"ג סי' ט וסי' י (הובא בב"י חו"מ, מג, מחודש טז, ובחבל נחלתו ח"ה עמ' 280).

הרשב"א ח"ג סי' ט שם נוקט כלל, שבספק אם מחילה כללית כוללת חיוב מסוים, הוא כלול. אבל בהערה 93, נביא שהרשב"א כותב שבספק מפרשים את המחילה בצמצום. שו"ת תשורת שי סי' תקיז, מיישב שהרשב"א כאן מדבר בחיוב ערב, ולפי ב"ח חו"מ קכט, טו, אם יש ספק האם פרע הלווה, הערב פטור כמו ב"איני יודע אם נתחייבתי", כי חיוב ערב מתחיל רק כשהלווה אינו פורע, (ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 193-194, שנחלקו הפוסקים בשאלה זו). אבל יש להעיר שבסי' י שם ובח"ב שם הוא אומר אותו הדבר על חיוב רגיל; ואף תשורת שי עצמו שם מנמק את הרשב"א כאן ע"פ עקרון כללי שבספק מחילה פטור - ראה בשמו בהערה 85. עוד מנמק תשורת שי שבנידון הרשב"א, הערב טען ברי שחיובו נכלל במחילה, ולכן לא חל כאן הכלל שאם יש ודאי חיוב וספק פטור ("איני יודע אם פרעתיך"), חייב, כי שם הטעם הוא שיש חזקת חיוב, ופני יהושע כתובות כב ע"ב (ד"ה אמנם לאחר), כותב שבטוען ברי אין דין חזקה נגדו להוציא ממנו. עוד נימק, שכאן לא נתבררה חזקת החיוב מעולם, כי כבר קדם הספק האם נמחל; והסביר (בסוף הסימן) שכיון שהמחילה קדמה, לא חל חיוב כלל, וזה בגדר "איני יודע אם נתחייבתי", וכאן אין מקום לדברי ש"ך חו"מ עה, ס"ק כז, שגם אם ספק הפרעון קדם להלוואה, חייב מטעם "איני יודע אם פרעתיך", כי שם מדובר שרק אחרי ההלוואה אמר שהוא רואה את מה שנתן מקודם, כפרעון.

קל וחומר שמי שכתב בשטר המחילה, שהוא מוחל על כל תביעות שיש לו על פלוני עד אותו היום והיום בכלל, המחילה כוללת גם חובות שנוצרו באותו היום לפני שנכתב שטר המחילה, אבל לא חובות שנוצרו אחרי כן.³⁵

אבל אם כתב בשטר המחילה שמחל על "כל התביעות שהיו לו עליו עד אותו היום", המחילה אינה כוללת שטר חוב זה, כי בלשון בני אדם, "עד" משמעותו "עד ולא עד בכלל".³⁶

גם חוב שנוצר לפני זמן המחילה, וזמן הפרעון שלו הוא אחרי זמן המחילה, כלול במחילה.³⁷

מי שכתב בשטר המחילה שהוא מוחל לראובן "מכל אשר נתהוה מעולם עד היום הזה, כי כל זכות שהיה ראוי לבא לידינו מרבי ראובן... הכל קבלנו" - המחילה כוללת גם חוב שראובן היה חייב לפרוע רק שעה אחת לפני מותו או לפני מות אשתו, מפני שהוא נחשב ש"נתהוה", כיון שכבר שיעבד ראובן את נכסיו לחיוב זה, ועוד, שלשון "כל זכות שהיה ראוי לבוא לידינו" כולל גם מה שהוא עתיד לגבות, שזה נקרא "ראוי" בתלמוד.³⁸

מעשה באשה שלא רצתה להיות עם בעלה, ואח"כ הבעל כתב שטר מחילה לאשתו על "כל תביעות וערעורים שהיו לי עליה מעולם עד היום". דיין אחד אמר שמשמעות המחילה היא רק לתביעות ששייכות לסירובה להיות עמו, כגון שנגרם לו נזק מכך, שהרי לא נתפרשו בשטר המחילה תביעות אחרות, ונזכר רק מה שלא רצתה להיות עמו; ועוד, שאח"כ כתב באותו שטר שהוא נשבע שלא לתבוע אותה בכלל לכופה שתהיה עמו, ולא הזכיר תביעות ממוניות אחרות. אבל מהרי"ק³⁹ פסק שמשמעות המחילה היא על כל התביעות שיש לו על אשתו, שהרי לא פירט הבעל לאמר "מכל תביעות וערעורים השייכים למה שלא רצתה להיות עמו וכו'", ואילו התכוון רק לתביעות הקשורות לסירובה להיות עמו, לא היה צריך לכתוב "מכל תביעות", שהרי גם בלא זה היה משמע כן, שהרי אפילו היה כותב רק שהוא מוחל לה על תביעתו שתבוא עמו, היה משמע

³⁵ שו"ת הריב"ש, סי' תד, עמ' תרטו (הובא בדרכי משה, חו"מ, רמא, סי"ק ג). הוא כותב שאין אומרים שהמחילה והחוב חלים בסוף היום כמו שנאמר בכתובות צד ע"ב לגבי שטר מכר, כי כאן לא השטר יוצר את המחילה ואת החוב אלא הקנין, שהרי אין צורך בשטר כדי ליצור מחילה או חוב, ולכן הם חלים כבר באמצע היום. והוא כותב שאם לא ידוע האם חיוב מסוים קדם למחילה או לאו, מספק הנתבע פטור, כי הוא מוחזק (ראה ליד ציון הערה 93, שיש מחלוקת לגבי שאלה עקרונית זו). עוד הוא כותב שאם המחילה והחוב החדש נעשו במעמד אחד, החוב אינו כלול במחילה גם אם נוצר לפני, שהרי הצדדים היו יכולים לחזור בהם מהחוב כל זמן שעסוקים באותו עניין (ב"ב קיד ע"א), נמצא שהחוב נגמר רק בסוף המעמד, דהיינו אחרי המחילה.

³⁶ שו"ת הרא"ש כלל עו סי' ד (הובא בב"י, חו"מ, סי' מג, מחודש יז, וסי' נד מחודש ג); שו"ע, חו"מ, מג, כז (הובא בחבל נחלתו ח"ה עמ' 280). יש סתירה בשו"ת הרא"ש שם, שכן בכלל עו סי' ג (הובא בשו"ת הרמ"א סי' מח, ד"ה ויש לשאול), כתב שאם שמעון מחל לראובן בשטר מחילה "כל תביעות ממון שהיו לו עליו עד היום", והיה שטר חוב של ראובן לשמעון מאותו יום - מספק גם חוב זה מחול כי די בעל השטר (שטר החוב) על התחנתונה, ויתכן שפרע לו באותו יום. דרכי משה, חו"מ, מג, סי' ו, כותב שהעיקר כתשובה האומרת שמספק גם חוב זה מחול. הגהות דרישה ופרישה, מג, אות ח, מיישב, שאם כתוב בשטר המחילה תאריך, ואח"כ כתוב שהוא "מוחל כל התביעות עד יום פלוני" (שהוא אותו תאריך), מזה מוכח שהתכוון "ולא עד בכלל", שאל"כ היה די לומר "עד היום" ולא היה צריך תאריך, משא"כ אם לא היה תאריך תחילה. עוד תירץ, שרק אם כתוב "עד היום הזה", מפרשים שמחל עד ולא עד בכלל, ואילו בתשובה בסי' ג לא נכתב בשטר "עד היום", ולכן מפרשים שגם חוב זה מחול. ש"ך, חו"מ, מג, סי' מה, תירץ, שבסי' ג כתוב "עד היום הזה" ומשמעותו היא כמו "עד עכשיו" (ראה הערה 31, שאם כתוב "עד עכשיו" זה ספק) כיון שהוא נכתב באמצע היום, ומספק פטור, ובסי' ד כתוב "עד ה' ניסן" ומשמעותו עד תחילת היום ולא עד בכלל. חידושי חתם סופר, סוכה מא ע"ב, מיישב, שאם כתוב בשטר המחילה שמחל לו עד ה' ניסן, השטר מספר על מה שמחל לו כבר מיום שלפניו עד אותו היום שכותב בו, ולא שמחל לו היום, אלא לפני כן מחל לו כל תביעותיו עד אותו היום, ולכן משמעותו עד תחילת אותו היום ולא עד בכלל, כי על זמן רב כזה לא שייך "עד בכלל"; משא"כ אם כתוב בשטר "עד היום הזה", המשמעותו הוא שהשטר מספר מה שנעשה באמצע היום הזה, שהיום מחל לו, וייתכן שזה היה בסוף היום, ועד בכלל עד כלות היום; וכיון שלא כותבים שעות בשטר, ייתכן שכל חוב שנוצר באותו היום, אפילו בבוקר, כלול במחילה, ויד הנושה על התחנתונה.

על הסתירה עי' שו"ת מהרשד"ם חו"מ, סי' קיא, כפות תמרים סוכה מא ע"ב, ושו"ת תורת אמת סי' פ וסי' קצג.
³⁷ גידולי תרומה שער טז חלק ב אות ו, בדעת שו"ת הריב"ש סי' תד; כנה"ג חו"מ, נד, הגה"ט אות טז; שו"ת ירו משפטיק ליעקב סימן י, גם בדעת שו"ע, חו"מ, מג, כז; חבל נחלתו ח"ה עמ' 282.

אבל גידולי תרומה שם כותב שלדעת שו"ת הרא"ש כלל עו, סי' ג, חוב זה אינו כלול במחילה.

³⁸ שו"ת מהרי"ק, שורש פט.

³⁹ שו"ת מהרי"ק, שורש י (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, ח"א, סי' קסב).

ממילא שזה מתייחס לתביעות ממון השייכים לזה, שאילו על תביעות הגוף לא שייך פטור, כי מה שהיה היה; ומאחר שהרשה לה להיות ברשותה ושלא תצטרך להיות כפופה תחתיו, ממילא לא יוכל לתבוע ממנה תביעות שנובעות מזה, כיון שפטר אותה לנפשה, ולא היה צריך להוסיף "מכל תביעות וערעורים"; ועוד, שכלל הוא: "לישנא יתירא לטפויי אתא", גם אם אין הלשון מוכיח כן מצד עצמו אלא מכח ייתור. על הוכחת אותו דין ממה שלא נכתבו בפירוש תביעות ממון אחרות כמו שנכתבו תביעות הגוף, הוא משיב שהבעל הזכיר רק מה שגרס לכל התביעות שביניהם, כי אילו הייתה האשה מתרצה להיות עם בעלה, לא היה מדקדק אחריה לתבוע ממנה תביעות אחרות. אותו דין טען, שאילו התכוון הבעל למחול הכל, לא היה צריך לפרט את התביעה הספציפית, אלא די היה לומר "מכל תביעות וערעורים" וממילא הכל היה בכלל. על כך משיב מהרי"ק, שכך מקובל בשטרי מחילה כללית, לכתוב בפירוש את הדברים העיקריים שעליהם הריב, ואת שאר הדברים כוללים בלשון כללית; ועוד, שאם לא היה מפרט את תביעות הגוף, היינו חושבים שפטר אותה רק מחיוב הממון, אבל לא מחל על תביעות הגוף ועל מה שנובע מהן, היינו הוצאות ונזקים שבאו לו מחמת מרדה, כי אדם אינו מוחל על צער הגוף, ולכן כתב בפירוש שהוא מוחל אפילו על התביעה שהיה תובע ממנה שתלך עמו.⁴⁰

שמעון שהתחייב כסף לראובן, וראובן ביקש ממנו לכתוב בשטר שהוא חייב סכום זה ללוי, ואח"כ ראובן מחל לשמעון מחילה כללית על כל חובותיו - גם חוב זה מחול אף שבאופן רשמי לוי הוא הנושה, כי לאמיתו של דבר ראובן הוא הנושה.⁴¹

מעשה בראובן שהילוה לשמעון מכספי זבולון שהיו בידו, ושמעון כתב שטר חוב לראובן על סך זה, ואח"כ ראובן מחל לשמעון על "כל מין תביעה" שהוא חייב לו. נפסק שהמחילה כוללת גם תביעה זו שבאה מממון זבולון, כיון שבשטר המחילה כתוב "כל מין תביעה", ולא "כל תביעה".⁴²

אשה שכתבה שהיא מוחלת לבעלה "כל יתר הזכויות שהיתה רשאית לקבל לולא הסכם זה" - המחילה כוללת גם מזונות.⁴³

⁴⁰ בשטר המחילה הנידון, חזר המוחל על מחילתו, ובפעם השנייה לא הוזכרו תביעות ממון אחרות אלא רק תביעת הגוף, שמרדה בו, ואותו דין טען שיש לפרש את הרישא ("מכל תביעות וערעורים") על פי המפורש בסיפא. על כך משיב מהרי"ק, שאדרבה, הרישא שבה מחל לה על "כל תביעות וערעורים", הוא מפורש, שמחל לה על כל דבר, והסיפא סתום, ויש ללמוד את הסתום מן המפורש; ועוד, שגם בסיפא משתמע שמחל לה גם על תביעות הממון, שהרי כתב "שלא לקבול ושלא לתבוע אותה", משמע שיש כאן שני דברים, שלא לקבול - לענין תביעות ממון, ולא לתבוע - לענין תביעות הגוף; ואמנם בפרשנות שטר, כלל הוא שהתחנותן (מה שכתוב בסוף) עיקר, אבל זה דוקא אם יש סתירה, כגון שכתוב למעלה מאה ולמטה מאתיים, ואז התחנותן עיקר, כי ייתכן שחזר בו, אבל במקום שאפשר לקיים את שניהם, התחנותן אינו עדיף מהעליון, ואדרבה, הדעת נותנת יותר שלא דאג להאריך בתחנותן מפני שסמך על מה שכבר כתב למעלה, מלומר שיכתוב למעלה לשון לא ברורה, ויסמוך על מה שהוא עתיד לכתוב. אותו דין טען שאין ללמוד ממשמעות הלשון של "מכל תביעות וערעורים" שהמחילה מקיפה הכל, משום שאין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר "חוץ" (עירובין כז ע"א). מהרי"ק משיב על כך שזה נאמר דוקא בדברי התנאים, מפני שהיו שונים בלשון קצרה ולא יכלו לבאר כל הצורך, אבל כאן שאפשר לפרש את "ומכל תביעות" וכו' שהוא בדוקא, אין לפרשו בדוחק ולומר שאינו דוקא; ועוד, שחזקה שאין אדם נותן פתחון פה לבעל דין לחלוק, ואינו נכנס לספק בלי סיבה, ואילו התכוון דוקא לתביעות הנובעות מתביעות גוף, לא היה כותב לשון שמשמעה כל התביעות.

⁴¹ שו"ת הרשב"א ח"א, ס"י תתקכז (הובא בחבל נחלתו ח"ה עמ' 280); שו"ע, חו"מ, ס, י; רמ"א, חו"מ, סו, כג.

בכגון זה מתעוררת שאלה על עצם יכולתו של ראובן למחול על החוב, גם אם מחל עליו בפירוש; ראה על כך בשער שביעי.

⁴² שו"ת מהרשד"ם חו"מ ס"י צ.

מהרשד"ם הביא ראייה משו"ת הרשב"א ס"י תתקכז, הנ"ל. אבל חשק שלמה, ס"י ס, הגהב"י, אות פט, דוחה את הראייה, שכן בנידונו של הרשב"א הכסף היה באמת של המוחל, ואילו בנידונו של מהרשד"ם באמת הכסף לא היה של המוחל. ראה על כך בשער שביעי.

שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, ס"י עב (קד ע"ב), לומד מדברי מהרשד"ם לנידונו (ראה הערה 44), שכתוב בשטר המחילה "אין לו שום מין חזקה כלל", משמע שבא להוסיף גם מיני אחריות שלא הוזכרו במעמד המחילה; וזה ק"ו ממה שמהרשד"ם אמר שהמחילה כוללת גם חוב של אדם אחר, ק"ו בנידונו, ששני השעבודים היו של אותו אדם. אבל הוא דוחה (בדף קד ע"ג) את הראייה ממהרשד"ם, שבנידונו הנמחל היה מוחזק, ולכן די במשמעות כלשהיא של הלשון כדי שתועיל המחילה, אבל בנידונו, המוחל היה מוחזק בזכות פתיחת החלון, שהרי חלונו כבר היה פתוח.

⁴³ פד"ר, כרך א עמ' 295.

ג. מצבים שאינה כוללת את כל החיובים

כעת נביא מצבים שהפסיקה פירשה בצמצום את היקף המחילה בהם.

עיקרון מנחה אחד הוא שאם המוחל מחל את המחילה הכללית בקשר לעסק מסוים שהיה בינו לבין הנמחל, המחילה אינה כוללת חיוב שהיה חייב לו זמן רב לפני כן. מעשה בראובן שמכר קרקע לשמעון באחריות (התחייבות שאם תילקח ממנו הקרקע, ראובן יפצה אותו), ואחרי זמן רב היו ביניהם עסקי ממון, ושמעון מחל לראובן על "כל דבר וכל שעבוד". נפסק שהאחריות שראובן היה חייב לשמעון אינה כלולה במחילה, כי המחילה חלה רק על הדברים שהם דיברו עליהם בשעת המחילה, וזאת אף שלשון השטר הוא כללי וסתמי; ועוד, שרק טיפוש ימחל על כל אחריות זו בלי סיבה⁴⁴. אבל אם דיברו ביניהם על חיוב מסוים לפני המחילה, הוא כלול במחילה, גם אם בשעת המחילה לא נזכרה, אם זו מחילה בלשון כללית והנמחל טוען שהתכוון לבקש ממנו למחול גם על חיוב זה⁴⁵.

אם שמעון מחל לראובן מחילה כללית, על "כל זכות וכל תביעה", ויש שטר חוב של ראובן לשמעון שקדם למחילה, והתברר שחיוב ראובן לשמעון היה במסגרת פסק דין של פשרה שעשו ביניהם, שבו נקבע סכום החיוב של ראובן מתוך כל הטענות ההדדיות, ושטר המחילה נעשה כדי לוודא ששמעון לא יתבע את ראובן שוב - שטר המחילה המאוחר אינו מבטל את שטר החוב המוקדם⁴⁶.

המב"ט פוסק שמי שכתב שהוא מוחל "כל מין תביעה" - משמעותו רק תביעה על פה בלא עדים, או תביעה בכתב שאינה מפורשת, שאפשר להכחישה, אבל אין במשמעותו דבר שידוע לכל שיש לו בידו, כגון חוב

⁴⁴ שו"ת הרשב"א ח"ב סי' ר"ז.

שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' עב (קג ע"ג), לומד מהרשב"א לנידונו: שמעון התיר לראובן לפתוח חלונות על חצרו, ובתמורה כתב לו ראובן בשטר, שכשידרוש ממנו שמעון לסתום את החלונות, הוא יסתום, ובעצם זוהי מחילה של ראובן על זכותו לפתוח חלונות. הוא פוסק שמחילה זו אינה כוללת חלונות שהיו פתוחים מקודם, אף שלשון המחילה כוללת כל חלון פתוח, כי בפועל דיברו רק על החלונות שהוא מתיר לו לפתוח באותו זמן; ועוד, שזו שטות שימחל ראובן לשמעון על זכות חלונו שהיה לו הרבה שנים, ואין לומר שהוא מוכן למחול על זכות זו תמורת הנאתו מפתיחת החלונות החדשים, שהרי בעתיד עלול שמעון לדרוש ממנו לסגור את כל החלונות, ונמצא שלא הרוויח ראובן שום דבר מהעיסקה (אך יש להעיר שהוא הרוויח את הסיכוי ששמעון לא ידרוש ממנו לסגור); ואף שבנידונו של הרשב"א מדובר בשני סוגים של זכויות, חובות וחיוב אחריות, וכאן הכל מאותו סוג, הרי טעמו של הרשב"א שייך בכל מצב, שהוא נימק שאין אדם מוחל על דבר שלא דיברו עליו, ואפילו מחילה בלשון כללית חלה רק על הדבר שדיברו עליו. עוד נימק (בדף קג ע"ד), שבנידונו, שמעון וראובן לא ידעו אם החלון הישן היה פתוח על חצרו של שמעון (כלומר, לא ידעו אם יש לשמעון זכות מן הדין לדרוש ממנו שיסתום), א"כ אין דעת קונה ולא דעת מקנה למחול עליו, ומוכח מיד רמה, ב"ב פ"ג, סי' קטז, שמי שטוען שחברו נתן לו מתנה או מחל לו, והזוכה עצמו לא ידע בזמן הקנייה על הדבר הנקנה, והמקנה טוען שלא ידע, הוא נאמן, גם אם לא ידוע לנו האם המקנה ידע או לא; וכך כאן, ראובן המוחל נאמן לומר שבשעת המחילה לא חשב על אותו חלון.

כמו כן, ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת לחמי תודה, סי' יא (עד ע"ד), כותב שמחילה כללית כוללת רק חובות שהיו נתונים בוויכוח ביניהם, ולא על חוב ברור או על חוב שלא דנו בו.

⁴⁵ משנת ר"א שם (בדף קג ע"ד), על פי שו"ת מהרי"ק שורש י.

הוא מסביר בכך (בדף קד ע"א) מדוע שו"ת בעי חיי חו"מ ח"א סי' קסב, העוסק בנידונו כמו הרשב"א, פוסק שגם אחריות המכירה נמחלת - כי בנידונו מת המוחל, וטוענים ליתומים שמא לפני כתיבת השטר דיברו על ביטול האחריות.

הוא כותב דברים אלו, על מהרי"ק ובעי חיי, גם במשנת ר"א, ח"ב, מערכת מ, אות עג. אבל הוא מעלה אפשרות שהדין כך רק אם לשון המחילה היתה כללית מאד כמו בנידונו של מהרי"ק, "כל תביעה שהיתה ביניהם מעולם", ולא די בלשון "כל דבר וכל שעבוד".

⁴⁶ שו"ת הריב"ש, סי' תד.

הריב"ש עוסק במצב שהחוב והמחילה היו באותו היום, אבל המחילה היתה מאוחרת. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' קי (קנא ע"ד), מביא את דבריו גם למצב שהמחילה היתה למחרת. אבל הוא עושה הבחנה בין המקרים, במצב שהנמחל טוען שהחוב לא נעשה במסגרת הפשרה אלא הוא כלול במחילה: אם המחילה היתה למחרת, גם אם עדי השטרות מעידים שניהם נעשו במסגרת המחילה, אינם נאמנים, כי מלשונם הפשוטה של השטרות עולה שהמחילה כללה את החיוב הזה, ו"כיון שהגיד אינו חוזר ומגיד"; אבל אם השטרות היו מאותו יום, גם אם כתוב בשטר המחילה "כל חוב עד היום והיום בכלל", ייתכן שהכוונה היא למה שהיה באותו יום עד שעת כתיבת שטר המחילה, ולא יותר, והעדים נאמנים לומר ששטר החוב נעשה אח"כ באותו יום, והרי שטר המחילה אינו שטר קנין אלא שטר ראייה, והמחילה חלה ברגע עשיית הקנין שבשטר, שלא כשטר קנין, שחל בסוף היום, בשעת שקיעת החמה.

בעדים, כי אילו התכוון למחול על זה, היה צריך לכתוב שהוא מוחל לו על החוב שיש לו עליו⁴⁷. אבל אחרים סוברים ש"כל מין תביעה" משמע גם חוב ברור בעדים ובשטר⁴⁸.

מעשה בלוי שמחל לשמעון על כל התביעות שהיו לו אצלו מעולם עד אותו היום, והיה ללוי שטר על שמעון שהיה חייב לראובן, ושראובן מסר אותו ללוי ב"כתיבה ומסירה". לוי טען שהמחילה לא כללה את שטר החוב שקנה מראובן, כי התכוון למחול רק על מה ששמעון היה חייב לו בגלל עצמו, לא בגלל ראובן. נפסק שאם יש עדים (או שהודה שמעון) שעיקר המחילה היתה רק על המשא והמתן שביניהם, אע"פ שאין זה כתוב בשטר המחילה, המחילה אינה כוללת שטר זה⁴⁹.

ראובן שמחל לשמעון "כל תביעת ממון" שיש לו עליו - המחילה אינה כוללת שטר חוב של שמעון שמכר ראובן ללוי לפני כן, כי אין לראובן "תביעה" בשטר זה על שמעון, ובמכירת השטר התכוון להוציא את הכסף מרשותו; ועוד, שאפשר לראות את מכירת השטר כמודעה על המחילה, לבטל אותה ביחס לשטר זה; ועוד, שאין אדם עשוי למחול נכסיו, ולכן כשיש ספק אם התכוון למחול חוב מסוים אינו מחול; ועוד, שמחילה זו תפגע בלוי הקונה, ומן הסתם ראובן לא ירצה לפגוע בלוי, שכן "שארית ישראל לא יעשו עולה"⁵⁰.

ראובן שמחל לשמעון מחילה כללית, ואח"כ פירט כמה מהתביעות המחולות, כגון שכתב "מחלתי לו כל מין תביעה, הן על הבתים הן על הספרים הן על המעות שנתן חמיו בידו", יש כאן כלל ופרט (שהיא משלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן), ואין בכלל אלא מה שבפרט, ולכן חיובים אחרים שלו אינם מחולים⁵¹.

⁴⁷ שו"ת מב"י"ט ח"א, סי' שיד (הובא בבני חיי, חו"מ, רמא, הגה"ט, אות ח, בשו"ת מים רבים, חו"מ, סי' ל, בפד"ר כרך ג עמ' 166, ובשו"ת לחמי תודה סי' יא, דף עד ע"ד).

שו"ת נחפה בכסף ח"ב אהע"ז סי' יד (עמ' קצב), כותב ע"פ המב"י"ט, שמחילה כללית לכל חוב "בין בשטר בין בעל פה" כוללת רק חוב שהחייב היה נאמן לומר שפרע, כגון בכתב ידו, ועל זה מחל כי בלאו הכי לא היה יכול לגבותו, אלא שהחייב היה צריך להישבע שפרע, והנושה מוחל על חיובו להישבע; אבל שטר חוב מקוים שא"א לטעון שפרע, אינו כלול במחילה, כי חזקה שאין אדם מוחל חוב שיוכל לגבות בלי שהנתבע יוכל לטעון טענת פטור. לגבי חוב בעל פה שיש עליו עדים, הוא עושה הבחנה: אם מחל "כל תביעה", אין זה כולל חוב בעדים, כי זו תביעה ידועה; אבל אם מחל "כל מין זכות", זה כולל חוב בעדים, כי כדי להיפטר, החייב יצטרך להישבע שפרע, וגם זה נחשב זכות של הנושה (כך נראית כוונתו). אבל הוא מעלה אפשרות שאם כתב לישראל יתירא "כל חובותיו או זכות שיש לו אצלו בין בכתב בין בעל פה", כולל גם שטר חוב, כיון שהזכיר "חוב"; ומעלה אף אפשרות שהמב"י"ט דיבר רק במחילת "תביעות", אבל מחילת "זכות" כוללת שטר חוב.

⁴⁸ שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סי' יז (נט ע"ד), בדעת שו"ת מהרי"ק, שורש יג; אהל יעקב (מנשה), מע' מ, אות יד, בדעת שו"ת מהרי"ק שורש י ושורש יג, ובדעת שו"ת הראני"ח, ח"ב, סי' קא בתחילתו; שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' קי (קנב ע"ג-ע"ד), בדעת שו"ת הרמ"ה, סי' רמ, ובדעת שו"ת הריב"ש, סי' תד. שו"ת נחפה בכסף ח"ב אהע"ז סי' יד (עמ' קצב), מדייק מתשובות הרא"ש, בהערה 36, שמחילה כללית על "כל מין תביעה" כוללת גם שטר חוב, אא"כ נדחוק לומר שמדובר שם שיש גילוי מיוחד שמחל גם על שטר. משנת ר' אליעזר מקשה על המב"י"ט, הרי בשטר המחילה שבנידונו נכתב "חוץ ממאה פרחים אשר לו בשותפות כאשר כתוב בשטר השותפות", ואם המחילה אינה כוללת חובות שיש עליהם שטר, מדוע היה צריך להוציא מהכלל את הזכות שבשטר השותפות?

⁴⁹ שו"ת הרמ"ה, סי' רמ.

הוא נוקט שזו מחילה בטעות. אבל שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' קי (קנב ע"ב), מקשה, שהיה צריך לומר שהעדים הללו מלמדים שלא היתה מחילה בכלל. ואולי כוונתו לומר שנוסח השטר היה מוטעה. הוא מקשה על הרמ"ה, מדוע דחה את משמעות השטר שמחל על כל חובותיו, מפני דברי העדים? הוא מתרץ, שעדי שטר המחילה לא מעידים בפירוש שהמחילה היתה גם על החיוב הזה. אבל הוא כותב ששו"ת הריב"ש, סי' תד, חולק על הרמ"ה בזה, ושאפשר לומר קים לי כריב"ש. נראה שכוונתו היא שמהריב"ש שם עולה שאין עדים נאמנים נגד השטר, כי השטר נחשב כשני עדים המעידים שהמחילה כוללת את כל החיובים שקדמו לה.

⁵⁰ ערך לחם, חו"מ, סו, כט.

אבל שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו) חלק א סימן שצה, כותב שאם אמר שהוא מוחל לו "כל שטר" שיש לו נגדו, גם השטר המכור מחול, כיון שכאן לא שייך הנימוק הראשון של ערך לחם. אבל יש להעיר שהטעמים האחרים שייכים גם כאן.

⁵¹ שו"ת המב"י"ט חלק א סי' שיד.

שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' קי (קנב ע"ג), מקשה על המב"י"ט, הרי בנידונו נכתב בסוף השטר "לא נשאר לי שום תביעה", וא"כ זה כלל ופרט וכלל, שעליו נאמר "אין בכלל אלא כעין הפרט", ולא רק הפרט.

דעה חולקת: שו"ת שפת הים, חו"מ, סי' כד, עוסק בשותף שמחל לשותפו וכתב בשטר המחילה שקיבל ממנו את כל מה שהיה בידו מחלק שותפו, מטלטלין, כסף, שוה כסף וכל דבר שנקרא נכסים, וחזקה של החנות שלהם; ואח"כ התגלה שטר חזקה של חנות אחרת, שקנו השותפים, והחנות היתה זמן רב בידי בעליו הגוי. הוא פוסק שהמחילה

יתום שמחל לראובן על כל זכות שיש לו עליו, ואח"כ נודע שהיה שטר חוב של ראובן כלפי האפוטרופוסים עבור היתום - החוב הזה אינו מחול, כיון שבאופן רשמי, החוב לא היה כלפי היתום.⁵²

תובע שאמר: "אני מוחל לנתבע על כל הטענות ואני מבטל את כל העדויות", מן הסתם הוא מתכוון למחול רק על עדויות שהנתבע כופר בהן, אבל לא ביטל עדויות שהנתבע מודה בהן.⁵³

גם אם התובע כתב בשטר המחילה שהוא מוחל "כל טענה ותביעה", הרי אם הוא אומר שלא התכוון למחול על תביעה מסוימת, השונה מהאחרות, ואחרי שמחל, בא הנתבע לב"ד והביא ראיות שהוא פטור מתביעה זו מסיבה אחרת (ולא הזכיר את המחילה), הדבר מוכיח שתביעה זו לא היתה כלולה במחילה.⁵⁴

אם שמעון מחל לראובן על כל תביעותיו, ושני עדים מעידים ששמעון אמר שתביעה פלונית לא תהיה כלולה במחילה, תביעה זו עדיין קיימת.⁵⁵

מחילה כללית אינה כוללת התחייבות של הנמחל לפרוע חוב של אחר. כך עולה מפסיקתו של ר' יונה נבון,⁵⁶ לגבי סבתא נתנה לנכדתה נדוניה, ובתמורה הנכדה מחלה לה בקנין על זכותה בנכסים שירשה מאביה ומאמה; והיה שטר חוב, שהסבא לקח הלוואה מבתו (אמה של הנכדה). הוא פוסק שאם כתובת הסבתא קדמה לאותו שטר, כך שהשטר היה רק על נכסי הסבא ולא על הסבתא, השטר אינו כלול במחילה, מפני שהיא מחלה רק לסבתא, שעשתה לה טובה, ולא לסבא. הוא מוסיף שגם אם השטר קדם לכתובת הסבתא, כך שגם היא חייבת לפרוע אותו, הרי יש לסבתא רק דין של ערב, שחייב רק אם אין ללווה ממה לשלם, והיא התחייבה רק לפרוע את השטר מנכסי הסבא, אלא שקיבלה על עצמה שהשטר יהיה קודם לכתובתה, והרי אם נושה מחל לערב, לא נפטר הלווה, א"כ אף שמחלה הנכדה לסבתא, נשאר עיקר החוב על נכסי הסבא; גם אם נדון את הסבא והסבתא כשני לווים, זה לא כלול במחילה, כי שטר חוב כזה, שעל פיו מתחייבת הסבתא לפרוע מנכסי הסבא ולא משלה, הוא חידוש שחידשו הסופרים, והוא דבר שאינו שכיח, ולא העלתה הנכדה על דעתה שיש שטר חוב כזה, ולכן אינו מחול.

שותפים שמחלו זה לזה, וכתבו בשטר המחילה שאין להם תביעה זה על זה "בכסף או בשוה כסף ולא בשום דבר שנקרא נכסים", המחילה אינה כוללת חוב בעל פה שמישהו היה חייב לשותפות, מפני שחוב בעל פה אינו נקרא "נכסים".⁵⁷

מעשה בבעל שנתן לאשתו את הסחורה שבחנותו כהחזרת השקעותיה בחנותו, וסיכם עם גיסו, שאשתו תתגרש ממנו בלי שתהיה לו שום התחייבות כספית נוספת כלפיה. הבעל טען שמשמעות ההסכם היא שעל ידי קבלת הסחורות היא כבר קיבלה גם את דמי כתובתה או שמחלה עליהם. אבל בית הדין הסיק מטיוטת ההסכם שההסדר ביניהם הקיף רק את התביעות של האשה בקשר להשקעותיה בחנות בעלה, ואולם נשאר

כוללת גם חזקה זו, והסיבה שלא הזכירו אותה במפורש כמו שהזכירו את חזקת החנות האחרת, היא כי לא החשיבו אותה כי היתה ביד גוי, וגם את החנות הראשונה לא היו צריכים להזכיר, והזכירו אותו רק משום "שופרא דשטרא". הרי שהוא סובר שאע"פ שהיה כלל ואח"כ פרט, המחילה כוללת הכל, שלא כמב"ט.

⁵² שו"ת המב"ט ח"א סי' מח (הובא בשו"ת מים רבים, חו"מ, סי' ל).
היתום טען שחוב זה אינו כלול במחילה כי לא ידע על זכותו בו כשמחל; אבל המשיב לא השתמש בנימוק זה אלא בנימוק אחר, כאמור.

⁵³ תשב"ץ, חלק ב, סי' ב.
⁵⁴ שו"ת עולת שמואל (פלורנטינו), חו"מ סי' לו (צו ע"ב). הוא עוסק ביתומים שמחלו לאפוטרופוס, וטענו שמחלו על עיקר האפוטרופוסות, כמו שהיה נהוג למחול לאפוטרופוס על התעסקויותיו, ולא על תביעה אחרת.

⁵⁵ שו"ת מהר"י וייל סי' פ (הובא בשו"ת עולת שמואל (פלורנטינו), חו"מ סי' לו, דף צו ע"ב). עיי"ש בשו"ת מהר"י וייל ובעולת שמואל, האם ומתי עדי שטר המחילה עצמם נאמנים על כך.

⁵⁶ שו"ת נחפה בכסף ח"ב אה"ע"ז סי' יד (עמ' קצב-קצג).
⁵⁷ שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סי' יז (סא ע"א). (עיי"ש במקורות שהוא מביא לכך). ראה בשמו בשער שלישי, בענין מחילה לשותף, שאפילו מחילה מפורשת אינה מועילה על חוב זה.

הוא מוסיף, שאף אם כתוב בשטר המחילה שרק ה"אוגרות" נשארות בשותפות, אין להבין מכך שכל השאר מחול, כי מה שהוצרכו להזכיר את ה"אוגרות" הוא כי אינם קצובים אלא צריכים שומא לחלוקתם, אבל לא הוצרכו להזכיר חוב שמישהו חייב להם, כי הוא כחלוק כבד.

בפניה דרך פתוחה להגשת עוד תביעות כלפי בעלה, ובלבד שהן לא תהיינה קשורות לחנות ולהשקעות הנזכרות.⁵⁸

ד. הלכות נוספות

יש הלכות אחדות במחילה כללית, מלבד השאלה איזה חוב נכלל בה:

נושה שכתב לחייב שני שטרי מחילה כללית זה אחר זה, אין אומרים שהתכוון לבטל את הראשון, אלא מניחים שכתב את השני כי יש בו תוספת, שנכללים בו חיובים שבין תאריך השטר ראשון לתאריך השטר השני.⁵⁹

אם בשעת מחילה שכח חוב אחד, חוב זה אינו מחול, כי לגבי חוב זה, זו מחילה בטעות. אמנם הנושה אינו נאמן לטעון ששכח, אבל אם תפס מנכסי החייב שלא בעדים, הוא נאמן, מפני שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שלא תפס ממנו.⁶⁰

פרק רביעי: ספק מחילה

א. הדעה שהחייב תקף מספק

במצב שיש ספק האם חיוב מסוים נמחל⁶¹, יש אומרים שהחייב עדיין קיים.⁶²

טעמה של דעה זו הוא, שספק מחילה אינו מוציא מידי ודאי חיוב⁶³, כמו שהאומר "הלויתני ואיני יודע אם פרעתיך", חייב⁶⁴, מפני שידוע שהיה חיוב, ויש ספק האם פקע החיוב, וכך גם כאן.⁶⁵

⁵⁸ פד"ר, כרך ב עמ' 53.

⁵⁹ שו"ת הריב"ש, סי' תעח (עמ' תשיא).

⁶⁰ נתיבות המשפט, צב ס"ק ב, בסופו.

⁶¹ הכוונה לספק המתעורר מנקודת מבט אובייקטיבית, ולא משום שהחייב טוען שהנושה מחל. על חייב הטוען שהנושה מחל, ראה פרק חמישי.

⁶² חידושי הריב"ש, כתובות פג ע"ב (על לשון דו-משמעית) (הובא בתומים, מב, ס"ק יא); שו"ת מים עמוקים חלק ב (ראני"ח), סי' סג; שו"ת הרדב"ז ח"א סי' שסד (הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 164 ועמ' 169, וכרך יא עמ' 231, ובמשפטי שאול סי' כח = עדות ביהוסף [קאפח], סי' יב); תומים, קיצור תקפו כהן, אות קל, בתחלתו; בית שמואל, סו ס"ק ט (במחלוקת בין לשונות בתלמוד); שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' קלא, ד"ה ומה (על ספק במשמעות הלשון); המקנה קו"א נ, ג (ד"ה בהגה), והפלאה כתובות טו ע"ב (ד"ה תוד"ה לא צריכא); שו"ת איתן האזרחי, סי' כה (הראשון) (כמו שבכל ספק במתנה, על המקבל להביא ראיה - שו"ע, חו"מ, רמו, ה); תיקון סופרים, על העיטור, מחילה, דף ריד ע"א (הובא בשו"ת מפי אהרן, חו"מ, סי' יב, דף נג ע"א וע"ג); ערך השלחן, חו"מ, נח, ס"ק כה; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' ה (נידון - חזקת חנות); שו"ת מהרי"ל דיסקין, קונטרס ספקות ופסקים אות קפא (נב ע"ג) (גם ספק שאינו מוזכר בפוסקים); פד"ר, כרך י, עמ' 368, וכרך יא עמ' 137.

על ספק בפרשנות מחילה, ראה גם שער שני, בפרק על לשונות מחילה, בעקרונות, בשם רדב"ז ומהרי"ט; ושער שמיני, בשיטת רבנו תם, בענין מוכר דבר שלא בא לעולם, בשם משפט שלום, על ספק מחילה (שנוקט שמספק המחילה חלה); ובפרק שלישי, על מחילה כללית.

הרדב"ז סותר את עצמו, שכן בסי' תעד פסק שבספק מחילה, הנתבע פטור כי הוא מוחזק.

מצבים מיוחדים: שו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' נט (עח ע"ג), כותב לגבי ספק מחילה על חיוב לצ"ש, במקום שאין חיוב מהדין מטעם קלב"מ, שמספק חייב.

שו"ת מהרש"ם, ח"ב, סי' טו, כותב שלווה שבא לפרוע וללוות שוב, ואמר לו המלוה "למה תשלם ותחזור ותלווה, הנני מוחל, והחזק את הכסף בידך" (בנידון, אמר כך באידיש) - אין כאן מחילה, כי אולי התכוון רק שיחזיק את הכסף למסחרו עד שיתבענו, ולא יטרדנו כל פעם לפרוע וללוות שוב.

רב נחמן בב"ב כט ע"א פוסק שהמחזיק בקרקע פחות משלוש שנים, חייב להחזיר את הפירות. שער משפט, צח, ס"ק א, נימק את דבריו, כי ספק האם המערער מוחל עליהם (בזה ששתק עד אז), והפירות בחזקת בעליהם, כדעתו בב"מ קב ע"ב. כלומר, הוא מחייב בספק מחילה, אבל זאת משום שהתובע נחשב מוחזק.

למקורות נוספים, ראה ליד ציון הערה 93, על ספק בהיקף המחילה. בכתובות פג ע"ב, מסתפקת הגמרא, לדעת ר' יהודה (ששו"ע, אהע"ז, צב, ה, פסק כמותו), שבעל המסתלק מנכסי אשתו, סילוקו מועיל רק אם אמר "דין ודברים אין לי בפירותיך ובפירי פירותיך עד עולם", האם "פירות" דוקא או "עד עולם" דוקא. שו"ע, אהע"ז, צב, ו, מביא שתי דעות בזה. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סי' קיח (ד"ה ועוד יש), מבאר שהמחלוקת היא האם בספק סילוק חייב או לא.

גם אם יש שטר על המחילה, הרי כלל הוא שאם יש ספק בפרשנות של שטר, ייד בעל השטר על התחונה, וכאן החייב נחשב בעל השטר, שכן הוא רוצה להסתמך על שטר המחילה כדי להיפטר, והוא דומה למקבל מתנה שרוצה להסתמך על שטר המתנה, וכמו ששטר מתנה מתפרש לרעת מקבל המתנה אם יש ספק⁶⁶, כך גם כאן, שטר המחילה מתפרש לרעת החייב⁶⁷.

יש כמה חריגים, שבהם גם לדעה זו הנתבע פטור מספק.

א) כתובה: אם יש ספק האם מחלה אשה על כתובתה בחיי בעלה, האשה מפסידה את כתובתה, מפני שכתובה אינה מיועדת לגבייה בחיי הבעל, וייתכן שלעולם לא תגבה, ולכן זה נחשב כספק בחיוב⁶⁸. ועוד, שבאופן כללי, חיוב הבעל בכתובה הוא קל ביחס לחיובים אחרים ("קולי כתובה")⁶⁹.

⁶³ תקפו כהן סי' קל, נימק דעה זו (הוא מתייחס למחייבים בעניין הספק בב"ב קלב - ראה הערה 68), ששטר החוב עשוי כראוי ויש רק ספק במחילה, לכן אומרים שהשטר כגבוי (יש להעיר שנימוק זה טוב רק לחוב בשטר). שו"ת דברי משה (זקס), סי' יב, ענף ט, מסביר שאף שהלכה כבית הלל (סוטה כה ע"א) ששטר אינו כגבוי, זה לענין שהנושה אינו נחשב יותר מוחזק מהחייב, אבל נחשב כגבוי לענין שהחייב אינו נחשב יותר מוחזק ממנו. שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ו, סי' ל (דף לד ע"א), נימק דעה זו (גם הוא מתייחס למחייבים בעניין הספק בב"ב קלב), שמה ששטר אינו כגבוי הוא לענין שעבוד הנכסים אבל לענין שעבוד הגוף הוא קיים, והחייב אינו יכול להוציא את עצמו משעבוד הגוף מספק; ועוד, שב"ח אהע"ז, סי' ט, כותב ששטר הוא כגבוי. נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נו, מסביר שמאחר שהחיוב ברור, ויש לתובע אמתלא לפרש שלא התכוון למחול, מעמידים את החוב בחזקתו, כי יש חזקת חיוב. הוא מסביר בכך את ש"ך, חו"מ, פח ס"ק כח, שכתב שאין פוטרים את החייב אלא במחילה ברורה.

⁶⁴ שו"ע, חו"מ, עה, ט.

⁶⁵ ב"ח, חו"מ, רכז, ט; שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' קיט (בדעת המחייבים בספק בב"ב קלב), וסי' קלא (הובא בשו"ת מהרי"ש ענגיל ח"א סי' יב, דף כא ע"ב, וסי' לה, דף מט ע"ג); נתיבות המשפט, רכז ס"ק ד; שו"ת מהרי"ש ענגיל ח"א סי' נט (עח ע"ג); שו"ת פורת יוסף (אלפנדארי) חו"מ סי' כב (קיד ע"ד); שו"ת רשמי שאלה סי' נו; שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ו, סי' ל (דף לד ע"א); המקנה קו"א נ, ג (ד"ה בהגה), והפלאה כתובות טו ע"ב (ד"ה תוד"ה לא צריכא); שו"ת אוהל יהושע (בומבד), ח"ב, סי' קמא; שו"ת פרי תבואה, סי' י (יד ע"א); נחל יצחק, סי' ט, ענף ב; בית יצחק (חבר), ברירה, סי' ז אות א (הובא בס' המדות לחקר ההלכה מדה כב אות צד); חזקה רבה, אהע"ז, ח"א, הלכה מד (עמ' 141).

⁶⁶ שו"ע, חו"מ, רמו, ה.

⁶⁷ שו"ת הרשב"א, ח"ו, סי' ה (הובא בב"י, אהע"ז, צג). הוא דיבר על ספק בהיקף המחילה (ראה ליד ציון הערה 93), אבל טעמו טוב גם כאן.

שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד חלק ב סימן רכ (ד"ה מ"ש בענין), מסביר שהרשב"א מחדש, שאף שיד בעל השובר על העלינה (רמ"א, חו"מ, סי' מב, ח, וסי' מג, א), היינו בשובר קבלה על פרעון, אבל מחילה היא כמו מתנה, והמקבל מתנה והנמחל נחשבים בעל השטר שידו על התחונה.

כמו כן, שו"ת מפי אהרן, חו"מ, סי' יב (סא ע"ב), נימק ע"פ הדין במתנה, שהרי שו"ע, חו"מ, רה, ג, אומר שמחילה כמתנה, אם כן, גם כאן על הנתבע להביא ראיה, כי הוא נחשב מוציא. נימוקו שייך גם בחוב על פה.

אבל אפשר לדחות את הראיה ממתנה, שדוקא מתנה בטלה מספק, כי הנותן מוחזק, משא"כ במחילה, שהנמחל מוחזק.

ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יו"ט (אלגזי), סי' ו (ח ע"ג), מקשה (ברמז), איך הרשב"א שם משווה מחילה למתנה, הרי הוא עצמו כתב בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף לג, שמחילה היא סילוק שעבוד? והוא כותב שיש ליישב, "כאשר יראה הרואה". נראה שהתירוץ הוא, שהשוואה למתנה אינה במובן זה שיש במחילה הקנאה כמו במתנה, אלא שהמוחל נחשב מוחזק כמו נותן מתנה, ולכן על הנמחל להביא ראיה. נמצא שדין ספק מחילה אינו תלוי בשיטות השונות בהגדרת מחילה, שראינו בשער ראשון, אם היא סילוק או הקנאה.

נפקות בין הנימוקים: שו"ת שמחת יו"ט, סי' לב (קכה ע"ד), כותב שלפי הטעם שהחיוב ודאי וספק האם פקע, הרי בקהל שמוחל ליחיד על מיסים עתידיים (על תוקפה של המחילה ראה שער שמיני), אם יש ספק במחילה, מספק **פטור**, שהרי עוד לא היה חיוב ודאי (וכך הוא פוסק במסקנתו בדף קכו ע"ב); אבל לפי הטעם של שו"ת הרשב"א, ח"ו, סי' ה, שהנמחל הוא כמקבל מתנה שידו על התחונה, גם בכגון זה חייב.

⁶⁸ ערך השלחן, חו"מ, יב, ס"ק ט, ושו"ת יביע אומר חלק ו, חו"מ סי' ה, אות ט = פד"ר כרך ו עמ' 108, בדעת נימוקי יוסף ב"ב ס ע"א (בדפי הרי"ף); שו"ת מהרי"ש ענגיל, ח"א סי' יב (כא ע"ב), וסי' לה (מט ע"ג), ח"ג, סי' טו, וח"ח, סי' כה.

בב"ב קלב ע"ב מסתפק התלמוד בבריא (כלומר, מי שאינו שכיב מרע) שנתן את נכסיו לבניו בפני אשתו, ונתן לה קרקע כל שהוא, ושתקה - האם זה מראה שמחלה על כתובתה, כמו שנפסק בשכיב מרע (ראה שער אחת עשרה). רמב"ם, הלכות זכיה, י, ט, רא"ש, ב"ב, פ"ח, סי' לד, ושו"ע, אהע"ז, קו, א (הובא בנתיבות המשפט דיני תפיסה אות יד, ובביאורים שם), פסקו שהפסידה את כתובתה. נימוקי יוסף שם (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן ח"א סי' כא, דף נו ע"א, ובשו"ת מפי אהרן, חו"מ, סי' יב, דף סא ע"ג), נימק, משום שעדיין לא חל חיוב הכתובה, ולכן האשה נחשבת

ב) בספק בדין: יש אומרים שרק בספק שתלוי באומדן דעת המוחל, כגון האם התכוון למחול בכלל, או האם התכוון למחול על חוב גדול או על חוב קטן, הדין הוא שמאחר שהנמחל הוא כמקבל מתנה, עליו להביא ראיה, אבל בספק בדין האם זו מחילה תקפה או לא, אם הנמחל המוחזק הוא יכול לטעון קי"ל כדעה שבדין המוחל הם מחילה גמורה⁷⁰.

טעם הדבר הוא, שבמקום שיש ספק בדין, גם התובע מסופק, וכמו שהטוען "איני יודע אם פרעתיך" פטור גם התובע מסופק⁷¹, כך גם כאן⁷². זאת ועוד: כשיש ספק בדין, זה שונה מ"איני יודע אם פרעתיך", שחייב כי הספק מתעורר רק מתוך טענתו, ואילו בספק בדין הספק נוצר גם בלי טענתו⁷³. ועוד, שדוקא

מוציאה מן המוחזק ועליה הראיה. ערך השולחן וביע אומר שם פירשו שנימוקי יוסף התכוון לנימוק שבטקסט. גם מהר"ש עגל, ח"א וח"ח, שם, וחזקה רבה, אהע"ז, ח"א, הלכה מד (עמ' 141), מסבירים בכך את דעת הרמב"ם והשו"ע שם.

לגבי הספק בב"ב קלב, תשב"ץ ח"ב סי' רעב (ד"ה וכתב), מביא דעה שיחלוקו, ומביא דעה שמפסידה כתובתה. בדברי הרי"ף, ב"ב ס ע"א (בדפי הרי"ף), יש גירסאות שונות, אם הוא מחייב או פוטר את הבעל, ושו"ת מהר"י בן לב, ח"ב, סי' פב, ושו"ת מהר"יט, ח"א, סי' קיט, כותבים שהגירסה הנכונה היא שהוא פוטר.

שו"ת תורת חסד (פריחא), סי' צד, כתב שבמקרה ההוא יש סיבה מיוחדת לפטור, כי יותר מסתבר שמחלה, כיון שבעלה עשה לה דבר גדול, שעשאה שותף עם הבנים בנכסיו. לפי דבריו אין ללמוד משם למחילת כתובה באופן כללי.

שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' לד, ור' שלמה שלוש, שערי צדק א (תשי"ס), עמ' 146, מביאים את המחלוקת שם. לטעם נוסף לפטור כאן ראה בשם שמחת יום טוב, הערה 73. וראה ליד ציון הערה 89, הסבר למחלוקת מצד שזו ספק מחילה מכללא.

דעה חולקת: חידושי ר"י מיגאש, ב"ב קלב ע"ב, ור' ברוך בהגהות אשרי, ב"ב פ"ח, סי' לד, מחייבים בספק בב"ב קלב, אף שזה כתובה. הרי שהם סוברים שאין דין מיוחד בכתובה. חזקה רבה שם מנמק את דעתם, כי חיוב הכתובה מתחיל משעת הנישואין, ולכן יש חזקת חיוב, והבעל כאן דומה לטוען "איני יודע אם פרעתיך", שחייב.

⁶⁹ תשב"ץ ח"ב סי' רעב (ד"ה וכתב), ושו"ת עדות ביעקב סי' נו (קכו ע"ג), מנמקים כך את הדעה שבספק בב"ב קלב, הפסידה כתובתה. לאור נימוק זה עדות ביעקב כתב שהבעל פטור רק במנה ומאתיים, אבל הבעל חייב בנדוניה, כי בספק מחילה חייב כמו "איני יודע אם פרעתיך", ובנדוניה לא שייך "קולי כתובה". מצד שני יש להעיר שלפי נימוק זה, גם במחילה אחרי מות הבעל, בספק פטור, ואילו לטעם הראשון בספק חייב.

⁷⁰ שו"ת פרח מטה אהרן, ח"א, סי' קכא (בסופו), וח"ב סי' ז, דף יב ע"ב (הובא בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סי' יב); אמרי בינה, חו"מ, דיני דיינים, סי' כ, אות י.

כמו כן, חידושי ר"ע איגר, חו"מ, סה, כג (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סה, סי' י, בשו"ת מהרש"ם, ח"ב, סי' קלב, וח"ז, סי' יח, ובשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סי' ג, אות יח), מעלה אפשרות שרק בספק כמה מחל, מפרשים את המחילה בצמצום, אבל אם ידוע כמה מחל ויש ספק בדין אם מועילה המחילה, הנמחל פטור מספק; אבל הוא מעיר שמבית שמואל, סו"ט סי' ט, עולה שגם אז חייב. הוא מביא ראיה מנימוקי יוסף, ב"ב ד ע"א (בדפי הרי"ף), שעולה ממנו שאם יש ספק בדין לגבי נזקי שכנים האם הניזק מחל, המזיק פטור כי הוא נחשב מוחזק. אבל שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סי' נו (קכו ע"ד), כותב שאין הלכה כנימוקי יוסף, אלא כשו"ת מהר"י בן לב, ח"א, סי' פד, שבספק מחילה, מספק אינו מחול.

גם שו"ת תשורת שי מהדו"ק סי' תו, כותב שאם יש מחלוקת האם מחילה מסוימת תקפה, הנתבע פטור כי הוא מוחזק.

בכך אפשר להסביר מדוע שו"ת מהר"יט, ח"א, סי' קיט, פוסק שבספק מחילה, הנתבע פטור, אף שבסי' קלא הוא מחייב, כאמור בהערה 62 - כי בסי' קיט מדובר בספק בדין.

שו"ת מטה אשר, סי' ג (יא ע"ג) (הובא בקיצור בשו"ת דבר משה (אמריליו), ח"ב, חו"מ, סי' ה, דף ד ע"ד), כותב שאפשר לטעון קי"ל כפרח מטה אהרן, שמועיל קי"ל בספק מחילה.

דעה חולקת: פורת יוסף הנ"ל כותב שהנתבע אינו יכול לומר קים לי בספק של מחלוקת חכמים. ראה שער שיש, שהעיטור פוסק שכיון שיש מחלוקת האם מועילה מחילת חוב בשטר, הולכים "לקולא"; ויש שני פירושים, האם התכוון שהמחילה מועילה מספק או שאינה מועילה מספק. ערך השלחן, חו"מ, יב, סי' ט, מעיר שהחולקים כאן האם בספק במחלוקת חכמים המחילה מועילה, יצטרכו להסביר בהתאם לזה את דעת העיטור. אמרי בינה שם מסביר שהעיטור פסק מספק שפטור, ע"פ דבריו כאן שבספק במחלוקת פוסקים, פטור.

⁷¹ שו"ע, חו"מ, עה, י.
⁷² בית מאיר, אהע"ז, סו, ג (ודוקא בספק במשמעות הלשון, חייב) (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן יח); שו"ת יביע אומר, ח"ג, חו"מ, סי' ג, אות יז; ערך השלחן, חו"מ, יב, סי' ט (ורק אם הנושה טוען ברי שלא מחל, חייב).

⁷³ שו"ת שמחת יו"ט, סי' לב, דף קכה ע"ג (הובא בשו"ת יביע אומר, ח"ג, חו"מ, סי' ג, אות יח). והוא כותב שזה טעם הרמב"ם והשו"ע (בהערה 68) שפטור בספק בב"ב קלב, ואילו המחייבים שם סוברים שאין זו סיבה מספקת לפטור.

נימוק נוסף: חקרי לב, מהדו"ב, חו"מ, סי' ט (עמ' קמג), נימק שכשיש מחלוקת האם מחילה במקרה מסוים מועילה, הנמחל יכול לומר קי"ל שהיא מועילה, ואין זה ודאי חיוב וספק פטור, כי י"א שטענת קים לי היא טענת ברי, וא"כ זה כמו ודאי פטור; וגם לדעה שקים לי היא טענת שמא, הרי זה לא שמא גרוע, כי "לא הוה ליה למידע", ובי"לא הוה ליה

הטוען "איני יודע אם פרעתיך" חייב כי טענתו גרועה, כי היה לו לדעת אם פרע או לאו, אבל בספק מתוך מחלוקת חכמים, שלא היה יכול לדעת את האמת, אין טענתו גרועה, ולכן הוא פטור.⁷⁴

ג) אם התובע מסופק האם מחל (כגון שמת הנושה ויורשיו תובעים), מספק הנתבע פטור.⁷⁵ גם כאן, על פי ההשוואה לטוען "איני יודע אם פרעתיך", יש לפטור, כמו שהטוען "איני יודע אם פרעתיך" פטור אם גם התובע מסופק.⁷⁶

ד) מחילה ודאית, ויש ספק בטענה לבטלה: אם המחילה היא ודאית, והספק הוא האם המוחל יכול לחזור בו מחמת פגם מסוים במחילה, המחילה תקפה, כי אין ספק מוציא מידי ודאי.⁷⁷

ה) אם המחילה נעשתה יחד עם החיוב: במקום שהמחילה נעשתה מיד עם החיוב, כגון "שטר חצי זכר", שאב מתחייב סכום גדול לבתו, והיא מוחלת על החיוב אם אחיה יתנו לה חלק כחצי זכר בעזבונו אביהם, הוא כאילו אמר שאם יעשה כך וכך, לא יחול החיוב מעיקרו; ואם יש בכך ספק, זה ספק בעצם החיוב, ופטור.⁷⁸

ו) אם החוב עצמו אינו ברור: אם התביעה עצמה מסופקת והחוב אינו ברור, וספק האם המחילה תקפה, הנמחל פטור, כיון שהוא מוחזק בממון; ואין זה כמו בחוב ברור, שמוחזקתו אינה מועילה לו להסתמך על האפשרות שנמחל, כיון שהחוב ברור.⁷⁹

ב. הדעה שהנמחל פטור מספק

פוסקים אחרים אומרים שאם יש ספק האם חלה מחילה, הנתבע פטור מספק.⁸⁰ טעמם הוא שהנתבע מוחזק, והמוציא מחברו - עליו הראיה.⁸¹ ועוד, שאפילו שטר העומד להיגבות אינו כגבוי.⁸² אשר להשוואה

למידע" פטור גם אם ודאי חיוב וספק בחזרה, כדברי משנה למלך, הלכות מכירה, יא, טז. שו"ת כהונת עולם, סי' ז (ט ע"א), תולה שאלה זו בשאלה הכללית האם קים לי נחשב טענת שמא או טענת ברי.

⁷⁴ שו"ת הראני"ח ח"ב (מים עמוקים) סי' א, במסקנתו (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, ח"א, סי' כא, דף נו ע"ג, ובשו"ת בני משה, שלטון, סי' נב, דף קו ע"ג); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סי' ג, אות יז, וחלק ו, חו"מ, סי' ה, אות ט = פד"ר כרך ו עמ' 108. יביע אומר מסתמך על משנה למלך הלי שאלה ופקדון, ד, א, האומר באופן כללי שהטוען איא"פ ו"לא הוה ליה למידע", פטור.

כמו כן, שו"ת עדות יבעקב, סי' סז (קעג ע"ב), כותב בתחילה שהמוחל בלי קנין, באופן שיש מחלוקת האם מחילתו מועילה בלי קנין, הנתבע חייב, כי הוא כמו "איני יודע אם פרעתיך". אבל אח"כ (בדף קעה ע"א) כתב שהנתבע פטור, מהנימוק שבטקסט. אבל שו"ת מטה אשר, סי' ג (יא ע"ג), וערך השלחן, חו"מ, יב, ס"ק ט, מביאים רק את דבריו הראשונים.

נחל יצחק, יז, יב, ענף ב, כותב בשם בנו, ר' צבי, שבספק מחילה, אם "לא הוה ליה למידע", הנמחל פטור אף לצאת ידי שמים. ראה בשמו בשער אחת עשרה, הערה [51], שימוש בעקרון זה.

⁷⁵ ערך השלחן, חו"מ, סה, ס"ק כד, בדעת הרשב"א. הוא רומז שבזה מוסבר שו"ת הרשב"א, ח"ב, סי' פו, האומר שאם שטר מחילה ושטר חוב הם באותו תאריך, מספק פטור (ראה הערה 34) - ששם מדובר בטוען שמא.

אבל הפלאה כתובות טו ע"ב (ד"ה תוד"ה לא צריכא), כותב שבחוב בשטר, חייב גם אם הנושה מסופק האם מחל, כמו ששו"ע חו"מ פב, ב כותב שבחוב בשטר אפילו שניהם אינם יודעים אם פרע, חייב לשלם. והוא מרחיב זאת לחיוב מפתה, כי מלוא הכתובה בתורה ככתובה בשטר.

⁷⁶ שו"ע, חו"מ, עה, י

⁷⁷ ערך השלחן, חו"מ, נח, ס"ק כה; חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"ב (אם לשון המחילה ברורה, אלא שהנושה טוען "סטר איני" - שהמחילה היתה על חוב אחר); שו"ת מהר"י בן לב ח"ב סי' עג (הובא בערך השלחן, חו"מ, יב, ס"ק ט) (אם ברור שמחל, ויש רק ספק האם זו מחילה בטעות); שו"ת פרח מטה אהרן, ח"א, סי' קכא (בסופו) (באשה שמחלה לבעלה מחילה ברורה, ורוצה לבטל את המחילה בטענת נרע"ל), וח"ב, סי' ז, דף יב ע"א (הובא בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סי' יב) (כגון שהנושה מסר מודעה על המחילה ויש מחלוקת האם המודעה מועילה, או שהנושה טוען שהמחילה היתה על חוב אחר, ולא ידוע לנו על קיום חוב אחר).

⁷⁸ שו"ת ר"ע איגר, ח"א, סי' קכט (ד"ה ואין לפקפק).

ראה בשמו בשער עשירי, ליד ציון הערה [43], לגבי מחילה מותנית, שספק האם התקיים התנאי.

חריג אפשרי נוסף - אם עשה קנין: רא"ש, ב"מ, פ"ט, סי' מג (הובא בש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טו), ותוספות הרא"ש, ב"מ קיב ע"א, כותב שמעביד שהמחה את הפועל אצל חנווני או שלחני, שהם יתנו לו את שכרו, והפועל עשה קנין שהוא מוחל למעביד, פשוט שאינו יכול לחזור בו, כי בודאי התכוון למחול לו לגמרי, גם אם החנווני לא יתן לו, שאילו לפוטרו כשיתן לו החנווני - לא היה צורך בקנין, שהרי כבר נפרע. אפשר להסיק מדבריו שאם יש ספק במחילה שנעשתה בקנין, יש לפרש אותה בהרחבה.

⁷⁹ שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' לד. הוא נוקט שהנמחל יכול לומר קי"ל כדעה שהמחילה מועילה.

של השיטה המחייבת לטענת "איני יודע אם פרעתיך"⁸³, שיטה זו יכולה להשיב ע"פ העקרון שאם הספק מתעורר לבי"ד אף בלי טענות הצדדים, פטור גם ב"איני יודע אם פרעתיך"⁸⁴, ואף כאן הנתבע פטור כי הספק מתעורר אף בלי טענות הצדדים.⁸⁵

יש כמה חריגים, שבהם גם לדעה זו הנתבע חייב מספק.

(א) ספק בלשון: נתיבות המשפט אומר שאם יש ספק במעשה המחילה, או שיש שני עדים האומרים שהיה כך ושנים שאומרים שהיה אחרת, מספק הנתבע פטור, כי הוא מוחזק, כדן מי שתפס לפני שנולד הספק; אבל אם יש ספק במשמעות לשון המחילה, מפרשים את המחילה בצמצום, כי רק לשון ברורה פועלת, כי אדם מתכוון רק למה שברור שבמשמעות לשונו, ואדם אינו מכניס את עצמו לספק.⁸⁶

(ב) אם השטר ביד הנושה: ר' יעקב ריישר⁸⁷ כותב שאם השטר ביד הנושה, ויש ספק האם מחל, העובדה שהשטר בידו היא הוכחה שלא מחל.

ג. במחילה מכללא

כפי שראינו בשער אחת עשרה, במצבים רבים אנו מסיקים מהתנהגותו של הנושה או משתיקתו, שהוא מחל בלבו, וזוהי "מחילה מכללא". נחלקו הדעות לגבי מצב שהתנהגותו של הנושה ושתיקתו אינן חד משמעיות, ונוצר ספק האם אפשר להסיק מהן שהוא מחל בלבו. לפי דעה אחת, מספק החוב אינו מחול, וזאת לפי הכלל שספק אומדנא אין מתחשבים בו בכלל⁸⁸, שהרי באופן בסיסי אין מתחשבים בדברים שבלבו של אדם, אלא שאם יש אומדנא ברורה שהתכוון לכך, הרי אלו "דברים שבלבו ובלב כל אדם", ורואים כאילו אמר את הדברים במפורש; אבל אם האומדנא אינה ברורה, חוזרים הדברים להיות דברים שבלב, שאין מתחשבים בהם.⁸⁹

⁸⁰ שו"ת הריב"ש סי' תד (הובא בשו"ת תורת אמת סי' לב, ובשו"ת תורת חכם, סי' כח, דף קיא ע"ד); שו"ת יביע אומר חלק ז' חו"מ סי' ג, אות ג, בדעת ערך השלחן, סי' יב ס"ק ט; ש"ך, חו"מ, יז, ס"ק טו (שרק אם התובע מוחזק, אין מוציאים ממנו); שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדו"ת, חו"מ, סי' ו (אם יש ספק הוכחה שמחל); שו"ת בעי חיי, חו"מ, ח"א, סי' קסב; בני יעקב, על העיטור, דף כא ע"ד; נתיבות המשפט דיני תפיסה אות יד, וביאורים (הובא בשו"ת בית יצחק (שמלקיש) חו"מ סי' סו, אות ב); שו"ת יביע אומר חלק ו, חו"מ סי' ה, אות ט = פד"ר, כרך ו, עמ' 108.

ראה גם שער שני, בפרק על שטר מחילה מוקדם, שתורת אמת כותב שאם יש ספק האם השטר מוקדם או מאוחר, הנתבע פטור.

שו"ת תורת חסד (פרחיא), סי' צא (סז ע"א), ופנים במשפט, סה, ס"ק לז (רצד ע"ג), כותבים שאפשר לומר קים לי כדעה הפוטרת כאן.

⁸¹ שו"ת יביע אומר חלק ו, חו"מ סי' ה, אות ט = פד"ר ו עמ' 108.

⁸² שו"ת מהר"יט ח"א סי' קיט. אבל ראה בהערה 70, שהוא כנראה דיבר רק על ספק בדן.

⁸³ ראה ליד ציון הערה 65.

⁸⁴ נתיבות המשפט, סי' כה, דיני תפיסה, ביאורים, אות כד.

⁸⁵ שו"ת תשורת שי סי' תקיז.

הוא מנמק עוד ע"פ חידושי הרשב"א גיטין ע"ב, הכותב שאי"פ חייב כי אין רגליים לדבר שפרע, אבל במקום ש"הספק נולד לפניך", פטור, וגם כאן הספק "נולד לפניך" בגלל לשון המחילה.

ראה עוד בשמו בהערה 34, שהסביר לגבי מצב מסוים, מדוע אינו בגדר "איני יודע אם פרעתיך".

⁸⁶ נתיבות המשפט, סי' כה, דיני תפיסה, ביאורים, אות יא (הובא בפד"ר כרך ה עמ' 217).

כמו כן, תומים, מג, ס"ק כז, כותב שאם הלשון אינה ברורה, מספק חייב, אבל אם יש ספק במעשה, כגון האם המחילה קדמה לשטר החוב, מספק פטור.

⁸⁷ שו"ת שבות יעקב ח"א סי' קכד בסופו, וסי' קס (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סי' קלג). אבל הוא אינו אומר שככלל, בספק מחילה פטור.

⁸⁸ רא"ש, ב"ב פ"ט סי' כא.

⁸⁹ ישועות יעקב, אה"ע"ז, קו, ס"ק ב, מסביר בכך את השיטה שבספק בב"ב קלב (ראה הערה 68), אין מחילה - כי שם מדובר במחילה מכללא מסופקת.

כמו כן, נתיבות המשפט, פח, ס"ק ג, בסופו, כותב לגבי טחול"ב, שפטור מטעם מחילה מכללא (ראה שער אחת עשרה), שאם לא ברור האם מחל, מספק חייב, כי ספק מחילה אינו מוציא מידי ודאי חיוב. אבל הוא עצמו, בדיני תפיסה אות יד ובביאורים שם, כותב לגבי הספק בב"ב קלב, שפטור.

כמו כן, שו"ת מהריב"ל ח"ג סי' קה (הובא בשערי צדק א (תשי"ס), עמ' 146), כותב לגבי מי שמת והניח שתי בנות, ובן ואחת נטלה עישור נכסים ומת הבן, שנחלקו האם יש להניח שהשנייה מחלה על עישור נכסים (ראה שער אחת עשרה, ליד ציון הערה [523] - שמספק אינה מפסידה, כמו "איא"פ").

זאת ועוד: מאחר שיש ספק האם התכוון למחול או לא, יש להניח שלא מחל, כי אין דרך העולם למחול⁹⁰.

אבל אחרים סוברים שגם כאן מספק החוב מחול⁹¹, כי במחילה די בהיסח הדעת מהחוב וא"צ אומדנא, אלא כל ספק שמתעורר שיתכן שמחל, פטור⁹².

ד. ספק בהיקף המחילה

מחלוקת דומה קיימת במקום שאין ספק בעצם המחילה, אלא בהיקפה. לפי רוב הפוסקים, אם יש ספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום⁹³. לדוגמה, נושה שמישהו חייב לו כמה חובות, ואמר לו "חוב

⁹⁰ שו"ת בית דוד (פילוסוף), חו"מ סי' נה.

⁹¹ ראה הערה 68, שיש שפסקו בספק בב"ב קלב שמספק החוב מחול.

⁹² צבי גאון יעקב, סי' יג, עמ' 58.

ר' אביגדור נבנצל, "מחלוקת הרא"ש ורבינו ברוך בספק מחילת כתובה", משפטי ישראל (גרינץ, תשס"ג), עמ' 35, מסביר שאף שהרא"ש (הערה 88) כותב שאין מתחשבים בספק אומדנא, הוא פוסק (כאמור בהערה 68) לגבי הספק בב"ב קלב שמספק החוב מחול, כי מחילה בלב מועילה, ואין בה חסרון של "דברים שבלב". דבריו קשים, שהרי כפי שראינו בשער שני, לפי רוב הפוסקים מחילה בלב מועילה רק אם ניכר לכל שהתכוון למחול, ואל"כ אלו דברים שבלב ואינם מועילים.

⁹³ שו"ת הרשב"א ח"ו סי' ה (הובא בב"י אה"ע סי' צג, ובשו"ת כהונת עולם, סי' ז, דף י ע"ג); שו"ת הרא"ש כלל ו סי' יט (הובא ברמ"א, חו"מ, קסג, ו, בשו"ת פני משה, ח"א, סי' ע, דף קעא ע"ב, בשו"ת תורת אמת סימן מח (ד"ה אך אמנם), במשנה למלך, הלכות טוען ונטען, טו, יא, ד"ה וזה, במשכנות הרועים מע' מ סימן רמא, בשו"ת בעי חיי חושן משפט חלק א סימן קו (ד"ה ועוד אני), בשו"ת מהרי"ש לניאדו החדשות סימן יג (ד"ה ולדיד), בשו"ת קול אליהו חלק ב אבן העזר סימן לו (ד"ה ועל פל), וסי' לח (ד"ה פש גבן), בשו"ת רב פעלים חלק א יורה דעה סימן מא (ד"ה ועוד נ"ל), באמרי בינה דיני הלואה סימן מח, בשו"ת שמחת יו"ט, סי' לב, דף קכה ע"ד, בשו"ת פרי הארץ, ח"א חו"מ סי' ה, דף נב ע"ג, ובפ"ד כרך ח עמ' 171); שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סי' קיח (ד"ה ועוד יש); שו"ת פרח מטה אהרן, ח"א, סי' קכג (רטו ע"ב), וח"ב סי' ז (יב ע"א); פ"ד כרך א עמ' 295.

ראה גם ליד ציון הערה 28, שמהרשד"ם כותב כך לגבי פרשנות מחילה כללית מסופקת.

ערך השלחן, חו"מ, סי' לח, א, וסי' מב, יא (הובא בשו"ת מפי אהרן, חו"מ, סי' יב, דף סא ע"ד), מדייק מהרשב"א שם, שגם אם הנתבע טוען ברי שנמחל, והתובע מודה שמחל מקצת, הרי לגבי ההפרש שביניהם, מספק הנמחל חייב, כי סתם חוב אינו עומד להימחל.

תשב"ץ ח"ב סי' קיח, כתב בתחילה שאילו היה ספק האם "כתובה" כוללת נדוניא, והאשה מחלה על כתובתה סתם, היתה מפסידה את הנדוניא, כי ידה על התחוננה. אבל אח"כ הוא מביא את שו"ת הרשב"א, שספק מחילה מפרשים בצמצום.

הבחנה: פנים במשפט שה ס"ק לו (רצד ע"א), כותב שהרשב"א מדבר באשה שאמרה בפירוש שהיא מוחלת על מקצת כתובתה, ומחילה זו מתפרשת בצמצום, אבל אם מחלה כתובתה סתם, הרשב"א מודה שהכל מחול. אבל שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סי' ג, אות יח, דוחה הבחנה זו, שהרי הרשב"א דחה את הראיה מ"שטר יש לך בידי פרועי", שבו מניחים שהגדול פרוע כי הנתבע מוחזק (ב"ב קעג ע"א), בכך שפרעון שונה ממחילה, וממילא בכל ספק במחילה, מפרשים את המחילה בצמצום, גם אם מחל סתם.

שו"ת מהרי"ש ענגל, ח"ח, סי' כה, כותב ששותפים שעשו הסכם בכתב ביניהם שבכל סכסוך ילכו לבוררים ולא לדין תורה, וזו בעצם מחילה של כל צד על יתרונות שהיה מקבל בדין תורה, ויש ספק האם ההסכם כולל גם מצב שאחד רוצה לפרק את השותפות ודין תורה עדיף לו - מספק אינו מפסיד את זכותו לתבוע בדין תורה, כי מפרשים את המחילה בצמצום.

שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סי' קלג, כותב שאם מלשון המחילה לא ברור אם מחל מעכשיו או לאחר מן (ראה שער עשירי, שמחילה מותנת יכולה לחול מעכשיו ויכולה לחול לאחר קיום התנאי), והשטר ביד הנושה, מניחים שלא התכוון למחול מעכשיו.

מקור בתלמוד: המשנה בכתובות פג ע"ב אומרת שבעל שמסתלק מנכסי אשתו בלשון "דין ודברים אין לי בנכסיך", אינו מפסיד את פירות נכסיה ואת ירושתה, ומפסיד רק את הזכות לבטל מכר שלה. התלמוד (שם פג ע"ב) שואל מדוע אין מפרשים שהתכוון להסתלק מכל זכויותיו בנכסיה, ואב"י מתרץ "יד בעל השטר על התחוננה", כלומר, כשיש ספק בסילוק, מפרשים אותו בצמצום, ורב אשי מתרץ בדרך אחרת, משמע שהוא סובר שאין אומרים ככלל שספק סילוק מתפרש בצמצום. ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, כותב שדין ספק מחילה תלוי במחלוקת אב"י ורב אשי. אבל חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"ב (ד"ה רב אשי), כותב שבין אב"י ובין רב אשי סוברים שבמחילה הולכים לפי הפחות שבמשמעות הלשון, ואין אומרים "המוציא מחברו עליו הראיה".

גם שו"ת מהרי"ק, שורש ז, כותב שגם לדעת רב אשי, מפרשים ספק מחילה בצמצום אף שהנתבע מוחזק. תומים, מב, ס"ק יא, כותב שמהרי"ק סובר שבמקרה בכתובות, הבעל זוכה מספק, ומפרשים את מחילתו בצמצום, כי הוא נחשב מוחזק, וכך גם בנידונו של מהרי"ק, קהל שמחל למישהו על חלק מחיובו במתן צדקה, הקהל נחשב מוחזק, ולכן מספק המחילה בטלה, והנמחל חייב; כלומר, בשני המצבים הללו יש סיבה מיוחדת לפרש את המחילה בצמצום, כיון

אחד מחול לך", רק החוב הקטן ביותר מחול מספק⁹⁴, כי מחילה היא כמתנה, וכמו שהאומר "חפץ אחד מחפציי נתון לך", רק הקטן נתון לו, מטעם "המוציא מחברו עליו הראיה", כך כאן, הנמחל כאילו בא להוציא מהנותו, והמע"ה⁹⁵. ואף שהחייב מוחזק בממון החוב, חזקתו אינה מועילה לו היות שהחוב ברור, והמחילה היא בספק⁹⁶.

לעומתם, אחרים אומרים שמפרשים את המחילה בהרחבה, ולדוגמה, נושה האומר "חוב אחד מחול לך", החוב הגדול מחול מספק, כי הנמחל מוחזק בכסף⁹⁷.

שהמוחל מוחזק. כמו כן, שו"ת תורת חסד (פריא), סי' צא (סו ע"ד), מעלה אפשרות שרק במקרה בכתובות הסילוק מתפרש בצמצום, כי הבעל נחשב מוחזק בנכסיו מחמת תקנת חכמים, אבל במחילה רגילה, מספק הנתבע פטור כי הוא מוחזק, וגם אם יש שטר על החיוב, שטר אינו כגבוי.

שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סי' קיח (ד"ה ועוד יש), כותב שאף שתוס', כתובות פג ע"ב (ד"ה רב אשי) כתבו שרב אשי חולק על אביי, ואינו סובר "יד בעל השטר (הנמחל) על התחתונה", אין זו מסקנתם, אבל למסקנתם, רב אשי מסכים לאביי. והוא מוכיח שגם ר"ח והר"ן, כתובות שם, סוברים שגם לרב אשי יד בעל השטר על התחתונה - עי"ש להוכחתו.

פני יהושע, כתובות פג ע"ב (ד"ה בתוד"ה רב אשי), כותב שתוס' סוברים שרק כאן רב אשי סובר שבספק מפרשים את הסילוק בהרחבה, כי מדובר בסילוק בעל מנכסי ארוסתו, שבשעת כתיבת השטר לא היה הבעל מוחזק. והוא עצמו כותב שרב אשי סובר שגם כאן יש לפרש את הסילוק בצמצום, והוא חולק על אביי מסיבה צדדית - עי"ש.

שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד חלק ב סימן רכ (ד"ה מ"ש בענין), מסביר שרב אשי סובר שכיון שמדובר בארוסה, נמצא שהבעל סילק את עצמו מהנכסים לפני שזכה בהם, וא"כ האשה אינה כמו מקבל מתנה, אלא בזה שסילק את עצמו ממילא נשארו הנכסים ברשותה כמו שהיה, ורק במחילה שהיא כמו מתנה, יד הנמחל על התחתונה (ראה בשמו בהערה 67). בדרך אחרת הסביר (בד"ה והנה לפמ"ש) ע"פ מה שעולה משו"ת הרשב"א ח"א סי' תתפ, וח"ו סי' קנח (כפי שדייק מדבריו בני שמואל, חו"מ, סי' מב, שהובא בכנה"ג חו"מ, מב הגהות ב"י, אות טו), שאם הלשון נוטה יותר לטובת בעל השטר, ידו על העליונה - לכן רב אשי הוצרך להסביר ש"בנכסיד" משמעו בלי פירוניהם, כי אילו הלשון היה נוטה יותר לכלול פירות, לא היינו אומרים יד בעל השטר על התחתונה. על מחלוקת אביי ורב אשי עי' שו"ת שבט הלוי, חלק ז, סימן רז, אותיות א-ד.

חזון איש, אהע"ז, סי' עז, אות ט, מציע שני הסברים לכך שבספק פוסקים שמחל פחות: א) כיון שבאים לקבוע מצב משפטי חדש מכוח השטר, אפשר לקבוע רק דבר שמשמע בוודאות מלשון השטר, היינו הסכום הנמוך, וגם אם התכוון המוחל למחול יותר, אלו דברים שבלב (ולפי הסבר זה, אי אפשר ללמוד מזה למצב שיש ספק בדיבור). ב) מספק מפרשים את המחילה בצמצום (ולפי הסבר זה הדבר אמור גם ספק בדיבור), וכך נקטו תוס', כתובות פג ע"ב (ד"ה רב אשי). והוא כותב לענין סילוק של בעל מנכסי אשתו, שאם יש ספק האם הסילוק היה כדין, יש סיבה מיוחדת לומר שהסילוק לא חל: משום שמסתמא תקנת חכמים (שיש לבעל זכות בנכסי אשתו) קיימת עד שיוכח שמחל, שא"כ תמיד תטען האשה שמחל, ובטלה התקנה. הוא מתקשה לאור זה, מדוע שו"ע, אהע"ז, קו, א, פטר לגבי הספק בב"ב קלב (בהערה 68)? והוא מתרץ ששם שמחילת האשה חלה אחרי מות הבעל, זה נחשב כחוב דעלמא. ואין דבריו מובנים.

⁹⁴ שו"ת הרד"ך, בית ב, חדר ז (הובא בב"י, חו"מ, סה, לב, ובשו"ת פרח מטה אהרן, ח"א, סי' קכא, בסופו); רמ"א חו"מ, סה, כג (הובא בשו"ת פרי תבואה, סי' י (יד ע"א), ועי"ר אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב) ח"א עמ' מו).

בית יעקב, כתובות פג ע"ב (ד"ה ואימא), כותב שאם היה לחוב הגדול אפותיקי מפורש, ואחרי שאמר "חוב שלך מחול לך", השתדף האפותיקי של הגדול, הנושה יכול לומר "מחלתי לך על הגדול", כמו שבאומר "בית בבתי מכור לך" יכול לתת לו בית נפול גם אם הבית הגדול נפל (מנחות קח ע"ב).

חריג: ש"ך, חו"מ, סה, ס"ק עח (הובא בפד"ר כרך ה עמ' 217) כותב שהרד"ך מסכים שאם היה מחויב למחול לו (כוונתו שקיבל משהו תמורת המחילה), המחילה **כפרעון**, והגדול מחול, כאמור בב"ב קעג ע"א לגבי האומר "שטר אחד של פלוני פרוע".

דוגמה נוספת, היא מה שכותב ב"י, חו"מ, מב, י, שאם בשטר המחילה כתוב בתחילה סכום נמוך ואח"כ סכום גבוה, הולכים לפי הסכום השני, ואין תולים שזבוב שנגע בדיו כשהיו לח גרם לשינוי, כי המע"ה. סמ"ע, מב, ס"ק כג, מקשה עליו, שהיינו צריכים לומר ששטר מחילה שלשונו מסופק, אינו מועיל נגד שטר חוב שלשונו ברור. שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד חלק ב סימן רכ (ד"ה מ"ש בענין), מיישב שהנמחל הוא מקבל מתנה ובמקבל מתנה שהספק בקבלתו, המע"ה. דבריו קשים, שהרי בהערה 67 ראינו שהוא אומר שבגלל ההשוואה למקבל מתנה, מפרשים את המחילה בצמצום.

דוגמה נוספת היא מה שכתב שו"ע חו"מ, עא, כא, שמלוה שקיבל על עצמו מראש להאמין ללוה אם יאמר שפרע, הלוה פטור מלשלם אם הוא אומר שפרע, אבל הוא צריך להישבע שפרע, אא"כ אמר בפירוש שלא יצטרך להישבע. שואל ומשיב שם (ד"ה מ"ש בענין) מנמק, שזה השמלוה האמין ללוה הוא כמחילה, ולכן מפרשים זאת בצמצום.

⁹⁵ סמ"ע, סה, ס"ק עו.

⁹⁶ שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' לד.

⁹⁷ ש"ך, חו"מ, סה, ס"ק עח. הוא מביא ראיה מרמ"א, חו"מ, מב, ח, שאומר שאם יש ספק בשובר, יד הנמחל על העליונה, גם בחוב בשטר (אבל הרמ"א שם מביא מחלוקת בזה!); וכן משו"ע, חו"מ, מג, כה, הכותב שאם בשטר

פרק חמישי: טענת מחילה

א. הכלל שטענה זו אינה מתקבלת

חייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל לו, כי טענת מחילה היא טענה "גרועה"⁹⁸. טעם הדבר הוא, שאין דרך אדם למחול על חובו⁹⁹, ועוד, שאם יהיה נאמן בזה, בטל תוקפם של שטרות, כי החייב יטען תמיד שהנושה מחל¹⁰⁰.

החוב כתוב ניסן, ובשטר המחילה הכללית כתוב י"ח ניסן, החוב מחול, ונימק סמ"ע, ס"ק מו, שהמע"ה (ראה על כך בהערה 31).

כמו כן, חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"ב, מוכיח מהסוגיה שם שרק אם יש סיבה, מפרשים את המחילה בצמצום, אבל בדרך כלל אם יש ספק, מניחים שמחל על הכל.

⁹⁸ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו, ודפוס ברלין (שערי תשובות), חלק ב, סי' סה (עמ' 177); מרדכי ב"ב ס' תסט, בשם מהר"ם (הובא בשו"ת שארית יוסף, סי' נה, ובש"ך, חו"מ, עה, ס"ק כב [שהובא במשפטי ארץ ג (תשי"ע) עמ' 270]); שו"ת הרשב"א חלק ד סי' שו (בחוב בשטר, או בחוב על פה לפני מועד הפרעון); שו"ת מהר"ח אור זרוע סי' רכה; רמ"א, חו"מ, עח, א (בחוב על פה לפני מועד הפרעון) (הובא בפד"ר, כרך ב עמ' 53); שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' סב, וח"ב, אהע"ז, סי' כא, וחו"מ סי' מ וסי' קכא; ביאור הגר"א, חו"מ, עח, ס"ק ב; סמ"ע, צח, ס"ק ב (הובא בשו"ת הליכות ישראל, סי' כז) (על הטוען שמחל ומודה שלא פרע); פני יהושע כתובות נא ע"א (ד"ה בגמרא הא מני) (על חוב בשטר); שו"ת זקן אהרן (ואלקין), ח"ב, סי' קמב; שו"ת שבות יעקב חלק א סי' קכד; קצות החושן רכז, ס"ק ו (הובא בנחל יצחק, יז, יב, ענף ב); שו"ת רשמי שאלה סי' נו; המקנה קונטרס אחרון, כת, ב (ד"ה שם הגי"ה); נתיבות המשפט, עח, חידושים, ס"ק ב; שו"ת דברי חיים חושן משפט חלק א סימן לו; שו"ת זרע יעקב (נאים) סי' יח (כט ע"ג) (על שותף הטוען ששותפו מחל לו על חלק מהנכסים).

עוד הסוברים כך: שו"ת מהרלב"ח, סי' קט (הובא בפד"ר, כרך יא עמ' 187), כותב שאם יש לתובע שטר, גם אם יש לו רק פסק דין בלי קנין ושבועה, הנתבע אינו נאמן לומר שמחל.

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' מו, כותב שלא מועילה טענת מחילה לגבי "חזקת ישוב". אבל שם מדובר שהוא טוען ששאר הקהל "מחלו" לו, ומשמעות טענתו היא שמגיעה לו חזקת ישוב מכוח "המחילה", ואם כן, זו בעצם טענת הקנאה.

שו"ת הרא"ש כלל סח סי' כב, כותב, שאם החייב מחזיק שטר חוב קרוע, וטוען שלוי אמר לו שהנושה מחל לו, ושיוכל לקרוע אותו, והנושה אומר שלא מחל אלא השטר אבד ממנו והחייב מצא אותו - החוב אינו מחול, שהרי גם אילו היה לוי מחזיק בשטר החוב ואומר "הנושה נתן לי את השטר שאחזירנו לחייב כי הנושה מחל לו", והנושה אומר שלא מחל אלא השטר אבד ממנו ולוי מצא אותו - לוי אינו נאמן, כי לא ידוע שראובן מינה אותו להיות שלישי. ש"ך חושן משפט, נו ס"ק ה, מסביר שהנושה אינו צריך אף להישבע מצד שעד אחד מעיד נגדו, כי לוי אינו יכול להיות עד בדבר, כי הוא נוגע בעדות כיון שהנושה מכחישו ותובע את לוי עצמו. אבל ב"ח, חו"מ, נו, ב, כותב שהטור חולק בזה על הרא"ש, וסובר שלוי נאמן לומר שהוא שלישי, ושליש נאמן במה שהוא אומר.

קצות החושן, שם (הובא בנפש חיה (לוריא) ב"מ נא ע"א, ד"ה המוכר), מסביר בכך את רמ"ך, בשטמ"ק, ב"מ נ ע"ב, האומר שאם מוכר נתאנה, והקונה טוען שהגיע לידו (של המוכר) חפץ דומה כך שהיה יכול לברר את מחירו האמיתי ולא בירר, שזה מראה שמחל על אונאתו (כאמור בב"מ נא ע"א), והמוכר טוען שלא הגיע לידו, הקונה אינו נאמן לומר שמחל - שטעמו הוא כי מחילה היא טענה גרועה (אך יש להעיר ששם הקונה אינו טוען שהמוכר מחל בפירוש אלא שמחל **מכללא** בכך ששתק). אבל סמ"ע, רכז, ס"ק כ, מנמק אותו דין בדרך אחרת - שיש להניח שטעה ולא מחל, כי מסתמא אין אדם מוכר במחיר נמוך מדי בכוונה, על דעת לחזור בו. נתיבות המשפט, רכז, ס"ק ו, מסכים להסברו של קצות החושן, ורומז להסבר נוסף: יש להניח שלא הגיע חפץ כזה ליד המוכר, שאילו כן, היה דורש מיד לקבל את אונאתו. דבריו קשים, שייתכן שהגיע לידו ולא בדק את מחירו בשוק, ולכן לא התלונן, אבל שתיקתו (והעובדה שהיה יכול לבדוק ולא בדק) מראה שמחל.

שו"ת שאגת אריה, חלק קול שחל, סי' יב (כח ע"ד), כותב שמי שהקדים שכר לפועל בפני עדים, ואח"כ הפועל טוען שהמגביד מחל לו על המלאכה ושומר לו שהכסף יהיה במתנה - הפועל אינו נאמן על כך, ולכן הוא צריך לעשות את המלאכה.

פנים במשפט, סא, ס"ק ג, מוכיח שהחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל, ממה שכתב חקרי לב, חו"מ, ח"א, סי' ה, שהטור מצריך עדים במחילה (ראה שער שני, הערה [36]) כדי שהמוחל לא יוכל לכפור בכך שמחל; הרי שאם אין עדים, הנושה נאמן לומר שלא מחל.

ראה ליד ציון הערה 209, שחייב אינו נאמן לטעון שהנושה האריך לו את הזמן. שו"ת מטה אשר, סי' ג (ט ע"ד), מדייק ממרדכי סנהדרין סי' תרעט, שנקט שמועילה מחילה בלי קנין אם המוחל מודה שמחל - משמע שהחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל. הוא מדייק כך גם מר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף), שהסביר שהגמרא בקידושין טז ע"א נקטה "באפי תרי" במחילה (אף שמחילה תקפה בלי עדים), כי רק אם יש עדים, לא יוכל המוחל להכחיש, משמע שאם אין עדים, יוכל המוחל להכחיש.

שו"ת מקור ברוך (קלעל), סי' ל (מד ע"ג), כותב שאם החיוב היה בכתב ומחוזק בשבועה, החייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל על השבועה, גם אם זה היה כתב יד בלי עדים, כי אילו מחל היה החייב צריך לקחת ממנו את הכתב; ודוקא לענין ממון יש דעה (שו"ע, חו"מ, סט, ב) שבכתב ידו בלי עדים, החייב נאמן לומר שפרע, והנושה אינו יכול לטעון "שטרך בידי מאי בעיי", כי ייתכן שהחייב לא חשש להשאיר את השטר ביד הנושה, כי ידע שהנושה לא יוכל לגבות בו מקרקעות שמכר, אבל בשבועה, שהיא חמורה, אילו מחל היה החייב צריך לקחת את הכתב; ועוד, שבגלל חומר שבועה יש לחשוש לדעה שבכתב ידו אין נאמן לומר שפרע (רמ"א, חו"מ, סט, ב), וק"ו שאינו נאמן לומר "מחלת", שהרי שטר עומד לפרעון ואינו עומד למחילה.

שו"ת שבות יעקב חלק א סי' קס, כותב שאם השטר ביד הנושה, זה הוכחה שלא מחל, והחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל.

שו"ת גבעת פנחס (הורוביץ), סי' עה, כותב שאם מעביד טוען באמצע הזמן שהפועל מחל לו על המשך זכותו לעבוד, אינו נאמן, כי טענת מחילה היא טענה גרועה, והוא נאמן רק אם יש לו מיגו שהיה יכול לטעון שפרע, ותוך זמנו אינו נאמן לטעון "מחלת" כי אין לו מיגו של "פרעתי", כי "אין אדם פורע תוך זמנו".

שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), ח"א, סי' שכט, ושו"ת בקש שלמה סי' מז, כותבים שמי שנשא אשה על אשתו בניגוד להתחייבותו בשטר הכתובה, אינו נאמן לומר שהיא מחלה לו. שו"ת הגם שאול (דנאן), סי' עא, נימק, כי אשה אינה רגילה למחול על התחייבות זו. ובסי' עב הוסיף, שכמעט אין אשה שתמחל על זה, כי היא מתבזה אם הבעל ישא אחרת.

שו"ת אוהל יהושע (בומבד), ח"ב, סי' קמא, כותב שחייב אינו נאמן לטעון שהנושה האריך לו את הזמן, כי היה לו לדרוש שובר-קבלה או להעמיד עדים על הארכת הזמן.

נושה הטוען שמחל: המקנה, קונטרס אחרון, כת, ב (ד"ה שם הג"ה), כותב שכמו שחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל לו, כך גם אשה שהתקדשה בדבר שהמקדש גזל ממנה, אינה נאמנת לומר שמחלה לו על הגזל, לענין זה שיועילו הקידושין כיון שהוא קידש אותה בדבר ששייך לו. ראה בדומה בשער שלישי, הערה [28], על לווה שטוען שמחל למלוה על הריבית, ופוגע בכך במי שנושה בו (בלווה), שלא יוכל לגבות ממנו את חובו.

דעות חולקות: שו"ת הראני"ח, ח"ב (מים עמוקים), סי' ג, כותב שרמב"ם, רמב"ן, ס' התרומות והטור סוברים שחייב נאמן בטענת מחילה; וכותב שמספק, המוציא מחברו עליו הראיה. גם בשו"ת הראני"ח, ח"א, סי' כא, כותב שהרמב"ם והרמב"ן סוברים שטענת מחילה פוטרת גם בלי מיגו - עיי"ש להוכחתו (אבל ש"ך, חו"מ, עה, ס"ק כב, דוחה את ראיית ראני"ח מהרמב"ם - עיי"ש). והוא דוחה את ראיית מהר"ם במרדכי שם (והובא בשו"ת שמחת יהודה, סי' פז) - עיי"ש. הוא כותב שכיון שיש כאן מחלוקת הפוסקים, החייב יכול לטעון כך, והוא פטור גם אם הוא טוען "שמא".

שו"ת הראני"ח, ח"א, סי' לח, כותב ששוכר נאמן לומר שהמשכיר מחל לו על דמי השכירות, וכ"ש שאם עבר הזמן הוא נאמן במיגו שהיה יכול לטעון שפרע. משמע מדבריו שגם אם לא עבר זמן הפרעון, שאין לו מיגו, הוא נאמן.

מהר"ם די בוטון, בתשובתו בשו"ת מהרי"ט ח"ב אהע"ז סי' כ, בסופה (הובא בפנים במשפט, סא, ס"ק ג), כותב שהחייב נאמן לומר שהנושה מחל לו, כי הוא מוחזק, ויישבע שבועת היסט.

הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה אך נלענ"ד) כותב שרמ"א, חו"מ, פב, יא, סובר שמועילה טענת מחילה אף בלי מיגו. אבל ראה הערה 113, שכוונת הרמ"א היא שהנושה צריך להישבע, ולא שהחייב נאמן.

שער משפט, עה ס"ק ב, בסופו, כותב שטענת מחילה היא טענה טובה ונאמן עליה במלוה על פה אף בלא מיגו, ולכן אף בתוך זמנו (שאינו לו מיגו שטעם שפרע, שהרי אין אדם פורע תוך זמנו) נאמן עליה, אלא שאינו נאמן לומר פרעתי בתוך זמנו במיגו שיאמר שמחל, כי זה מיגו גרוע כיון שאין דרך בני אדם למחול, והוא מתבייש לטעון כך. צריך להוסיף שגם לדעתו אין מועילה טענת מחילה בחוב בשטר, כי "שטרך בידי מאי בעיי".

כנה"ג, חו"מ, עא, הגה"ט אות כב, כותב שטענת מחילה מועילה, כגון תוך זמנו בחוב על פה, וכותב שזו דעת הרמב"ם וס' התרומות.

⁹⁹ שו"ת הרשב"א, ח"ד, סי' שו; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו (שאינו שכיח); שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' סב, וח"ב, אהע"ז, סי' כא, וח"מ סי' מ; תומים, פז ס"ק לא; שער משפט, עה, ס"ק ד; קצות החושן, רכז, ס"ק ו; שו"ת זקן אהרן (וולקין), ח"ב, סי' קמ; שו"ת מקור ברוך (קלעל), סי' ל (מד ע"ג) (ששטר אינו עומד למחילה); ח"י ר' אריה לייב (מאלין) ח"א סי' צה (שהלוואה אינה עומדת למחילה, שאין דרך למחול) (הובא בבית אהרן וישראל גל' נ עמ' סב-סד); שו"ת מהרש"ם, ח"ב, סי' טו.

¹⁰⁰ שו"ת מהרי"ט, ח"ב, אהע"ז, סי' כא.

נימוק נוסף: שער משפט, עה, ס"ק ד (הובא ע"י ר' אהרן שטיינברג, בית אהרן וישראל, גל' סז, עמ' נד, הערה 4), נימק שאף שהנתבע מוחזק, אינו נאמן, כמו שאם יש עדים שראובן הפקיד חפץ אצל שמעון, ועדים ראו את החפץ אצל שמעון, אינו נאמן לומר שקנה אותו מראובן אחרי ההפקדה, אלא אם יש לו מיגו (שו"ע, חו"מ, קלג, ב), כי מעמידים את החפץ בחזקת מרא קמא, כיון שידוע שהוא הגיע לשמעון בתורת פקדון, ורק אם לא ידוע שהגיע לשמעון בפקדון, הוא נאמן לומר שקנה אותו, כי הוא מוחזק, וחזקה כל מה שתחת יד אדם הוא שלו, משא"כ כשיש עדים שזה פקדון, העובדה שהחפץ בידו אינה ראיה שהוא שלו ולכן אינו נאמן לומר שקנה; וכך כאן, כיון שידוע שהיה חייב, מעמידים את הממון בחזקת מרא קמא ואינו נאמן לומר שהנושה מחל; ואף שלענין הלוואה לא שייכת כל כך חזקת מרא קמא, שהרי מילווה להוצאה ניתנה והממון בחזקת הלווה, הרי גם אין חזקה ללווה, וטענת מחילה היא טענה גרועה ולא שכחה, ולכן מעמידים את החוב בחזקתו הראשונה, שהוא עדיין חייב.

הוא אינו נאמן אפילו לומר שהנושה מחל על חלק מהחוב¹⁰¹.

אף אין טוענים בעד יורשי החייב שהנושה מחל למורישם¹⁰², כי זו טענה לא שכיחה, ואין טוענים ליורשים טענה לא שכיחה¹⁰³.

גם אם הנושה מודה שמחל, הוא נאמן לומר שהמחילה בטלה כי מחל רק מתוך כעס או מתוך טעות, וכדומה, כי יש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שלא מחל¹⁰⁴.

ב. חריגים שבהם הטענה מתקבלת

יש בכל זאת כמה חריגים, שבהם החייב נאמן לומר שהנושה מחל לו :

א) חייב נאמן לומר שהנושה מחל במצב שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע או טענה אחרת¹⁰⁵. לדוגמה, בחוב בעל פה, הוא נאמן לטעון שהנושה מחל, כיון שהיה יכול לטעון שפרע, והיה נאמן¹⁰⁶. אבל חייב הטוען

¹⁰¹ ר"ש ישראלי, פד"ר, כרך יא עמ' 179.

¹⁰² שו"ת הרשב"א, ח"ד, סי' שו; שו"ת מהר"ם אלשיך, סי' יז (הובא בשו"ת שופריה דיעקב, ח"א, סי' לג); שו"ת שער אשר, ח"א, אהע"ז, סי' לה.

בתוך הדברים כתב מהר"ם אלשיך שהמוריש היה יכול לטעון טענת מחילה, וייתכן שטעמו הוא שהיה לו מיגו. הרי שגם אם יש מיגו, אין טוענים ליורשים טענת מחילה, כי מחילה אינה שכיחה.

אבל שער אשר שם מביא שכתב שו"ת שב יעקב, ח"ב, סי' ל, שטוענים ליורש טענת מחילה (ולא מצאנו זאת בדבריו), ומסביר שבנידונו של שב יעקב היה מיגו - עיי"ש. וייתכן שרק אם ליורש עצמו יש מיגו, טוענים לו טענת מחילה. אבל דבריו קשים, שהרי אם מדובר שיש ליורש מיגו, שהיה יכול לטעון טענה יותר טובה, נטען אנחנו ליורש את הטענה הטובה יותר, ומדוע נטען לו טענת מחילה שהיא גרועה?

¹⁰³ שער אשר שם.

¹⁰⁴ שו"ת מפי אהרן, חו"מ, סי' יב (סב ע"ד).

¹⁰⁵ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו; מרדכי שם (הובא בבית אהרן וישראל גלי נ עמ' סד); רמ"א, חו"מ, סי' ע, א (הובא בשו"ת שבות יעקב, ח"א, סי' קס, בשו"ת הרי בשמים, ח"ג, סי' קיב, ובשו"ת מים רבים, חו"מ, סי' לא), וסי' פז, לד; שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' סב, וח"ב, חו"מ, סי' מ; קצות החושן רכז, סי' ו; שו"ת דברי חיים חושן משפט חלק א סימן לו; שו"ת איתן האזרחי, סי' כה (הראשון); ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא עמ' 190.

חוקות הדיינים, סי' צט, כותב שאם ראובן תובע משמעון סכום מסוים על סמך כתב ידו (של שמעון) שראובן הפקיד אצלו סכום זה, ושמעון טען "מחלת לי", הוא נאמן במיגו שהיה יכול לומר "החזרתני".

שו"ת מהרי"ט, ח"ב, אהע"ז, סי' כא, כותב שראובן שזן את שמעון, שמעון נאמן לומר "זנת אותי בהלוואה, אבל אחיי מחלת לי", במיגו שהיה יכול לומר "מראש אמרת לי שאתה זן אותי במתנה".

קצות החושן שם כותב שבנידונו של רמ"ד (הערה 98), במוכר שהתאנה והקונה טוען שהמוכר מחל לו, הרי אם לא ידוע בכמה קנה, אלא שהקונה מודה ששילם מחיר נמוך, הקונה נאמן לומר שהמוכר מחל במיגו שהיה יכול לומר ששילם מחיר מלא. אבל הוא כותב שאינו נאמן במיגו שהיה יכול לומר שהחזיר את ההפרש, כי אין דרכו של מאנה לפרוע עד שב"ד מחייב אותו, כי הוא מצפה שלא יחייבו אותו.

פוסקים שקיבלו טענת מחילה, וטעמם כנראה משום מיגו: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' תתקצד (=תשובות מיימוניות לסי' נזיקין סי' טו), עוסק בראובן שטען ששמעון הלשין עליו לשלטון, ושמעון טען שראובן מחל לו על כל מה שהפסיד בגלל ההלשנה; והוא פוסק ששמעון פטור אם יישבע שראובן מחל. ייתכן שטעמו הוא משום שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון "להד"ם", כי לא היו לראובן עדים; והשבועה היא שבועת היסת כבכל כפירה.

ערוך השלחן, חו"מ, סו, ח, כותב ששותף הטוען ששותפו מחל לו על חוב שגבה ממי שהיה חייב לשותפות, והשותף השני טוען שלא מחל, הראשון נשבע ונפטר. כנראה מדובר שיש לראשון מיגו, כגון שהיה יכול לטעון "להד"ם".

רמב"ם, הלכות טוען, א, ג, ס' התרומות שער ז ח"א אות ג, תשובת הרשב"א בב"י אהע"ז, עז (לענין בעל הטוען שאשתו מחלה לו על חיובו במזונות לשעבר) (הובא ברמ"א, אהע"ז, פ, יח), שו"ת הרא"ש כלל י סי' ב, שו"ע, חו"מ, עה, ז, שו"ת ברכת משה (שאצקס) סי' מב (אם הנושה טוען ברי שלא מחל), וגן יעקב - הליכות יעקב, מעי' מ, אות ז (עמ' צג), כותבים שהטוען טענת מחילה נשבע שבועת היסת, ונפטר. נראה שכוונתם למצב שיש לו מיגו.

דעה חולקת: מרדכי ב"ב סי' תסט, מביא שמהר"ם בתחילת דבריו כותב שאינו נאמן לטעון "מחלת לי" גם אם יש לו מיגו, אלא שחזר בו. שער משפט, עה ס"ק ה (הובא בפתחי תשובה חושן משפט, קעו ס"ק טו), כותב שמהר"ם המובא במרדכי ב"ק סי' צו ובתשובות מיימוניות לספר נזיקין סי' יב (הובא במשנה למלך, מלוה, טז, א), האומר ששני שותפים שהיו להם חוב על אחר ושותף אחד מחל לו, ואין עדים שמחל לו, אינו נאמן לומר ששותפו אמר לו למחול, במיגו שיאמר שלא מחל, מפני שמסתמא אין אדם מוחל על חובו בחנם, וזה כמיגו נגד עדים - הולך בשיטתו הראשונה של מהר"ם, אבל הלכה כרמ"א, חו"מ, קעו, יא, האומר ששם נאמן במיגו, כי דרך בני אדם למחול לחייב בגלל הנאה שהיתה לו ממנו. ש"ד, קעו, ס"ק כה, וט"ז, חו"מ, קעו, יא, פוסקים כמרדכי ב"ק שם, שאינו נאמן במיגו זה (א"כ אין עדים שיודעים שלא פרע, שאז יש מיגו שהחוב כבר נפרע), ושו"ת מהרש"ם, חלק ה, סי' כב, כותב שהש"ד והט"ז שם סוברים שגם אם יש לחייב מיגו אינו נאמן לומר שהנושה מחל. אבל בית מאיר אהע"ז, קמא, יא (הובא בפתחי

"שמה מחל הנושה" אינו נפטר גם אם יש לו מיגו, שהרי בטענת שמה לא שייך מיגו¹⁰⁷. כמו כן, אם יש עדים שהנושה מחל, והחייב חושב שהעדים כשרים ובאמת הם פסולים, אינו נאמן לומר שהנושה מחל במיגו שהיה יכול לטעון שפרע, כי אין לומר "אילו רצה לשקר היה טוען שפרע", שהרי הוא אינו רוצה לשקר אלא חושב שאומר אמת כי יש לו עדים¹⁰⁸.

ב) אף שמחילה היא טענה "גרועה", הנתבע נאמן בה אם גם טענת התובע "גרועה"¹⁰⁹.

ג) אם החייב טוען טענת ברי שהנושה מחל, והנושה אינו יודע וטען "שמה", החייב פטור, כי הוא מוחזק, וכאשר חזקת ממון מסייעת למי שטוען ברי, היא גוברת על טענת שמה¹¹⁰.

תשובה חושן משפט, קעו ס"ק טו), כותב שגם לדעה שהחייב עצמו נאמן לטעון "מחלתו ליי" אם יש לו מיגו, זה משום שמחילה היא כמתנה, שאדם נותן כי המקבל עשה לו טובה (מגילה כו ע"ב), וכן יש אפשרות שהנושה מחל כי החייב עשה לו טובה; ואילו בנושה המוחל ע"י שליח, באופן שהברירה נתונה ביד השליח אם למחול או לאו, הרי גם אם ימחל, החייב אינו מחזיק טובה לנושה אלא לשליח, ולכן חזקה שאין הנושה מחל, ולכן אינו נאמן שהנושה אמר לולמחול, אפילו עם מיגו.

¹⁰⁶ ש"ך, חו"מ, צח, ס"ק ב (הובא בפד"ר, כרך יא עמ' 178); שו"ת שב יעקב, ח"ב, סי' ל (עה ע"א); שו"ת גבעת פנחס, סי' עד (ד"ה ועוד נראה) (לענין קנס על בושות בגלל ביטול שידוך); כנה"ג, חו"מ, פב, הגה"ט אות מ (שהחייב נשבע ונפטר); אמרי בינה, יו"ד, דיני נדרים, סי' כג, בסופו (גם אם טען שמחל תוך זמנו).

שו"ת הר"י מיגאש, סי' נח, כותב שאם הנושה קרע את שטר החוב, והחייב טען שהנושה אמר באותו זמן "מחלתי לך על החוב", והנושה כפר (ראה בשמו בשער אחת עשרה, שקריעה בלבד אינה פוטרת), ישבע החייב שבועת היסת שאמר לו כך, ויפטור. כנראה, טעמו הוא כי יש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע, שהרי כבר אין שטר.

רמב"ם, הלכות אישות, יח, כג, כותב שאלמנה שאין שטר כתובה בידה - אינה זכאית למזונות, מפני שאנו טוענים ליורשים שמה מחלה כתובתה לבעלה, והמוחלת כתובה אין לה מזונות. כמו כן, חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א, ושו"ת יכין ובוזעו ח"א סי' קכח עמ' 331-330 וסי' קלג עמ' 365, כותבים שבמקום שכותבים כתובה, אם אין ביד האשה שטר כתובה, הבעל יכול לטעון שמחלה לו; ויכין ובוזעו, סי' קלג שם, כותב שאף טוענים טענה זו עבור יורשי הבעל. וכן חידושי הרמב"ם, ב"מ יז ע"ב (הובא בשו"ת יכין ובוזעו חלק א סי' קלג, עמ' 363), הביא שהרי"ף כתב בתשובה שאלמנה שאין בידה שטר כתובה, חוששים שמה מחלה לבעלה, ולכן אינה מקבלת כתובה או מזונות. גם שו"ת הרשב"ש סי' תקלוז, כותב שאם אין שטר כתובה בידה, נאמן היורש לטעון שמחלה (בנידונו היורש טען שמחלה על מזונות הבנות), וטוענים כך ליתומים, כי רגלים לדבר שמחלה, שאם לא כן, היתה שומרת על שטר כתובתה. גם שו"ת יכין ובוזעו, חלק א, סי' קלג (בעמ' 365), כותב שהבעל יכול לטעון שהאשה מחלה לו על כתובתה, וישבע ויפטור אפילו מעיקר כתובה, ואם מת הבעל, טוענים כך ליורשים (הוא מתכוון למצב שאין בידה שטר כתובה). ושוב הוא כותב (בעמ' 390) שבעל הטוען שאשתו מחלה לו על כתובתה - נאמן, וחייב להישבע שבועת היסת, ואם מת הבעל, טוענים ליורשים שמה מחלה כתובתה לבעל. בכל אלה, נראה שהטעם הוא שיש לבעל מיגו, כי היה יכול לטעון שפרע. שו"ת הרמב"ם (בלאו) סי' רכז, כותב ששוכר שטען שהמשכיר מחל לו על דמי השכירות, פטור. צריך לומר שטעמו הוא שיש לו מיגו לומר שפרע.

שו"ת הרשב"א, חלק ו, סי' קנט, כותב ששנים שקיבלו מהמלך חותם-שטר זכיון להכנסה מכפר מסוים, ואחד מהם גבה את הכל וטען שחברו מחל לו, נאמן - גם כאן צריך לומר שטעמו הוא שיש לו מיגו לומר שפרע.

שו"ת כרם שלמה (אמריליו) יו"ד סי' יא (יב ע"א), כותב שבני עיר נאמנים לומר שה"בודק" מחל להם על השכר שהתחייבו לתת לו. שו"ת מטה אשר, סי' ג (ט ע"ד), מסביר שהוא סובר שבחוב בעל פה, הנתבע נאמן לומר שמחל, ובנידונו לא היה ל"בודק" שטר. נראה שכוונתו היא שבחוב בעל פה יש להם מיגו, שהיו יכולים לטעון שפרעו. שו"ת דבר משה (אמריליו), ח"ב, חו"מ, סי' ה (ג ע"ד), מסביר שכרם שלמה סובר שהם נאמנים כי רבים נחשבים מוחזקים (בענייני הקהל), ולא היה שטר על החיוב.

חריג: תשובת הרשב"א ב"י אה"ע"ז, עז (הובא ברמ"א, אה"ע"ז, פ, יח), כותב שבעל אינו נאמן לטעון שאשתו מחלה לו על חיובו במזונות להבא, ונימק שער משפט, עח ס"ק ב, כי הוא כשטר ומעשה בית דין שאינו נאמן לטעון שהנושה מחל, כי אם יהיה נאמן, לא הועילו חז"ל בתקנתן.

¹⁰⁷ שו"ת ברית אברהם (מפיעטרקוב), חו"מ, סי' ה, אות ו (ובאות ב שם כתב כך בשם שו"ת לחמי תודה). הוא כותב שהדין כך גם אם עד אחד מעיד שמחל.

¹⁰⁸ ר' אהרן בכור אלחדיף, בשו"ת מפי אהרן, סי' יז (צ ע"א).

¹⁰⁹ שו"ת פרי תבואה, סי' י (יד ע"ב).

כמו כן, שו"ת מהרי"ט, ח"ב, חו"מ, סי' קכא, מסביר מדוע רמב"ם, הלכות אישות, יט, יב, כותב שבנים אינם מקבלים כתובת בנין דיכרין אם שטר הכתובה אינו בידם, שמה מחלה אימם - שטעמו הוא כי תביעתם גרועה, ואפשר לדחותה בטענה גרועה של מחילה.

¹¹⁰ קצות החושן, פב, ס"ק ז (הובא בשו"ת בית שלמה (דרמור) חו"מ סי' לו דף יט ע"ד, ובבית אהרן וישראל גלי' עו עמ' (דפ).

אבל שו"ת ברית אברהם (מפיעטרקוב), חו"מ, סי' ה, אות ו, כותב שגם אם מת הנושה ויורשו טוען "שמה לא מחל", החייב אינו נאמן בטענת מחילה בלי מיגו.

ד) דוקא אם החייב טוען שהנושה מחל לו בחינם, אינו נאמן, אבל אם הוא טוען שהנושה מחל לו בתמורה לדבר אחר, הוא נאמן, כי למעשה זהו טענת פרעון¹¹¹.

ג. חובת הנושה להישבע שלא מחל

יש אומרים שמועילה טענת מחילה לענין זה, שהנושה חייב להישבע שלא מחל, גם בחוב בשטר¹¹². זאת גם אם כתוב בשטר "נאמנות" (שהחייב מקבל על עצמו להאמין לטענות הנושה), כי ה"נאמנות" מתייחסת רק

¹¹¹ שו"ת הראנ"ח, ח"ב, סי' ג (הובא בכנה"ג, חו"מ, פב, הגה"ט אות מב); שו"ת פרי תבואה, סי' י. חריגים אפשריים נוספים: **חיוב מכוח שבועה**: ט"ז חו"מ, פז, לד, כותב שמי שהתחייב לחברו חיוב כלשהו בתקיעת כף או בשבועה, וטען שהלה מחל לו, נאמן, גם אם יש עדים שהתחייב (כך שאין לו מיגו לטעון להדי"ם), כי אין טעם לחייבו להישבע שלא מחל, כי אם באמת הלה לא מחל לו, נמצא שלא איכפת לו לעבור באיסור שבועה, א"כ גם לא יהיה איכפת לו להישבע לשקר ולומר שהלה מחל (ודבריו קשים, הרי במצב רגיל כשאומרים שאינו נאמן לומר שמחל, הוא חייב לקיים את חיובו, ואין אומרים שיישבע שנמחל). הוא מביא ראיה משו"ת הרא"ש כלל י סי' ב, האומר שבעל שנשבע לאשתו שלא יצא בלי רשותה, וטען שמחלה לו השבועה, שאינו חייב להישבע שמחלה, וזאת אף שמדובר שנשבע בפני עדים. תומים, פז סי' ק לא, דוחה את הראיה, ששם הטעם שהוא נאמן הוא מפני שזאת התחייבות לאשתו, ודוקא בחיוב רגיל, החייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל, כי אין רגילות למחול חוב, אבל שם מדובר בהתחייבות כלפי אשתו, וסביר שמחלה לו כי אינה רוצה שישבול. נמצא שלדבריו חיוב מכוח שבועה אינו חריג, אבל יש חריג אחר: **חייב בעל כלפי אשתו**, שבו הבעל נאמן לומר שמחלה לו.

מחילה עם היווצרות החיוב: הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה והנה הרא"ה), כותב בדעת חידושי הרא"ה, כתובות שם, שאף שאין מועילה טענת מחילה רגילה, בעל נאמן לטעון שאשתו מחלה לו מראש על הכתובה ולא נתחייב לה מעולם. **אם יש מנהג למחול**: שו"ת שופריה דיעקב חלק א, סי' לג (ד"ה ממוצא), כותב לגבי חלקה של בת בירושת אביה או אמה, שאם האב או האחים אומרים שהסתלקה מחלקה בשעה שנישאה, ושבתמורה קיבלה סכום מסוים לנישואיה, והם החזיקו בחלקה, הם זכו בחלקה, ואע"פ שאין חזקתם מועילה מן הדין, שהרי הם שותפים ושותפים אינם יכולים להחזיק זה על זה (שו"ע, חו"מ, קמט, ב), בכל זאת, היות שהבת יורשת רק מכוח תקנת הקהל (באותו מקום), ראוי להקל בה, כיון שהמנהג הנפוץ הוא שהבת מסתלקת מירושתה בעת נישואיה.

כמו כן, שו"ת ברית אברהם חו"מ סי' ה אות ז (הובא בשו"ת מהר"ש, ח"ב, סי' טו) מעלה אפשרות שבאב שהילוח לבנו או לנכדו, טענת מחילה מתקבלת גם בלי מיגו, כי דבר שכיח הוא שאב ימחל לבנו (ראה שער אחת עשרה, בפרק על אומדנא כללית).

התחייבות מותנית: מי שהתחייב בשטר שלא להוציא את אשתו לארץ אחרת בלי רשותה, וטוען שנתנה לו רשות, שו"ת משפטים ישרים (בירדגו), ח"א, סי' שכט, כותב שאינו נאמן, כמו שכל נתבע אינו נאמן בטענת מחילה בחוב בשטר. אבל שו"ת הגם שאול (דנאן), סי' עא, עושה הבחנה: אם נוסח הכתובה היה שאסור לו להוציא אותה מחוץ לארצו, באופן מוחלט, הבעל אינו נאמן לומר שמחלה לו על התחייבותו, כי מחילה היא טענה גרועה; אבל אם הנוסח הוא בלשון תנאי, "אם לא תתן לו רשות", טענת הבעל אינה טענת מחילה, אלא הוא טוען שהתקיים התנאי, שתתן לו רשות, ונמצא שמוותר לו לצאת, ולכן די שיישבע שנתקיים התנאי; ועוד, שדבר שכיח הוא שבעל ואשה עוזבים את ארצם (שלא כמו מחילת חוב, שאינה שכיחה).

אם יש שיקול נוסף לצד שמחל: מחנה אפרים ה' אונאה סי' כב, מדייק משו"ע, חו"מ, רכז, ז, שאם קונה התאנה ועבר זמן "כדי שילך אצל תגר" ולא בירר את המחיר הנכון, שאז מניחים שמחל, הקונה אינו יכול לטעון שלא מחל ושהסיבה שלא בירר הוא כי נאנס. המגיה במחנה אפרים שם מנמק, שאע"פ שהקונה טוען ברי שנאנס והמוכר טוען שמא, הקונה אינו נאמן כי אונס אינו שכיח, אלא מניחים שמחל. נפש חיה (לוריא) ב"מ נא ע"א (ד"ה המוכר), מסביר שאף שגם מחילה אינה שכיחה (כאמור ליד ציון הערה 99), כאן יש שיקול שמטה את הכף לומר שמחל: המוכר יכול לטעון שעבור הקונה, החפץ היה שווה כמחיר שקנה אף שזה יותר ממחיר השוק, שאז אין זה אונאה (חידושי הריטב"א קידושין ח ע"א, ד"ה לעולם), ואמנם בדרך כלל המוכר אינו יכול לטעון כך כי רוב הסיכויים הם שהנכס שווה לקונה כשווי בשוק, אבל טענה זו יכולה להטות את הכף להעדיף את טענת המוכר, שהקונה מחל. בפשטות, כאן לא שייך לומר שמחילה אינה שכיחה, שהרי כאן שתיקת הקונה יוצרת אומדנא שמחל (כפי שראינו בשער אחת עשרה), ורק במקום שאין אומדנא ובכל זאת החייב טוען שהנושה מחל, אומרים שמחילה אינה שכיחה; ומה שהמגיה בא לומר הוא שהאומדנא קיימת אף שיייתכן שהסיבה ששתק היא משום שנאנס, וזאת מפני שאונס אינו שכיח, והאומדנא נשאר בתוקפה.

¹¹² שו"ת מהרלב"ח, סי' קט; שו"ת מהר"ם אלשיך, סי' לב; שו"ת אמרי יושר ח"ב סי' קלה; שו"ת באר עשק סי' פא, השאלה החמישית. יש לצרף את הפוסקים הנזכרים בהערה 113, שמחייבים שבועה גם אם יש "נאמנות" בשטר. שו"ת מהר"ם גלאנטי סי' צא, מוסר שבנידונו, הוא חייב את המלוה להישבע שלא מחל, לפני משורת הדין, מפני שהלווה היה ת"ח.

רמ"ך (המצוין בהערה 98) כותב שאף שהקונה בנידונו אינו נאמן לומר שהמוכר מחל, על המוכר להישבע שבועת היסת שלא מחל.

ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא עמ' 189, מבין שלפי רלב"ח שם, הנושה חייב להישבע רק אם החייב דורש שיישבע, ואם הוא לא דרש, איננו טוענים כך בעבור.

רמב"ם, הלכות אישות, טז, ד, כותב שאלמנה שבאה לגבות כתובתה צריכה להישבע שלא מחלה לבעלה על הכתובה, ודעתו הובאה בשו"ע, אהע"ז, צו, ב, בשם "יש מי שאומר". בתשובה לטענת הטור, בהערה 115, שהעובדה שהשטר

לטענת פרעוון¹¹³. זאת גם אם החייב טען כך לפני זמן הפרעון, כי יתכן שהנושה מחל אז, אף שלא היה נאמן לטעון שפרע, כיון שאין רגילים לפרוע לפני הזמן¹¹⁴.

לעומת זאת, אחרים אומרים שהתובע אף אינו חייב להישבע שלא מחל¹¹⁵. טעם שיטה זו הוא, כי סתם שטר אינו עומד למחילה¹¹⁶. זאת גם בשטר שאינו על חיוב חד פעמי אלא על חיוב של תשלומים לחדשיים - אף שכאן אין מקום לטענת "שטרך בידי מאי בעי", הדין זהה כיון שסתם שטר אינו עומד למחילה¹¹⁷.

בידה מוכיחה לא מחלה - השיב ב"י, אהע"ז, צו (הובא במחנה דוד, אוהל סג) שגם אם שטר הכתובה בידה, חוששים שכתבה לו שטר מחילה, ולכן לא דרש ממנה את שטר הכתובה. בית שמואל, צו, ס"ק יא, משיב שיייתכן שמחלה לו על תנאי, ולכן היתה זקוקה לשטר שמא לא יתקיים התנאי, ולכן שמרה את הכתובה אצלה. ר"מ אליהו, שם עמ' 189, כותב שאין להוכיח מכאן שלרמב"ם כל נושה צריך להישבע שלא מחל, כי ייתכן שדוקא כשגובים שלא בפניו או מיתומים טוענים להם שמחל, או שכאן זה "מקולי כתובה", או כסברת הרא"ם המובא בשו"ת מהר"י בן לב ח"ג סי' כו, שחשש מחילה אינו שכית, אלא שאגב חיובה להישבע שלא נפרעה, מגלגלים עליה שבועה גם על המחילה, ובמקום שאין חשש פרעון, אינה צריכה להישבע שלא מחלה.

שו"ת שאגת אריה, חלק קול שחל, סי' יב (כח ע"ד), כותב לגבי נידונו (שהובא בהערה 98), שמעביד הקדים שכר לפועל בפני עדים, ואח"כ הפועל טוען שהמעביד מחל לו על המלאכה ושומר לו שהכסף יהיה במתנה - שהמעביד אינו חייב להישבע שבועת היסת על כך שלא מחל, כי הפועל אינו תובע ממנו כלום; אבל אם עשה את המלאכה, והוא תובע מהמעביד לשלם לו שכר, כי לטענתו המעביד מחל לו על המלאכה ואמר לו שהכסף יהיה במתנה, ולכן מגיע לו שכר חדש על המלאכה שעשה - המעביד חייב להישבע שבועת היסת שלא מחל לו על הכסף, כיון שיש כאן תביעה שהפועל תובע ממנו. אבל בנידונו מדובר בחוב בעל פה.

שו"ת ברית אברהם, חו"מ, סי' א, אות ה, עוסק בבעלי דין שהתפשרו שהחייב ישלם חלק מהחוב ("טרמין") במועד מסוים, והתנו שאם לא יפרע במועד, החוב המקורי יחזור לתקפו במלואו; והחייב טוען שהנושה האריך לו את זמן הטרמין (וממילא מחילת שאר החוב קיימת גם אם לא יפרע את הטרמין במועד), ואילו הנושה טוען שלא האריך את הזמן. הוא פוסק שהנושה חייב להישבע בנקיטת חפץ שלא האריך את הזמן, ואז יוכל לגבות הכל. אבל בנידונו מדובר בחוב בעל פה.

¹¹³ שו"ת הרמב"ן סימן כט, הובא בספר התרומות, שער כא, ח"ב, אות ב (ומשמם הובא בשו"ת מגן גבורים (אשטרושה), יו"ד, סי' ז, דף יד ע"א); שו"ת מהר"ש צרור, סי' יד (ד"ה לכן), בדעת הגאונים; ר' משה הלוי, בשו"ת מהר"י ט, ח"א, סי' סא; שו"ת השמים החדשים, חו"מ, סי' פו, בשם ר' שמואל אבן דנאן; רמ"א, חו"מ, פב, יא (כמוסבר בש"ד, חו"מ, סי' עה, ס"ק כב, וסי' פז, ס"ק סח, ובקצות החושן, פב, ס"ק ז).

שו"ת הרמב"ן נוקט שהנושה צריך להישבע אם החייב דורש זאת.

שו"ת תורת חסד (פריחא) סי' קמד, כותב שהרמב"ן מודה שלא טוענים ליורשים טענת מחילה. פירוש אחר בדברי הרמ"א: שו"ת פרי תבואה, סי' י, מקשה על פירוש הש"ך לדברי הרמ"א, מחלקת מחוקק, צו, ס"ק יא, שכתב שיתומים אינם יכולים לדרוש מאלמנה להישבע שלא מחלה על כתובתה, והם יכולים לדרוש זאת רק מדין גלגול שבועה, אגב טענה אחרת. לכן הוא פירש שהרמ"א מתכוון למצב שמועילה טענת מחילה, כגון שהוא טוען "מחלת לי כנגד דבר אחר" (ראה ליד ציון הערה 111), ולכן מועילה טענת מחילה אף לפטור את הנתבע (ולא רק לחייב את התובע שבועה) אף שיש "נאמנות" בשטר. אבל דבריו קשים, שהרי הרמ"א מדבר בחוב בשטר, שבו לא מועילה טענת פרעון, והטעם שמועילה טענת מחילה בטוען "מחלת לי כנגד דבר אחר" הוא כי זה כפרעון, כמבואר בראנ"ח בהערה 111 (פרי תבואה לא ראה את הראנ"ח, אלא את כנה"ג שהביא את דברי הראנ"ח בלי נימוק).

גם שו"ת מים רבים, חו"מ, סי' לא, מבין שלרמ"א טענת מחילה פוטרת אף מתשלום, אף בחוב בשטר; אלא שהוא כותב שהחייב צריך להישבע שנמחל (אא"כ יש עד אחד לטובתו). כנראה, הוא מבין שהרמ"א מדבר במצב שיש לו מיגו, והיה יכול לטעון שפרע, ולכן הוא נאמן לומר שהנושה מחל. עיי"ש שכתב שאפשר לצרף עד אחד המעיד שמחל בניסן עם עד אחד שהעיד שמחל באלול, ואין זה נחשב הכחשת עדויות, כי ייתכן שמחל שוב כי ידע שעל המחילה הראשונה היה רק עד אחד.

¹¹⁴ חידושי ר"ע איגר, חו"מ, פב, יא (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, פב, ס"ק ח); שער משפט, עח ס"ק ב (לפי דעה זו).

¹¹⁵ שו"ת הרמב"ם סי' ו וסי' לו וסי' צ; עיטור, עיסקא, ליד אות כא (הובא בשו"ת שבות יעקב, ח"א, סי' קס, ובשו"ת הגם שאול, סי' עא); מרדכי, ב"ב סי' תסט (גם בחוב בעל פה); שו"ת הרשב"א החדשות מכ"י, סי' רסד וסי' רסו, ותשובת הרשב"א, המובאת בב"י אהע"ז, עז, וחו"מ, עא, מחודש כד; ב"י, חו"מ, פב, טז; שו"ת מהר"ש צרור (תשבץ ח"ד, טור שני) סי' יד (ד"ה לכן), בדעת הרמב"ם; שו"ת תורת חסד (פריחא) סי' קמד; ר' אהרן בכור אלחדיף, בשו"ת מפי אהרן, סי' יז (פט ע"ב), בדעת שו"ע חו"מ, פב, יא; ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא עמ' 185, בדעת שו"ע שם, ובדעת רמב"ם, הלכות מלוה ולוה יד, ג, ועמ' 191 (שכך ראוי לפסוק); שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), ח"א, סי' שכט.

כמו כן, טור, אהע"ז, סי' צו, עמ' רלג (הובא בשו"ת מטה אשר, סי' ג, דף ח ע"ב), כותב שאם שטר הכתובה ביד האשה, אינה צריכה להישבע שלא מחלה לבעלה, כי אילו מחלה היתה מחזירה לו את שטר הכתובה.

כמו כן, שו"ת גבעת פנחס (הורוביץ), סי' עה, כותב שהתובע אינו חייב להישבע שבועת היסת על כך שלא מחל. שו"ת מהר"ם גלנטי סי' צא, כותב שהרמב"ם סובר שהנושה צריך להישבע, ומביא חכם אחד שהוכיח שהרמב"ם סובר כרמב"ן, שאינו צריך להישבע; וכנה"ג, חו"מ, פב, הגה"ט אות מ, דחה את ראייתו - עיי"ש.

אבל חלקת מחוקק פ, ס"ק לה, מעלה אפשרות שגם לרשב"א (המובא בב"י אהע"ז, עז), הנושה צריך להישבע שבועת היסת, ופטור רק משבועת המשנה.

גם לדעה זו, אם עד אחד מעיד שהנושה מחל, והנושה מכחיש את העד, הוא צריך להישבע, ואז יוכל לגבות.¹¹⁸

ד. במחילת חיוב להישבע

יש אומרים שמי שנתחייב בב"ד להישבע, ואח"כ טען שבעל דינו מחל לו על החיוב להישבע, הוא נאמן¹¹⁹. אבל אחרים אומרים שאינו נאמן, שהרי אם נאמין לו, "לקתה מידת הדין", שכן לעולם מי שחייב שבועה יטען שבעל דינו מחל לו; ועוד, שסתם אדם אינו מוחל¹²⁰.

יש גם עמדת ביניים, שאם יישבע על כך שהלה מחל לו, הוא פטור מלהישבע את השבועה שהיה חייב בה¹²¹. כנגד זה, הדעה הראשונה משיבה שלא די בשבועה חילופית זו, שכן זו תהיה רק "שבועת ביטוי", ומוטל עליו להישבע "שבועת הדיינים", דהיינו שבועה על עצם התביעה, שהיא חמורה יותר¹²².

פרק שישי: מחילת אדם לעצמו

שאלה מיוחדת מתעוררת במצב שאישיותו של הנושה ואישיותו של החייב נפגשות באותו אדם. מצב זה נוצר אם החייב היה קרובו של הנושה, ומת הנושה, והחייב ירש אותו. בדרך כלל, במצב כזה החוב מתאיין,

---

המחלוקת בין הרמב"ן לעיטור מובאת בטור, חו"מ, פב, טז; בשו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' סב, וחי"ב חו"מ סי' קכא; בשו"ת הראנ"ח, ח"א, סי' כא; בשו"ת משפטי שמואל (קלעי), סי' סו (נא ע"א); במטה שמעון, יב, הגה"ט אות כז; בשו"ת מטה אשר, סי' ג דף יב ע"ג; בשו"ת הגם שאול, סי' עב; בשער משפט, עח ס"ק ב; ובמקרא סופרים, על סי' העיטור, מחילה, דף ריג ע"ד.

אם השטר ביד הנושה: שו"ת מהרי"ש ענגיל ח"ח סי' רכו, כותב שאם השטר ביד הנושה והוא טוען שלא מחל, יש טעם נוסף לפטור משבועה: שמא הלכה כדעה (שראינו בשער שישי) שלא מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, ולפיה כאן הנושה אינו צריך להישבע שלא מחל, וכאשר יש בספק חיוב שבועה, פטור מלהישבע, וגם תפיסה לא מועילה. **חרם סתם:** הרשב"א, סי' רסד שם, כותב שבכל זאת החייב יכול להחרים "חרם סתם" על מי שטוען בשקר שלא מחל. וכ"כ ב"י, חו"מ, פב, שם, בשם הרשב"א. כמו כן, שו"ת גבעת פנחס, סי' עד (ד"ה וע"ד מה), כותב שאם כלה טוענת שהחתן מחל לה על קנס השידוכין, יש להטיל על הבעל חרם סתם.

¹¹⁶ תשובת הרשב"א, המובאת בב"י, חו"מ, עא, מחודש כד; סמ"ע, פב, ס"ק לט; שו"ת מהרי"ש ענגיל ח"ח סי' רכו. כנגד טענה זו, כתב שו"ת הרמב"ן סימן כט, שרק בחייב הטוען שהשטר עצמו פסול, כגון שהוא שטר אמנה או שיש בו רבית, אמרו שהנושה אינו צריך להישבע כי שטר כזה לא ניתן לכתב, אבל טענת מחילה אינה עוקרת את השטר, ולכן מתחשבים בה לענין חובת הנושה להישבע נגדה. ¹¹⁷ ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא עמ' 186 ועמ' 190.

¹¹⁸ ר' עובדיה ספורנו, בשו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' פט. הוא כותב שזו שבועה בדרגת שבועת המשנה, כדין התובע חוב בשטר ועד אחד מעיד שפרע, שהנושה נשבע ונוטל (שו"ע, חו"מ, פד, ה).

שו"ת המב"י חלק ג, סי' לה וסי' קיא, עוסק בנושה ששני עדים העידו שמחל, אבל עדותם היתה חלקית בלבד, כפי שהוא מבאר באריכות, ולכן פסק שהחוב אינו מחול.

חריג נוסף: שו"ת מהרי"ש ענגיל ח"ח סי' רכו, כותב שגם לדעה א"צ להישבע, הרי אם החייב טוען שמחל על החיוב לשעבר, ואינו טוען שמחל על כל השטר, הנושה צריך להישבע כי טענת החייב מתקבלת על הדעת.

¹¹⁹ סמ"ע, פז, ס"ק פו.

אם יש לו פסק דין: גן יעקב - הליכות יעקב, מע' מ, אות ח (עמ' צד), כותב שגם לסמ"ע, אם ב"ד נתנו לשמעון פסק דין שיוכל להשביע את ראובן כשירצה, וראובן טען ששמעון מחל לו על השבועה, אינו נאמן, כמו ששו"ע חו"מ, לט, י, כותב שנתבע אינו נאמן לומר שפרע אם יש לנושה פסק דין. אבל יש להעיר שהרמ"א שם חולק בזה על שו"ע.

¹²⁰ ש"ד, פז, ס"ק סח.

שו"ת פרי תבואה, סי' י (יד ע"ג), כותב שהש"ך לשיטתו שסובר שאומרים מיגו לפטור משבועה כי שבועה דינה כממון, כי שבועה מביאה לממון, שאם לא ירצה להישבע חייב לשלם; ולכן לא נאמן לומר "מחלת לי על השבועה" כמו שאינו נאמן לומר "מחלתי לי על הממון". הוא מוסיף לנמק, שבנידונו של הש"ך היתה הוכחה שלא מחל, כי עד שיצאו מב"ד לא מחל, ואח"כ לא נתחדש שום דבר ביניהם שנאמר שבגללו ימחל.

אבל הש"ך מעלה אפשרות שמי שהיה חייב שבועת היסת, שהיא תקנת חכמים, נאמן לומר שבעל דינו מחל לו, כמו שאין עושים תקנה לתקנה.

גן יעקב - הליכות יעקב, מע' מ, אות ח (עמ' צד), כותב שאם הנתבע מוחזק, הוא יכול לטעון קי"ל כסמ"ע.

¹²¹ ט"ז, חו"מ, פז, יז; תומים, פז, ס"ק כו.

¹²² קצות החושן, פז, ס"ק כו.

ואפשר לומר שמועילה מחילת אדם לעצמו¹²³. אבל במצבים מיוחדים, יש שיקולים המונעים את התאינות החוב, כגון שאינטרס של אדם אחר כרוך בחוב.

א) מצב אחד הוא בגזל, שאדם גזל מקרובו, ומת הנגזל, והגזלן ירש אותו, או שגזל גר שאין לו יורשים, ומת הנגזל, והגזלן זוכה בגזילה מפני שהיא הפקר. אם הגזלן כפר בחיי הנגזל, ונשבע לשקר שלא גזל, ואח"כ הודה, ואח"כ מת הנגזל וירש אותו הגזלן (או בגר, שזכה בממונו מן ההפקר), אינו יכול למחול לעצמו על חיוב ההשבה¹²⁴. אלא הוא צריך להוציא את הגזילה מידו, מטעם קנס¹²⁵. אבל אם לא נשבע, הוא יכול למחול לעצמו¹²⁶.

ב) מצב אחר כזה הוא בנושה שמכר את החוב לאחר, ומת, שהדין הוא שיוורשו יכול למחול על החוב¹²⁷, אלא שאם שהחייב הוא היוורש עצמו, נחלקו הפוסקים האם מועילה המחילה.

יש אומרים שהמחילה מועילה¹²⁸. לדוגמה, לדעה זו, אשה שמכרה את כתובתה, ומתו הבעל והאשה, בנס יכול למחול לעצמו¹²⁹.

---

¹²³ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סי' מז, ס"ק ו, כותב שבדרך כלל אי"צ מחילה בכגון זה, והחוב בטל מעצמו בכך שהחייב יורש את הנושה, ומחילה לעצמו נדרשת רק במקום שיש גורם נוסף בחוב, כגון שמה שירש משועבד לאחר, ובכל זאת המחילה מפקיעה את השעבוד. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), ב"ק, מהדו"ת, קט ע"א, מעיר שבב"ק קט ע"א משמע שגם במקום שאין גורם נוסף, החוב אינו פוקע ממילא, שהרי בנגזל שמת, והגזלן ירש אותו, אין ני"מ, והשאלה היא רק אם קיים הגזלן מצוות השבה; ומכאן שהחיוב אינו פוקע מעצמו, ולכן לא קיים מצוות השבה. צריך להוסיף, שאם נאמר שמועילה מחילה מעצמו, מתקיימת מצוות השבה ע"י המחילה.

שו"ת הריטב"א סימן ככו, עוסק בחוב שבעל היה חייב לאשתו, ומתה, והוא ביקש ממי שהשטר היה מופקד אצלו, לתת לו את השטר, כיון שהוא ירש את החוב, שהריבעל יורש את אשתו. הוא פוסק שלפי הכלל שבעל אינו יורש את אשתו ב"ראוי" (ב"ב קיג ע"א), ולפי מסקנת התלמוד (ב"ב קכו ע"א) שספק האם חוב נחשב ראוי ולכן בכור נוטל חלק בכורה רק בחציו - כאן הבעל יורש רק חצי החוב, וגם אותו אינו יכול למחול לעצמו; ולא הסביר מדוע.

¹²⁴ הרמ"ה, בשטמ"ק, ב"ק קט ע"א; חידושי הרשב"א, ב"ק קט ע"א; ס' התרומות, שער נא, ח"ו, אות ו; מאירי, ב"ק קח ע"ב, במשנה, ד"ה אמר המאירי (על הגזל את אביו), ודף קט ע"א (על גזל הגר - אפילו זקפו עליו כחוב); דרכי משה, חו"מ, שסז, ס"ק א; ים של שלמה, ב"ק, פ"ט, סי' סו (אפילו זקפו עליו כחוב); ב"ח, חו"מ, שסז, ה.

¹²⁵ מאירי, דרכי משה, ישי"ש וב"ח שם.

בב"ק קט ע"א מתוארות שתי דרכים להוצאת הגזילה מידו: שיתן לאחד היורשים האחרים או לצדקה. פסקי ריא"ז, ב"ק, פ"ט, הלכה ה אות ז, פוסק שהגזול מגר וכפר ונשבע וזקף עליו את הגזל כחוב רגיל, ומת הגר, חייב לשלם קרן וחומש לכהנים כיון שלא שילם לו בחייו. כלומר, שגם אם זקפו כחוב רגיל, כך שכבר אין חיוב רגיל של נתינת גזל הגר לכהנים, חייב לתת לכהנים, ובכך הוא מחמיר יותר מהמאירי האומר שדי שיוציא מתחת ידו.

יד דוד ב"ק קט ע"א, כותב שהרא"ש סובר כרמ"ה שם, שדוקא גזלן שעשה איסור אינו יכול למחול לעצמו, אבל בדרך כלל מועילה מחילת אדם לעצמו; והוא מבאר שאף שמועילה מחילה רגילה גם אם החייב עשה איסור, זה משום שרואים כאילו אמר הנושה "קיבלתי" (כשיטה בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה היא כפרעון), וכאילו החייב השיב, אבל במחילה לעצמו אין לומר כך, כי אדם אינו יכול לקבל מעצמו.

אורים גדולים (ריינס) פרק ג אות יג (ח ע"ב-ע"ג), כותב שר' יוסי הגלילי, ב"ק שם, סובר שמטרת התשלום היא שהנגזל יקבל, ולכן מועילה מחילה לעצמו, היינו שהזכות של "שלו" (זכות הירושה או הזכיה בהפקר מהגר) מסירה את החיוב; ואילו ר"ע סובר שפעולת הנתינה עצמה היא המטרה, ולכן דוקא מחילת הנגזל מועילה כי הוא כאילו נתן והחזיר, ואילו לעצמו שהיא מצד זכות הירושה (או הזכיה בהפקר מהגר) אינה ממלאת את מטרת הנתינה.

ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (ציכנוב), חלק ב, עמ' עז, כותב שלמסקנת הסוגיה בב"ק שם, כר' עקיבא, הגזלן אינו יכול למחול לעצמו אלא צריך להוציא את הגזילה מידו, כי אמנם לגבי עצמו אינו צריך הקנאה או סילוק, שהרי הוא קנוי ועומד ממילא, וגם אין תובע, ובוה המחילה מועילה מצד שהוא מסלק את עצמו מהתביעה, אבל לגבי הכפרה של חומש צריך מחילה בפירוש, ועליה אינו יכול למחול לעצמו. על הסוגיה שם ע"י ארץ נחלי מים (גינצר), דף כ ע"ב-כב ע"א.

¹²⁶ דרכי משה, ישי"ש וב"ח, שם. אבל הם לא נקטו לשון מחילה, אלא נקטו שהוא פטור ממילא.

כמו כן, ספר התרומות שם נוקט שמקורה של הדעה שאין מועילה מחילת גזלן לעצמו הוא מהדין שבגזל הגר חייב לשלם לכהנים גם אם נשבע לפני מות הגר (ואין אומרים שיזכה בחומש ברגע שמת הגר כי הוא זוכה מההפקר את זכות הגר לתבוע ממנו, ומוחל לעצמו) - משמע שחייב רק אם נשבע. כמו כן, מאירי כתובות פו ע"א (ד"ה יש), מוכיח מב"ק קט שמועילה מחילה לעצמו, וכדי ליישב זאת עם דבריו הנ"ל בב"ק שם, צריך להבחין בין נשבע ללא נשבע.

דעה חולקת: ב"י, חו"מ, שסז, ה, כותב שגם אם לא נשבע, הוא צריך להוציא את הגזילה מידו. כתובות פה ע"ב.¹²⁷

¹²⁸ הרמ"ה, בשטמ"ק, ב"ק קט ע"א; חידושי הרשב"א, ב"ק קט ע"א; רא"ש, כתובות, פ"ט סי' י; ראב"ד המובא בסי' התרומות, שער נא, ח"ו, אות ח, בסופו; תולדות אדם וחיה, נתיב כג, ח"ד; ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פב; ר' יחיאל בסאן בשו"ת מהרי"ט, ח"ב, חו"מ, סי' ט; פני שלמה, ב"ק פח ע"ב (עמ' עו), בשם ההפלאה; ערוך השולחן, חו"מ, סו, כד.

נחלקו פוסקים, האם לפי דעה זו היורש חייב לשלם לקונה השטר על הפסדו עקב המחילה, מדין גרמי, ככל מוכר שטר חוב שמחל. יש אומרים שהיורש צריך לשלם לקונה את מה שהפסיד עקב המחילה¹³⁰. אבל יש אומרים שרק מוכר שטר חוב שמחל בעצמו לחייב, חייב לשלם על הנזק שגרם לקונה, כי הוא התכוון להזיק לקונה, שכן אין לו תועלת אישית מהמחילה; לעומת זאת, כאן היורש מוחל לתועלתו האישית, כדי שיופטר מהחוב, ולא כדי להזיק, ולכן אינו חייב לשלם על הנזק¹³¹.

הדעה שהמחילה מועילה הובאה בשו"ת הרדב"ז, סי' שני אלפים סח. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (צ'כנוב), חלק ב, עמ' עז, כותב שלגבי עצמו אינו זקוק למחילה בפירוש כי אין כאן תובע, והחוב מוקנה ועומד והוא מחול ממילא, ורק כלפי הקונה הוא זקוק למחילה.

חיי הגאון אדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קטז, סי"ק כא (עמ' צז), כותב כאילו תוספות, כתובות ל ע"ב, כתבו על המקרה ביבמות ק ע"ב, בכהנת שנתערב ולדה בוולד שפחתה, ואחד מהם אכל תרומה, שהוא מוחל לעצמו על החומש שזר שאכל תרומה חייב לשלם. ובאמת זה לא כתוב בתוספות, וזה לא נחוץ, מפני שהוא פטור מטעם המע"ה. הוא מעלה אפשרות שהדין תלוי במחלוקת ר' יוחנן ורבא בב"ק קט ע"א, האם מועילה מחילה לעצמו.

חיי חתם סופר ב"ק דף פח ע"א (עמ' קז) ודף פט ע"א (עמ' קיז), מביא קושיה על דעה זו מב"ק פט, ומיישב - עיי"ש.¹²⁹ מאירי, כתובות פו ע"א (ד"ה יש), ובי"מ כ ע"א (ד"ה גאונל); רשב"א, בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב, בשם הר"ז; טור, אהע"ז, סי' קה; שו"ע, אהע"ז, קה, ו.

יש קושי לגבי דעת הטור והשלחן ערוך, שכן לגבי חוב רגיל הביאו את שתי הדעות (כמצוין בהערה 132), ואילו לגבי כתובה פסקו שהמחילה מועילה, כאמור כאן. הלכה פסוקה ח"א, בירור הלכה סי' ז סעיף ג הערה ג (עמ' 84), כותב שדעת שו"ע היא שיכול למחול לעצמו, כדבריו באהע"ז, אף שבח"מ נקט את הדעה האחרת בסתם.

אבל קצות החושן, סו, סי"ק ל, כותב שהטור והשו"ע סוברים שבחוב רגיל לא מועילה מחילה לעצמו, ורק בכתובה היא מועילה, כי זו מחילה לאב, וגם אם מת האב, לפי רבנו תם (המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב, בדפי הרי"ף) שמוכר שטר חוב יכול למחול כי שעבוד הגוף נשאר אצלו, אי"כ זו מחילת שעבוד הגוף לאב, ואת זה אפשר לעשות. נראה שכוונתו להבחנת מהרש"ך, בהמשך הערה זו.

חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סי' מז, סי"ק ח, מקשה על קצות החושן, הרי זאת לא מחילה לאב, שהרי גובים מהבן? ועיי"ש שהסביר בעצמו מה מיוחד בכתובה, וכתב שדברי קצות החושן נוטים לדבריו. מילואי חושן על קצות החושן שם (במהד' דזימיטרובסקי), מבאר את קצות החושן ע"פ מש"כ באבני מילואים, לח, סי"ק י, שהאשה יכולה למחול לבעל אחרי מותו, כמו שכתב הרא"ש; ולכן אם הוא החייב, אינו יכול למחול לעצמו, אבל בכתובה שהבעל הוא החייב, ויש על היורש רק שעבוד נכסים, יכול למחול לאביו את שעבוד הגוף. ואין דבריו מובנים. הבחנה דומה עושה שו"ת מהרש"ך, ח"א, סי' קכ, בדעת ס' התרומות, שאם זה חיוב של עצמו, כגון שהבן לוה מאביו ואח"כ מכר האב את השטר, אינו יכול למחול, אבל במקרה הנ"ל בכתובה מועילה מחילה לעצמו, כי הבן לא היה חייב לאמו, אלא אביו היה חייב, והבן מוחל לאב, אלא שנגרמת מחילה לעצמו כיון שהאב היה מת בשעת המחילה. אבל נתיבות משפט על תולדות אדם וחוה, נתיב יד, דף ע"ג, העיר שמס' התרומות נראה שלא עשה הבחנה זו.

תוספות, כתובות פו ע"א (ד"ה תיזיל); פרישה, חו"מ, סו, כד, וסמ"ע, סו, סי"ק ס; ש"ך, חו"מ, סו, סי"ק פב; בית שמואל, קה, סי"ק טו; ב"ח, חו"מ, סו, כד; חלקת מחוקק, קה, סי"ק יז; חידושי חתם סופר, ב"ק פט ע"א (עמ' קיח); ערוך השלחן, חו"מ, סו, כד; חיי עולם (בולה), דרוש ב (ט ע"א), בדעת הרא"ש.

לכאורה קשה לדעה זו, מה משנה שהוא יכול למחול לעצמו, הרי יצטרך לשלם לקונה? תוספות הסבירו שני"מ לבן קטן, שהוא פטור מתשלומי נזק, ומצד שני מחילתו מועילה אם הגיע לגיל הפעוטות (ראה שער שתיים עשרה, על מחילת קטן).

¹³¹ ראב"ד, המובא בס' התרומות, שער נא, ח"ו, אות ח (הובא במחנה אפרים, הלכות נזקי ממון, סי' כ, ובשו"ת שואל ומשיב, מהדו"ד, ח"ב סי' קפו, דף לד ע"ד); ב"ח, חו"מ, סו, כד, עמ' שיז, בדעת הטור בדעת תוס' כתובות פא ע"ב (ד"ה לא); ר"י בסאן במהרי"ט שם; שו"ת זקן אהרן, ח"א, סי' קטו, וח"ב סי' קמד; צמח ארז, ב"ק צח (עמ' תו), בדעת תוס' ב"ב קמז ע"ב, ד"ה המוכר (שכיון שיש לו רווח מזה, אינו חייב להימנע מלמחול לעצמו רק כדי למנוע גרימת נזק מחברו).

נתיבות המשפט, סו, סי"ק לג, מקשה על הראב"ד מב"ק פט - עיי"ש לקושייתו. תירוצים לקושייתו יש בס' מתיב ומפרק, סי' קנא, בזקן אהרן ח"א וח"ב שם, ובחושן אהרן, סו, כג (סח ע"ג) (גם בשם מעין גנים, סי' סו, וים התלמוד, ב"ק פט) - עיי"ש.

זקן אהרן, ח"א וח"ב שם, מביא ראיה לראב"ד מב"ב ל, ואף פוטר מזיק במקרים דומים שהנזק היה בלי כוונת להזיק - עיי"ש.

אמירה נעימה קמא, מאמר נט, פרח ב (עמ' שא-שב), מיישב קושייה של גידולי תרומה על הראב"ד - עיי"ש. אבל חיי עולם (בולה), דרוש ב (ח ע"ב-ע"ג), מקשה על ראיית הראב"ד (עיי"ש לקושייתו), וכותב שהראב"ד עצמו חוזר בו מדעתו זו (עיי"ש בהוכחתו לכך). הוא גם דוחה (בדף ט ע"א) את מה שהוכיח הבי"ח שם שתוס' פוטרים כאן (עיי"ש לדחייתו).

אבל אחרים אומרים שהיורש אינו יכול למחול לעצמו, כי כבר השתעבדו נכסיו לחיובו¹³². טעם דעה זו הוא, כי מחילה שייכת רק במקום שלולא המחילה היה הנושה גובה, משא"כ כאן, שגם לולא המחילה לא היה גובה, כי אדם אינו יכול לגבות מעצמו¹³³. ועוד, שמחילה אינה מעשה אלא היא סילוק הדעת מהחוב, כפי שמוכח מהדין שמועילה מחילה מכללא¹³⁴, ולכן היא מועילה רק בדבר שאינו ברשותו, כמו שיאוש מועיל רק בדבר שנמצא ברשות של אחר¹³⁵.

ג) מצב אחר כזה הוא אם הנושה היה חייב לאדם אחר, כך שאם ימחל החייב לעצמו (אחרי שירש את הנושה) הוא פוגע באותו אדם אחר, שמעתה לא יוכל לגבות את חובו. הנושה של הנושה היה יכול לגבות מן החייב מכח שעבודא דרבי נתן. לפי הדעה¹³⁶ שבמצב שיש שעבודא דרבי נתן, לא מועילה מחילת הנושה האמצעי למי שחייב לו, כי הזכות שייכת בעצם לנושה של הנושה - ברור שכאן לא תועיל מחילת היורש לעצמו¹³⁷.

אבל לפי הדעה שבמצב שיש שעבודא דרבי נתן, מועילה מחילת הנושה האמצעי למי שחייב לו, בפשטות כאן תועיל מחילת היורש לעצמו¹³⁸.

אבל יש אומרים שאינו יכול למחול לעצמו¹³⁹.

---

¹³² ספר הזכות, כתובות מ ע"ב (בדפי הרי"ף) (הובא בספר התרומות, שער נא, ח"ו, אות ו); חידושי רבנו קרשקש, כתובות פא ע"ב; ריב"ש בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב; נתיבות משפט, על תולדות אדם וחווה, נתיב כג ח"ד (קלט ע"ג), בדעת רש"י, כתובות פה ע"ב (ד"ה ה"ג); מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ב, בדעת רש"י שם; קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו, בדעת חידושי הרמב"ן, כתובות פא ע"ב. כמו כן, חידושי הריטב"א, כתובות פה ע"ב, כותב שבמקרה בכתובות שם, שבת מחלה לאביה על חיובו בכתובות אמה המתה, אין בעיה של מחילה לעצמו, כי מדובר שהאב היה בחיים; משמע שלדעתו אם אביה מת אינה יכולה למחול לעצמה.

שתי הדעות הובאו בטור, חו"מ, סו, כד, בשו"ע, חו"מ, סו, כג, ובחלקת מחוקק, קה, ס"ק יח. על שיטת הרמב"ם בשאלה זו עיי' נתיבות משפט, על תולדות אדם וחווה, נתיב יד, דף ע ע"ד.

הבחנה: אמירה נעימה קמא, מאמר יז, ענף א, פרח יא (עמי עט), כותב על המקרה הנ"ל בכתובה (ודבריו שייכים בכל חוב), שבדרך כלל לא מועילה מחילת היורש, כי לא ירש כלום, שהרי שעבוד הגוף פקע במות האב (הנושה), ושעבוד הנכסים נמכר לקונה; ומה שנאמר בכתובות פה ע"ב שהמחילה מועילה (לפי פירוש הרא"ש) הוא בכגון שכתבה האם לקונה "משתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך", ולכן שעבוד הגוף קיים גם במות האם, וכשמת האב (החייב) נוספה זכות לבן, ופוחתת זכות הקונה, כי הבן יורש כל זכות שהיתה לאב בנכסים בחייו, ולכן מועילה המחילה, כי כח הבן גדול מכוח הקונה.

¹³³ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סי' מז, ס"ק ח.

¹³⁴ ראה שער אחת עשרה.

¹³⁵ ברכת אברהם (ארלנגר), ב"ק, מהדו"ת, קט ע"א.

¹³⁶ ראה שער שביעי.

¹³⁷ כך אפשר להסביר את הדין בכתובות פא ע"ב, שמי שהיה חייב לאחיו, ומת הנושה, ונפלה אשתו לייבום בפני החייב, אין אומרים שנפטר מחובו ע"י שירש את אחיו, אלא ממון החוב נשאר נכסי מלוג של היבמה, ואין אומרים שהחייב ימחל לעצמו. כך הסבירו: תוס', כתובות יט ע"א (ד"ה כגון), בהסבר אחד; חידושי הריטב"א, כתובות פא ע"ב; מרדכי, כתובות סי' ריא; ר' חיים רבינוביץ, שומרי משפט (ציכנוב), ח"ג, עמ' קנח.

¹³⁸ תוס', כתובות דף יט ע"א (ד"ה כגון), בהסבר שני, ודף פא ע"ב (ד"ה לא) (הובא בשו"ת צפנת פענח (דוינסק), סי' רעט), ותוס' רא"ש, בשיטה מקובצת, כתובות פא ע"ב, הסבירו שבמקרה הנ"ל היורש אינו יכול למחול לעצמו כי הוא יורש את החוב מאחיו רק בזכות היבמה, ולכן לא ייתכן שהיא תפסיד מכך. ב"ח, חו"מ, סו, כד, מדייק מדבריהם שבמקרה אחר יכול היורש למחול לעצמו גם אם יש שדר"ן. גם קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו, כותב שלדעת תוספות, כתובות פא ע"ב, שם, מועילה מחילה לעצמו (באופן כללי).

שו"ת ברית אברהם חו"מ סי' יט אות טז, כותב שבשטר "חצי זכר" (שבו אב מתחייב לבתו סכום גדול, על תנאי שאם בניו יתנו לה אחרי מותו מנכסיו כחצי חלק של זכר, תמחל על החוב), אם מתה הבת, ויש לה נושים, הדורשים לקבל את המגיע לה משעבודא דרבי נתן - הבנים יורשים גם את החוב שהיא חייבת וגם את החוב המגיע לה, ויאמרו שהם רוצים לתת את חלק החצי זכר במטלטלין, שאז אף שיש שעבודא דר"ן, האמצעי יכול למחול, לפי תומים פו, ס"ק י, וימחלו לעצמם את החוב, לפי הדעה (הוא מפנה לדעה שאומרת כך לגבי מוכר שטר חוב, בהערה 128), שאדם יכול למחול לעצמו. הוא כותב שכאן, גם לדעה (ליד ציון הערה 130) שמוחל לעצמו חייב לשלם מדינא דגרמי, כאן אין דינא דגרמי כי החוב לא ברור, שמא לא יישאר מעזבון האב הרבה מיטלטלין. אבל הפלאה קונטרס אחרון, צ, ס"ק א, כותב שאם נתנה האשה את השטר חצי זכר במתנה לבעלה ע"י כתיבה ומסירה, ומתה, ומחל האב (או יורשיו) לעצמו, יצטרך לשלם לבעל מדינא דגרמי, לפי אותה דעה. כנגד זה כותב ברית אברהם, שם אות יח, שא"א להקנות שטר חצי זכר בחיי האב, כי הוא דשלבליע.

יש שהסבירו שהמחלוקת העקרונית, המבוטאת בשלושת המצבים הנ"ל, האם מועילה מחילת אדם לעצמו, נעוצה בהגדרת מהות המחילה, על פי התפיסות השונות שראינו בשער ראשון: לשיטה שמחילה היא הקנאה, לא תועיל מחילת אדם לעצמו, כי אדם אינו יכול להקנות דבר לעצמו; ואילו לשיטה שהיא סילוק, היא מועילה, כי הוא יכול להסתלק מהזכות לעצמו¹⁴⁰. ר' עמנואל קוסובסקי¹⁴¹ כותב שלשיטה שמחילה כפרעון, לא מועילה מחילת אדם לעצמו, שהרי לא שייך באותו אדם לומר שכאילו נתן לעצמו והחזיר.

פרק שביעי: תנייה שלא תועיל מחילה

א. תוקפה

אם הצדדים הסכימו מראש שגם אם הנושה ימחל, לא תועיל המחילה - אין תוקף למחילה¹⁴².

¹³⁹ ספר הזכות שם, במסקנתו (הובא בסי' התרומות שם, בחידושי הריטב"א, כתובות פא ע"ב, ובנימוקי יוסף, כתובות פא ע"ב), ומאירי, כתובות פא ע"ב (ד"ה חכמי), כותבים על המקרה הנ"ל שלא מועילה מחילה כי כבר השתעבדו נכסיו. ברור שהם כתבו כך גם לדעה שמועילה מחילה גם כשיש שדר"ג, כפי שצוין בשער שביעי הערה [5].

חידושי הרא"ה, כתובות פא ע"ב, ר"ן על הרי"ף, כתובות מ ע"א (בדפי הרי"ף), וחידושי רבנו קרשקש, כתובות פא ע"ב, כותבים על מקרה זה ש"אפשר" שלא מועילה מחילה לעצמו.

ריב"ש, בשיטה מקובצת, כתובות פא ע"ב, כותב על מקרה זה שלא מועילה מחילה לעצמו, ע"פ ב"ק קט. ברכת אברהם (ארלנגר), ב"מ סו ע"ב, עמ' שלב, מביא את המחלוקת האם שייכת מחילה לעצמו במקרה זה.

מצב מיוחד: ר' יחיאל בסאן, בשו"ת מהרי"ט, ח"ב, חו"מ סי' ט (בסופו), אומר שאם אלמנה מתה לפני שנשבעה שבועת אלמנה (שבועה שעדיין לא קיבלה את כתובתה, ובלי שבועה זו אינה יכולה לגבות את כתובתה מעזבון בעלה), יכולים היתומים למחול לאמם המתה על שבועת אלמנה, אף שזו בעצם מחילה לעצמם, כדי שעזבון הבעל "ישלם" לעזבון האשה, ואז נושה של האב לא יוכל לגבות מהנכסים המיועדים לתשלום כתובתה (מדובר שמת הנושה, כך שיורשו לא היו יכולים לגבות מיורשי החייב מצד עצמם). אבל מהרי"ט, שם סי' י, בסופו, חולק, בטענה שאין מה למחול, שהרי יתכן שכבר קיבלה האלמנה את כתובתה לפני כן (כיון שלא נשבעה שלא קיבלה), וא"כ אין מה שיעבור מעזבון הבעל לעזבון האשה, ואשר לחשש שהבעל נתן לה "צררי", ונאמר שזה לא נחשב פרעון אלא היא חייבת להחזיר לו את הצררי, ועל זה מחלו היורשים - הרי מחילה זו צריכה קנין (נראה שכוונתו היא, כי זו מחילת בעלות - ראה שער ארבע עשרה), ומת אינו יכול לעשות קנין, ועוד, אולי אינו בעין וא"כ פקעה זכותה לקבל כתובה (הוא מתעלם מהאפשרות שהמחילה היתה על החיוב להישבע). כנה"ג, חו"מ, קח, הגה"ט אות פו, מוכיח משו"ת מהרש"ך, ח"א, סי' קנ, שגם לדעתו מועילה מחילת הבן לאמו המתה, שהרי הוא עוסק בכגון זה ופוסק שהיורש זוכה; אלא שמהרש"ך לא הזכיר מחילה.

¹⁴⁰ קובץ שיעורים, קידושין סי' קכג (הובא בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סי' כא, ובשו"ת תורת חיים (זוננפלד) סימן עא); קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו (מט ע"ד); ילקוט ביאורים (בתלמוד מהד' מתיבתא), כתובות פא ע"ב, הערה מג.

גם ברכת אברהם (ארלנגר) ב"ק מהדו"ת קט ע"א, כותב שלשיטה שהיא הקנאה, אינו יכול למחול לעצמו, כי אדם אינו יכול להקנות לעצמו, שהרי שום דבר לא עובר מיד ליד.

הדבר מובן יותר לפי מה שראינו בשער ראשון, פרק שני, שלשיטת הסילוק, מחילה היא פעולה שלילית והורסת: מאחר שאין צורך בפעולה חיובית ויוצרת, שאדם יעשה כלפי עצמו, אין מניעה שמחילה כזאת תחול.

אבל ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (צ'יננוב), חלק ב, עמ' עז, כותב שלא שייכת כאן הקנאה, כי אדם אינו יכול להקנות לעצמו, וגם לא שייך כאן סילוק, כי אדם אינו יכול להסתלק מגופו; ובכל זאת מועילה מחילה כי די בסילוק מהתביעה.

¹⁴¹ ר"ע קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 143.

¹⁴² שו"ת המב"ט, חלק א, סי' שיד; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סו ע"א), בשם שו"ת מהר"ש, אהע"ז, סי' כה.

שו"ת פרח מטה אהרן, ח"ב סי' צא, שו"ת מהר"ש אהע"ז סי' ז, ושו"ת תורת חיים (מהר"ש) ח"ג סי' סה (עמ' ריז), מציינים שבמקומם היה נהוג לכתוב בכתובה שאם האשה תמחל, לא תועיל המחילה. שו"ת מהרש"ם אהע"ז סי' קיט, עוסק באשה שהתנתה שאם תמחל על כתובתה, המחילה תהיה בטלה.

דוגמאות מיוחדות: שו"ת מהרי"ק, שורש פט, עוסק בראובן שהתחייב בשטר שיהיה חייב "כל זמן ששטר זה לא נקרע קרע ב"ד ובדלא כתוב עליו תברא [=שובר]" וכו', ויורשי הנושה מחלו לו, וטענו אח"כ שהמחילה אינה פוטרת את ראובן כיון שהשטר לא היה קרוע בית דין וגם לא נכתב עליו שובר. מהרי"ק דוחה טענה זו, בנימוק שהכוונה בלשון זו היא רק שראובן לא יהיה נאמן לטעון שפרע גם אם השטר יהיה ביד ראובן, כלשון השטר "כל זמן ששטר זה יוצא כו' בדלא קרוע קרע ב"ד וכו' יהא בתקפו וחזקו ולא אני ולא שום אדם נאמן לטעון פרוע", אבל אם הודה הנושה עצמו שמחל, לא תועיל התנייה; ועוד, שמאחר שמחלו לו, נחשב כאילו כתבו עליו שובר, שהרי לשון "עליה תברא" אין פירושו דווקא שהשובר יהיה כתוב על השטר ממש, כמו שלשון זו משמשת בכל התלמוד אפילו במקום שלא שייך

יכולות להיות כמה מטרות לעשיית תנייה כזאת: כדי להרשים את החייב ברצינות החיוב; כדי למנוע מצב שיפצירו בנושה למחול; במצב שיש ריבוי חייבים, שכל אחד מהם רוצה להבטיח שלא ימחל לחייב אחר; או שנושה של הנושה רוצה להבטיח שלא ימחל לחייב, כי אז הנושה של הנושה עלול להפסיד¹⁴³.

טעם אחד לתוקפה של תנייה זו הוא, שבעשיית תנייה זו, הנושה מוסר מודעא שאינו חפץ במחילה, ואם כן, המחילה בטלה מפני המודעא, אע"פ שאינו אנוס במחילה, כי מחילה כמתנה, שמועילה בה מודעא גם אם אינו אנוס, מפני שהולכים בה אחר גילוי דעת הנותן, שאם אינו רוצה לתת בכל לבו, לא קנה המקבל¹⁴⁴.

טעם שני הוא, שהחייב מחייב את עצמו מעכשיו בקנין שאם ימחל הנושה, לא תועיל המחילה, אלא החיוב הראשון יעמוד בתוקפו, ואף שהמחילה עדיין לא באה לעולם, יכול החייב לחייב את עצמו מעכשיו

שהשובר הוא על גבי השטר ממש, ו"עליו" משמעותו - על עניינו. מדבריו משמע שאילו נכתב בשטר החוב במפורש שיהיה חייב גם אם הנושה ימחל לו, הוא חייב, שהרי מהרי"ק כותב נימוק נוסף לפטור: שהיורשים אינם יכולים לטעון מכח לשון השטר, שהרי פטור את ראובן מכל וכל. משמע שמחילה מועילה בלי קשר למה שהיה כתוב בשטר. ישועות ישראל, נד, עין משפט, ס"ק ב (צ"ע א), כותב שגם אילו נכתב בפירוש שיהיה פטור רק אם יש שובר ממש בשטר, היתה מועילה מחילה כללית על כל חיוביו (ראה בשמו ליד ציון הערה 153).

שו"ת חוקות החיים, חו"מ, סי' נו (פג ע"ב), עוסק בבעל שהתחייב בשטר לתת לאשתו סכום מסוים במתנה, וגם התחייב שאם תרצה אשתו לכתוב סכום זה בכתובתה, הוא יוסיף בכתובתה סכום זה, ולא תועיל מחילת אשתו כמו שלא תועיל מחילת כתובה. הוא כותב שגם אם האשה תאמר לבעל "אני מסכימה שלא תכתוב את התוספת בכתובה", זה לא יועיל, כי הוא התחייב שלא תועיל מחילתה על מה שכתוב בשטר החיוב של המתנה.

דעות חולקות: שו"ת גינת ורדים אה"ע? כלל ד סי' ה (ד"ה בתשובות), מעלה אפשרות שאין תנייה זו מועילה, מפני שלדעתו הטעמים שניתנו לתוקף התנייה אינם נכונים (ראה בשמו בהערה 146), ורק אם יש תקנה (של הקהל) לעשות תנייה כזאת, כגון מה שנהגו בכתובת אשה (על מנהג זה ראה ליד ציון הערה 149), הוא תקף מכוח הפקר ב"ד (גם בכלל ד סי' טו כתב סברה זו של הפקר ב"ד), וחיזקו את תקנתם עד שאפילו תמחל האשה בלב שלם, המחילה תהיה בטלה.

נחלת שבעה, שטר כא, חידושים ס"ק ז, כותב שגם אם התנה כך, מועילה מחילה, כמו שהמוכר שטר חוב והתנה עם הקונה שלא יוכל למחול, יכול למחול (טור חו"מ סי' סו, כג [הובא בשו"ת תורת משה (שבת) חו"מ סי' יח (עמ' קכג)]; העיטור, מחילה, ליד אות יא (הובא בנתיבות משפט (אלגזי) דף סט ע"ד); סי' התרומות שער נא ח"ו אות ד; שו"ע, חו"מ, סו, כג). גם שו"ת תורת חסד (פרחיא) סי' פא, סי' פב וסי' פד, שו"ת מור ואהלות, אה"ע, סי' ב (לח ע"ג), ושו"ת נוכח השלחן, אה"ע, סי' טו (כו ע"ד), מוכיחים משם שהתנייה אינה מבטלת את המחילה כי לא מועילה התנאה נגד הדין (אך יש להעיר זו התנאה עם הקונה, ולא עם החייב, ולכן שם לא שייך הנימוק ליד ציון הערה 145, שהחייב מקבל על עצמו שיחול החיוב מחדש אחרי שימחל הנושה). מור ואהלות מעיר ששו"ת בית יוסף (שיצוין בהערה 146) עצמו פיקפק בתנייה זו, ומוסיף שגם אם עשו קנין, התנייה אינה מועילה; והוא פוסק שמספק הנמחל פטור.

כנה"ג אה"ע, סי' צ הגהות הטור אות פב, מדייק משו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סי' מז, שהמחילה מועילה. זאת בניגוד למה שנביא בשמו ליד ציון הערה 145, שהמחילה אינה מועילה.

אמרי בינה דיני דיינים סי' כ אות יז (ד"ה ברם יש), נשאר ב"צ"ע, וכותב שאין מוציאין מיד המוחזק. שו"ת פני יצחק (אבולפיה), ח"ב, סי' ט (נג ע"ג), דוחה את הראיה מתנייה במכירת שטר חוב, ששם מדובר שלא עשו קנין על התנייה, אבל התנייה תועיל אם עשו עליה קנין, כמו ששו"ת בית יוסף (הערה 146) נוקט שעשו קנין. בפשטות יש לדחות ראיה זו, שכאן מדובר בהתנאה מראש בין הנושה לחייב, וזו למעשה התחייבות מצד החייב שיהיה חייב גם אם הנושה ימחל, כהסבר מהר"י בן לב (ליד ציון הערה 145), ואילו שם החייב אינו חלק מהתנייה, והמוכר-הנושה אינו יכול להבטיח שהחייב יישאר חייב גם כשיהיה פטור מן הדין, בלי שהחייב יסכים לכך. אבל לפי טעם המב"ט (ליד ציון הערה 144), שכאן נחשב כאילו מסר הנושה מודעא על המחילה, ההוכחה משם טובה, שהרי טעם זה שייך גם שם, והעובדה ששם נפסק שבכל זאת המחילה מועילה, מוכיחה שהדין כך גם כאן.

¹⁴³ אבל ראה שער שביעי, שבעיקרון גם בלי תנייה זו, לא מועילה מחילה שפוגעת בנושה של הנושה. מטרה אחרת היא בנושה שמכר את שטר החוב, שעדיין יכול למחול עליו, והנושה מתחייב כלפי הקונה שלא ימחל עליו. ראה בירור הלכה, כתובות פ ע"ב ציון ג, פרק ג, בדבר תוקפה של התחייבות זו. וראה הערה 156 והערה 161, על נושה שנשבע לקונה שלא ימחל.

¹⁴⁴ שו"ת המב"ט חלק א, סי' שיד. ראה שער תשיעי, על מודעא בלי אונס.

שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' קי (קנב ע"ג), מקשה על טעם זה, שלפיו הנושה צריך לעשות קנין על המודעא שהוא מוסר על מחילתו בעתיד, שהרי לגבי המודעא שלו לא יועיל הקנין שעשה החייב על חיובו. לא ברור מדוע הוא כותב שמודעא צריכה קנין כדי לחול. יש להעיר שלטעם השני, של התחייבות נוספת (ליד ציון הערה 145), קושיה זו לא קשה, כי אלו שתי התחייבויות של החייב, ושתייהן נתפסות בקנין שעשה החייב. אמרי בינה דיני דיינים סי' כ אות יז (ד"ה וראית), דוחה טעם זה, שבזה שהוא מוחל אח"כ, הוא מבטל את המודעא.

שכשימחל הנושה, יחזור ויחול החיוב הראשון מעיקרא¹⁴⁵. ע"י עשיית קנין, החייב מסלק את עצמו מהמחילה, שכל פעם שימחל הנושה, יחול קנין החיוב מחדש, ואפילו מאה פעמים¹⁴⁶.

נראה שיש נפקות בין הטעמים, שלפי הטעם הראשון, תנייה זו מועילה גם בלי הסכמת החייב, כמו בכל מודעה שאומר הנושה לפני שהוא מוחל, ואילו לפי הטעם השני, שהדבר מבוסס על התחייבות נוספת של החייב, צריך את הסכמת החייב.

ב. תנייה שלא יפתה החייב את הנושה למחול

אם התנו מראש שאם יפתה החייב את הנושה למחול לו, המחילה לא תועיל, יש תוקף לתנייה, ואם פיתה אותו למחול, אין מחילתו מחילה¹⁴⁷. אבל זו תנייה חלקית בלבד, ולכן אם הנושה בא מעצמו למחול, שאינו כלול בתנייה, המחילה תקפה¹⁴⁸.

¹⁴⁵ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סי' מז (הובא בערך לחם חו"מ סי' ס, בסופו). הוא מקשה על הסבר זה, שלפי זה, אם ימחל הנושה פעמיים, לא יישאר חיוב, שהרי מחל גם על ההתחייבות הנוספת הזאת, כמו שכתב שו"ת הר"ן סי' יז, שמי שנדר ואמר "אם אשאל [לחכם] על נדרי, יחול קונם שוב", ונשאל לחכם על שני הנדרים, שניהם בטלים. אבל הוא דוחה השוואה זו, שאין למדים ממון מאיסור. ישועות ישראל, נד, עין משפט, ס"ק ב, מסביר את ההשוואה לנדר, שכמו ששם כותב הר"ן שמועילה התרה או התרות כמספר הפעמים שאמר לשון "נדר", גם אם אמר שהנדר יחול לעולם גם אחרי שיישאל עליו, כך גם כאן, תועיל מחילה או מחילות כמספר הפעמים שיאמר שהוא מתחייב, גם אם אמר "אני מתחייב לעולם ואפילו אחרי אלפי מחילות". אמרי בינה דיני דיינים סי' כ אות יז (ד"ה והנה עיינתל) מסביר מטעם אחר מדוע הדין כאן שונה מנדר - עיי"ש.

מהר"י בן לב מביא ראיה מהדין שהכותב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסך ובפירותיהם", רבי יהודה אומר שאוכל פירי פירות עד שיכתוב "דין ודברים אין לי בנכסך ובפירותיך עד לעולם" (כתובות פג ע"א). ישועות ישראל מבאר את הראיה מרבי יהודה, שמוכח מדבריו שהאומר "לעולם" דינו יישאר כך לעולם (ובזה לא חלקו עליו חכמים).

אמרי בינה דיני דיינים סי' כ אות יז (ד"ה ברם ראיתל) מדייק מניי נדרים כט עולה שאף אם מוחל על כל החיובים שהתחייב, חוזר וחל חיובו, כיון שכך היה החיוב הראשון ב"מעכשיו" שגם אם ימחל, יחזור ויתחייב, ולא מועילה שום מחילה, אף אם ימחל על חיוב האחרון, כי לעולם חוזר החיוב וניעור. אבל הוא מדייק (בד"ה ברם יש) מרשב"א, נדרים כט ע"ב, ומהר"ן, נדרים שם, שהמתחייב חיוב מסוים בקנין סודר, אף שאמר שהחיוב יישאר לעולם ולא תועיל מחילה, בכל זאת מחילה מועילה, ולא תוכל לחול התחייבות מחדש, כיון שקנין סודר זה כבר עשה את פעולתו בחיוב הראשון, אין במה שיחול חיוב השני, גם אם אמר מעכשיו.

¹⁴⁶ שו"ת בית יוסף, דיני כתובות סי' ד (הובא בשו"ת מהר"ש אה"ע"ז סי' כ, ובשו"ת פני יצחק (אבולעפיה), ח"ב, סי' ט, דף נג ע"ג) (בלשון "אפשר").

ראה בשער שלישי, ליד ציון הערה [126], מחלוקת האם מועילה מחילה על מחילה. שו"ת גינת ורדים אה"ע"ז כלל ד סי' ה (ד"ה בתשובות), מקשה על הסבר הבית יוסף, איך מועיל כאן קנין סודר שיחול החיוב החדש על החייב, הרי שו"ע, חו"מ, קצה, ה, כותב שקנין סודר אינו מועיל על דבר שבעתיד, כי בשעת החלות העתידית כבר חזר הסודר לבעליו ופקע כח הקנין (וכך הקשה גם בכלל ד, סי' טו). אבל קושיה זו אינה קשה על הסבר מהר"י בן לב, שאומר שהוא מתחייב מעכשיו חיוב חדש. אבל גם עליו מקשה גינת ורדים, שכיון שמחל הנושה, כבר פקע החיוב הראשון.

לפי מהר"י בן לב ובית יוסף, תנייה זו דומה לתנאי שלא תשמיט שביעית את החוב (שגם שם מועיל התנאי מטעם התחייבות חדשה, לפי רמב"ם, הלכות שמיטה, ט, י; על אופן פעולת התנאי, ראה שער רביעי); וצריך עיון האם גם כאן יועיל רק "ע"מ שתשלם לי גם אם אמחל", ולא יועיל "על מנת שלא תועיל מחילה", כמו שמועיל רק "שלא תשמיטני ב**שביעית**" ולא "שלא תשמיטני **שביעית**", כי זה תנאי על מה שכתוב בתורה - האם גם אמירה שלא תועיל מחילה היא נגד התורה?

¹⁴⁷ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סי' מז (שכך נהגו בשלוניקי לכתוב בכתובות).

תנייה כזאת מוזכרת בשו"ת המב"ט, ח"א, סי' ב, ובשו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סי' רכב. שו"ת גינת ורדים, אה"ע"ז כלל ד סי' יד (הובא בשו"ת חוקות החיים, חו"מ, סי' נו, דף פג ע"ד), מציין שמנהג שלוניקי הוא לכתוב בכתובה שלא תועיל מחילת האשה אם הבעל יפתה אותה למחול, ואפילו שטר הודאה שקיבלה את הסכום לא יועיל, אבל יועיל שטר הודאה אם אחד מהחכמים שבעיר יחתום בשטר ויסביר מדוע הודתה. אבל שו"ת חוקות החיים, חו"מ, סי' נו, דף פג ע"ד, כותב שבאיזמיר לא נהגו לכתוב תנייה שלא תועיל מחילת האשה. והוא כותב (בדף פד ע"ב) שגם במקום שנהגו שמועיל רק אם יש חתימה של "מרבץ תורה", זה רק בשטר שבו האשה מודה שקיבלה פרעון כתובתה, אבל אם הבעל מסר את הממון לאשה בפני עדים, והיא מודה "אתם רואים שבעלי פרע לי כסף בעין", והעדים כותבים "ראינו שהוא פרע", זה מועיל גם בלי חתימת מרבץ תורה.

¹⁴⁸ שו"ת בית יוסף, דיני כתובות סי' ד (הובא בשו"ת פני יצחק (אבולעפיה), ח"ב, סי' ט, דף נג ע"ג, בשו"ת נוכח השולחן אה"ע"ז סי' טו, דף כו ע"ג, בשו"ת מהר"ש אה"ע"ז סי' כה, בשו"ת פרח מטה אהרן ח"א סי' קכא, דף רי ע"א, ובשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פה); שו"ת מהרשד"ם אה"ע"ז סי' רכב.

בית יוסף נותן דוגמה, באשה שמחלה מעצמה על כתובתה כדי שבעלה לא ישא אחרת עליה.

אם יש מנהג נפוץ במקום מסוים לכתוב בכתובות תנייה שלא יוכל הבעל לפתות את אשתו למחול שום דבר מכתובתה ואם תמחל תהיה המחילה בטלה - הרי גם אם לא נכתבה תנייה זו בכתובה מסוימת באותו מקום, היא תקפה בגלל המנהג¹⁴⁹.

ג. פרשנות מצמצמת של התנייה

גם אם נרשמה בכתובה תנייה שהאשה לא תוכל למחול עליה לבעל, בכל זאת תוכל למחול ליתומים אחרי מותו, כי התנייה היא רק בחיי הבעל, והתנו כך כי חששו שהבעל יפתה אותה למחול או יאיים עליה למחול¹⁵⁰.

כמו כן, גם במקום שיש תקנה לכתוב בכתובה שהאשה לא תוכל למחול, הרי אם מחלה **לתועלתה**, מועילה מחילתה, גם אם לא נכתב שלא יוכל הבעל **לפתותה** למחול, אלא כתוב סתם שלא תוכל למחול, כי יש לאמוד את דעת המתקנים שלא התכוונו לצער את האשה שהיא תסבול כדי שיישאר הרבה ממון ליורשיה, אלא יש להניח שהתכוונו המתקנים בזה כדי שלא יפתנה בעלה למחול לו בכדי, ולא תמחל לו מפני שיש לה ריב עם יורשיה¹⁵¹.

מצד שני, מפרשים את התנייה בהרחבה, במקום שיש חשש שהמחילה באה עקב לחצים. לדוגמה, אם התנה הבעל שלא יפתה את אשתו למחול, והאשה מחלה בגלל דבר שקרוב של בעלה אמר לה, המחילה בטלה, כי סביר להניח שהבעל אמר לקרובו לומר לה זאת¹⁵².

ד. חריגים שבהם המחילה תקפה למרות התנייה

(א) אם מחל הנושה לחייב על כל החיובים שלו, המחילה מועילה למרות התנייה, כי הוא מחל בכך גם על החיובים החדשים שיבואו אחרי המחילה, ולכן לא משנה שבתחילה התחייב שאם הנושה ימחל, הוא מתחייב חיוב חדש אחרי המחילה¹⁵³.

---

¹⁴⁹ שו"ת בית יוסף, דיני כתובות סי' ד (הובא בשו"ת מהר"ש, סי' כ, בשו"ת פרח מטה אהרן, ח"א, סי' קכא, דף רי ע"ב, בשו"ת שערי עזרא (בצרי), סי' קו (עמ' רנד), ובשו"ת גינת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סי' ה); שו"ת תורת חיים (מהר"ש) ח"ג סי' סג (צו ע"ג).

¹⁵⁰ שו"ת תורת חיים (מהר"ש) ח"ג סי' סג (צו ע"א).

שו"ת פרח מטה אהרן ח"א סי' קכא (רי ע"א) (הובא בשו"ת נוכח השולחן אהע"ז סי' טו, דף כו ע"ד), כותב שהתנייה מתייחסת רק לכך שלא תמחל על חיוב הבעל (על פי תקנת הקהילות) לתת ליורשיה חצי מנדונייתה אם תמות בלי בנים (ראה שער שביעי, בענין מחילה על חיוב זה), אבל תועיל מחילה מחיים, שאם תתאלמן או תתגרש לא תגבה את **כתובתה**, כי התנייה לא נועדה לזה, כי לא היה צורך בתנייה על כך, שהרי בלאו הכי אין חשש שתמחל על זה, שהרי אם תמחל תצטרך לחזור על הפתחים. אבל שו"ת מור ואהלות אהע"ז סי' ב (לח ע"ג), חולק על פרח מטה אהרן, כי לשון התנייה "שלא יפתנה בעלה למחול שום סך מכתובתה" משמעה שהתנייה הוא על הכל, ואשר לשאלה מדוע הוצרכו להתנות על כך, הוא משיב שמצוי שאשה מתפתה למחול, ולכן הוצרכו להתנות. והסכים עמו שו"ת פני יצחק (אבולעפיה), ח"ב, סי' ט (נד ע"א). פרח מטה אהרן עצמו (בדף רי ע"ב) מעיר ששו"ת הבית יוסף שם עוסק במחילה מחיים ובכל זאת כותב שהיא בטלה בגלל התנייה.

¹⁵¹ שו"ת גינת ורדים אהע"ז כלל ד סי' ה (ד"ה ואע"פ).

כמו כן, שו"ת שערי עזרא (בצרי), סי' קו (עמ' רנד), כותב שגם אם כתבו בכתובה שאם תמחל לא תועיל מחילתה, מועיל מה שהיא מוחלת בהסכם גירושין שנעשה בב"ד, מפני שאנו יודעים שהיא רוצה גט ומוחלת בלב שלם כדי שיגרשנה. אבל הוא כותב שצריך קנין על כך.

¹⁵² שו"ת פני יצחק (אבולעפיה), ח"ב, סי' ט (נג ע"ג).

כמו כן, שו"ת מור ואהלות, אהע"ז, סי' ב (לח ע"ב), מדייק משו"ת בית יוסף שם, שבסתם, שלא ידוע מדוע מחלה, חוששים שמא מחלה בגלל הפיתוי, כי אין סיבה שתמחל מעצמה. אבל הוא מתקשה בזה, הרי הבעל טוען שלא פיתה אותה, ואיך נוציא ממנו בגלל אומדנא זו? על נידונו הוא כותב (בדף לח ע"ג) שהיו רגלים לדבר שמחלה מעצמה, כי הבעל נתן לה את נכסיו במתנה, ולכן סביר להניח שבתמורה תמחל לו בלב שלם.

¹⁵³ ישועות ישראל, סי' נד, עין משפט סי"ב, וסי' סז, עין משפט, סי"ק א.

בסי' נד הוא מביא ראיה ממבטל גט - עיין שם. ושם הוא מסביר שזה יותר קל ממי שנדר והתנה שנדרו יחול גם אם יישאל עליו לחכם, שבו צריך להתיר לפי מספר הפעמים שאמר לשון "נדר" (ראה הערה 145), כי אי אפשר להתיר נדר לפני שיחול, אבל בחיוב, אם לא אמר "מעכשו", יכול לחזור בו, ואם אמר "מעכשו" כבר חל החיוב ומועילה מחילה; ולכן לא מועיל תנייה שלא תועיל מחילה. הוא מעלה אפשרות שמהר"י בן לב (הערה 145) ובית יוסף (הערה 146) דיברו רק במחילה בסתם, אבל אם מחל בפירוש על כל החיובים, מועילה המחילה. אבל הוא מקשה, אי"כ מה הועילה התקנה שתיקנו לכתוב בכתובה שלא תועיל המחילה (ראה הערה 147), הרי תועיל מחילה כללית?

(ב) אם מחל בשבועה, הרי אף שהמחילה בטלה בגלל התנייה, חייב המוחל לקיים את שבועתו, ואסור לו לגבות את החוב.¹⁵⁴

(ג) אם הודה הנושה בפני עדים "קיבלתי את פרעון החוב", החוב נמחל למרות התנייה.¹⁵⁵

ה. נושה שנשבע שלא ימחל

נושה שנשבע או קיבל "חרם" שלא ימחל על חוב מסוים, ועבר על שבועתו ומחל, יש אומרים שמחילתו בטלה, כי "כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני"¹⁵⁶. הכוונה גם לנושה שנשבע בינו לבין עצמו, בלי עדים, שגם אז שבועתו מחייבת אותו; שאילו אם נשבע בפני עדים, המחילה בטלה בגלל עצם האמירה, גם בלי הצד האיסורי של שבועה, לפי הדעה שראינו לעיל¹⁵⁷ שאמירת הנושה שלא תועיל מחילתו, שוללת את תוקף המחילה מטעם מודעא.

גם לדעה זו, אם מת הנושה, ויורשו מחל, המחילה תקפה, כי השבועה אינה מחייבת את היורש.¹⁵⁸

גם לדעה זו, המחילה בטלה רק אם נשבע שלא ימחל חוב מסוים, אבל אם נשבע שלא ימחל חובות בכלל, המחילה מועילה,¹⁵⁹ משום שדוקא אם נשבע לגבי חוב מסוים, שבועתו מועילה כי הוא סילק את כוחו מהחוב, שהרי אם ימחל לא יוכל להתיר את שבועתו, וטעם זה לא שייך בשבועה שלא למחול בכלל.¹⁶⁰

אבל אחרים אומרים שהמחילה תקפה אף שנעשתה באיסור¹⁶¹. היות שמחילה חלה בלי קנין, נמצא שמיד שמחל, עבר על שבועתו, כך שביטול המחילה לא יתקן את האיסור, ולכן המחילה תקפה.¹⁶² ועוד, באיסור שאדם בודא מלבו, כגון שבועה, "אי עביד מהני"¹⁶³.

¹⁵⁴ שו"ת פני יצחק (אבולעפיה), ח"ב, סי' ט (נג ע"ד).

¹⁵⁵ שו"ת פני יצחק (אבולעפיה), ח"ב, סי' ט (נג ע"ד). ראה שער שני, על מחילה בלשון הודאה.

¹⁵⁶ הגהות מרדכי שבועות סי' תשפד (הובא בשו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סי' קכט, בשו"ת שארית ישראל (מינצברג) יו"ד סי' י עמ' עג, ובמנחת שלמה (לוין) סי' נ, עמ' קס); ים של שלמה, ב"ק פ"ח סי' כז; סמ"ע, רח, סי' ג.

כמו כן, נחלת שבעה, שטר כא, חידושים, סי' ז, ושו"ת תורת חסד (פריחא), סי' פא, סי' פב, וסי' פד (הובא בשו"ת נוכח השלחן, אהע"ז, סי' טו, דף כו ע"ד), כותבים שאם נשבע שלא תועיל המחילה, השבועה מחייבת אותו; משמע שכוונתם היא שגם אם מחל, המחילה בטלה.

תוס' ב"ק פט ע"א (ד"ה כל) (הובא בפרישה חו"מ תכד סי' יג, ובתומים צו סי' ח [שהובא בחי' חתם סופר ב"ק פח ע"א, עמ' קח]), הגהות אשרי ב"ק פ"ח סי' ט, ונימוקי יוסף ב"ק לב ע"א (בדפי הרי"ף), נוקטים אפשרות שנושה ימכור את חובו ויישבע שלא ימחל, כדי שקונים לא יירתעו מלקנות את החוב; ומלאכת שלמה (חכים), הלכות מלוה ולוה, ב, ו, דף סג ע"ג, לומד מדבריהם שלדעתם אין תוקף למחילה אם ימחל בניגוד לשבועה. על דבריהם עיי' נחל יצחק, סי' ט, ענף א.

בהגהות מרדכי כתוב "נשבע או קיבל בחרם שלא ימכור או ימחול". אבל אין להבין מזה שנשבע שימחל, אלא המלה "שלא" מוסבת גם על "ימחול", כפי שמשמע בסוף דבריו "אין במעשיו כלום", הרי שהדיון הוא עשיית מעשה שנשבע שלא לעשות. ואכן סמ"ע רח סי' ג, ושו"ת דרכי נועם, אהע"ז, סי' נג, ושו"ת חתם סופר, יו"ד, סי' ו, ושו"ת מים רבים, או"ח, סי' ל, דף כב ע"ב, מעתיקים מהמרדכי שנשבע שלא ימחל.

דרכי נועם שם כותב שטעם הגהות מרדכי הוא משום קנס, אבל מעיקר הדין המחילה תקפה למרות האיסור. שו"ת מור ואהלות אהע"ז סי' ב (לח ע"ג), כותב שאם שבועה זו נועדה לחזק תנייה שלא יוכל למחול (שבזה עוסקים נחלת שבעה ותורת חסד שם), זו שבועה בטעות, כי אילו ידע שהתנייה חסרת תוקף (זו דעתו - ראה הערה 142), לא היה נשבע. אבל תורת חסד שם כנראה חולק על כך, שהרי הוא עוסק בשבועה שבאה לחזק תנייה כזאת, וסובר שהתנייה אינה תקפה (ראה בשמו בהערה 142), ובכל זאת פסק שהשבועה מחייבת.

ים של שלמה, ב"ק, פ"ח, סי' כז, כותב שאדם יכול לתת ערבות שלא ימחל, או לקבל על עצמו עונש גדול אם ימחל.
¹⁵⁷ ליד ציון הערה 144.

¹⁵⁸ ישועות ישראל, נד, עין משפט, סי' ב.

¹⁵⁹ חתם סופר יו"ד שם; מים רבים שם (כג ע"ד).

¹⁶⁰ חתם סופר שם. עיי"ש בהסברו לכך שאם ימחל לא יוכל להתיר את שבועתו.

¹⁶¹ ב"י חו"מ רח; רמ"א חו"מ רח (הובא בשו"ת לב שלמה (מחלמא), סי' ב אות ח).

אורח משפט (אנליק), סי' יב, ח (כא ע"ד), מדייק כך גם מרמ"א יו"ד, רל, א, שכותב רק שמי שנשבע לא למכור, המכר בטל (אף שבחו"מ שם כתב שהמכר קיים), ואינו מזכיר מי שנשבע לא למחול.

כמו כן, שו"ת הרדב"ז, סי' שני אלפים סח, חולק על הגהות מרדכי באופן כללי (אבל לא הזכיר מחילה בייחוד). כמו כן, מלאכת שלמה (חכים), הלכות מלוה ולוה, ב, ו, דף סג ע"ג, מוכיח משו"ת הרדב"ז ח"א סי' שכה, שלדעתו המחילה מועילה אף שנשבע, שהרי כתב שיש חשש שימחל אף שזו עבירה. מלאכת חכים שם מוכיח שגם שו"ת הרא"ש כלל ז

פרק שמיני: מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים

חייבים משותפים, כגון שניים (או יותר) שלוו יחד, כל אחד חייב בחצי החוב, וערב בעד חציו של חברו. בדרך כלל, הם כערכים רגילים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות מכל אחד רק את חלקו, ורק אם אין לו במה לשלם, יכול הנושה לגבות את חלקו מהחייבים האחרים.¹⁶⁴ אבל הם יכולים לעשות הסכם עם הנושה, שיהיו כערכים **קבלנים** זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות את כל החוב מאיזה מהם שירצה (ואז מי שפרע יחזור ויגבה מהאחרים את חלקם)¹⁶⁵.

מה הדין אם הנושה מחל לאחד מן החייבים? האם החייבים האחרים מושפעים ממחילה זו? ובכן, הדבר תלוי בסוג הערבות ההדדית המוטלת על כל אחד מהם.

אם הם התחייבו באופן שדינם הוא¹⁶⁶ שהם כערכים רגילים זה בעד זה, ומחל הנושה לאחד מהחייבים, חלקו בחוב מחול, אבל החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם¹⁶⁷. זאת גם אם אמר הנושה "אני מחל לך על כל תביעה שיש לי עליך בשטר זה" וכדומה¹⁶⁸.

אבל אם התחייבו באופן שדינם הוא¹⁶⁹ שהם כערכים קבלנים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות את כל החוב מאיזה מהם שירצה (ואז מי שפרע יחזור ויגבה מהאחרים את חלקם) - אם מחל הנושה לאחד מהם, כל החוב מחול, וגם החייבים האחרים פטורים, מפני שהמחול התכוון מן הסתם למחול על כל מה שהיה יכול לגבות ממנו - היינו כל החוב¹⁷⁰. ועוד, שאותו חייב נחשב שלוחם של החייבים האחרים לקבל את

סי' ד סובר שהמחילה כאן מועילה, שהרי הרא"ש כתב שכל שאפשר לבטל את האיסור, המעשה מועיל, והרי שבועה ניתנת לביטול ע"י שאלה לחכם. משום כך כותב מלאכת שלמה שאפשר לומר קי"ל שהמחילה קיימת.

שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), אהע"ז, סי' קכא, אות טז, כתב שבמחילה לא אומרים "אי עביד לא מהני", והיא תקפה גם אם נשבע לא למחול, על פי עיקרון שקבע שם שכל דבר שמועיל בדיבור בלבד, מועיל גם אם נעשה באיסור, מפני שעיקרו בלב, וגם מחילה מועילה בדיבור בלבד. והוא כותב שמחילת חוב בשטר, לדעת ר' ישעיה (שהבאנו בשער ישי) שהיא מועילה רק אם עשה מעשה קנין, אך לא תועיל אם נשבע לא למחול; והוא מסביר שלכך התכוון הגהות מרדכי (הערה 156), שכתב שהנשבע לא למחול, ומחל, מחילתו בטלה. אורח משפט (אנליק), סי' יב, ח (כב ע"א), כותב שהסבר זה לא יתקבל לפי מה שכתב אורח משפט (ראה בשמו בשער ישי) שגם לר' ישעיה המחילה חלה מצד עצמה אלא שזה שלא החזיר את השטר היא הוכחה שלא מחל.

יש מי שאומר שגם הגהות מרדכי סובר שהמחילה תקפה: ר"א שוחטמן, מעשה הבא בעבירה, עמ' 146-148, מביא גירסה מורחבת של הגהות מרדכי מכתב יד, ולפיה מדובר במוכר שטר חוב, שכדי שהקונה לא יחשוש שימחל ללווה (כפי שיש בכוחו לעשות ע"פ דין - כתובות פה ע"ב), הוא נשבע שלא ימחל. הוא מסביר שהסיבה שהמחילה אינה מועילה אינה משום שהיא באה ע"י איסור, אלא כי בזה שנשבע, איבד את זכותו בחוב, שהרי אחרי שמכר את השטר, כבר אינו יכול לגבות מהחייב, והזכות היחידה שנשארה לו היא הכוח למחול, וע"י שבועתו הוא מוותר גם על זכות זו. לפי הסבר זה, אין ללמוד מכאן לסתם נושה שנשבע שלא ימחל, שהרי בסתם נושה, השבועה דווקא **מחזקת** את זכותו בחוב.

ראה ליד ציון הערה 219 ואילך, על האפשרות שדין מחילה זו תלוי בשיטות השונות בהגדרת מחילה.¹⁶² מסגרת השלחן, רח, ס"ק ג. הוא מסתמך על העיקרון שאם ביטול המעשה לא יתקן את העבירה, המעשה קיים. על עיקרון זה ע"י שדי חמד, כללים, מע"כ, כלל נט.

¹⁶³ תוספות תמורה ו ע"א (ד"ה והשתא), כותבים עיקרון זה, ושו"ת לב שלמה (מחלמא), סי' ב אות ז, ומלאכת שלמה (חכים), הלכות מלוה ולוה, ב, ו, דף סג ע"ג, לומדים מכך שלדעת תוס', כאן מועילה המחילה.

¹⁶⁴ שו"ע, חו"מ, עז, א. אבל יש אומרים שבסתם, דינם כערכים קבלנים זה בעד זה. על דעתם ע"י ב"י, חו"מ, עז, א. רמ"א, חו"מ, עז, א.

¹⁶⁶ היינו, או לדעה שזה דינם של סתם חייבים משותפים, או שהתנו בפירוש שזה יהיה דרגת חבותם.

¹⁶⁷ ב"י, חו"מ, עז, ח; פרישה, חו"מ, עז, ח; שו"ע, חו"מ, עז, ו (הובא בשו"ת מהרי"ד, דנציג, חו"מ, סי' מה); רמ"א, חו"מ, עז, ו.

במחילה לאחד מבין כמה **ערבים** משותפים, יש דין מיוחד - ראה חוק לישראל, ערבות, סעיף 13, עמ' 363-368. על נושים משותפים שמחל אחד מהם, ראה שער שביעי, פרק שלישי.

¹⁶⁸ ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק טז.

¹⁶⁹ שוב, היינו או לדעה שזה דינם של סתם חייבים משותפים, או שהתנו בפירוש שזה יהיה דרגת חבותם.

¹⁷⁰ ב"י, חו"מ, עז, ח; פרישה, חו"מ, עז, ח, ודרישה חו"מ, קיא, י; ב"ח, חו"מ, עז, ח; רמ"א, חו"מ, עז, ו. שו"ת הרא"ש, כלל עג, סי' י, סי' יג וסי' טו (הובא בטור, חו"מ, עז, ח), כותב בסתם שהכל מחול, וב"י מסביר שטעמו הוא שלדעתו סתם חייבים משותפים הם ערכים קבלנים זה בעד זה.

דרכי משה, חו"מ, עז, ס"ק ג, כותב בשם שו"ת הרא"ש שם, סי' טו, שגם אם המחילה היתה בעקיפין, שהוצרך הנושה למחול לאחד מהחייבים, כל החוב מחול.

ב"ח, חו"מ, עז, ט, כותב שהדין כך גם אם מחל אחרי שנפרע חלק מהחוב.

המחילה¹⁷¹. ועוד: אילו התכוון למחול רק לחייב הזה ולא לאחרים, לא היה צריך למחול אלא היה יכול לפנות לחייבים האחרים ולגבות רק מהם; ואין לומר שלא רצה לעשות כך כי אז האחרים היו חוזרים וגובים מהראשון את חלקו, והוא לא רצה שהראשון יצטרך לשלם בכלל - אין לומר כך, שהרי אין בכוחו להתערב ביחסים הפנימיים שבין החייבים לבין עצמם¹⁷². ועוד: רואים כאילו פרע הנמחל את כל החוב, שאז כולם פטורים¹⁷³.

יש סייגים אחדים להלכה מחודשת זו, שבמצב שהם כעריבים קבלנים זה בעד זה, כל החוב מחול לכל החייבים: (א) יש אומרים שהדין כך רק אם הנושה מחל לאחד החייבים עקב בקשתו של אותו חייב, אבל אם מחל הנושה מיוזמתו לאחד מהחייבים, עדיין האחרים חייבים בחלקם¹⁷⁴. אבל אחרים אומרים שרק אם מחל הנושה על חלק מהחוב, קיימת ההבחנה האמורה בין אם מחל מעצמו לבין אם מחל עקב בקשת החייב, אבל אם מחל על כל החוב, הוא מחול גם לחייבים האחרים גם אם מחל מעצמו¹⁷⁵.

(ב) יש אומרים שכולם פטורים רק אם לשון המחילה היתה "על כל תביעה שיש לי עליו מאותו שטר", אבל אם הנושה אמר רק שהוא מחול "כל תביעה שיש לו עליו", משמעותו שהוא מתכוון למחול רק לחייב זה, והאחרים עדיין חייבים בחלקם¹⁷⁶. הטעם לכך הוא, שהעובדה שמחל לאותו חייב גם על תביעות אחרות שיש לו עליו, מראה שהמחילה באה בגלל אישיותו של חייב זה, ושהנושה לא התכוון למחול לחייבים האחרים¹⁷⁷. זאת ועוד: הנימוק שראינו לעיל¹⁷⁸, שאילו רצה למחול רק לחייב זה היה פשוט גובה מהאחרים - נימוק זה אינו שייך במקום שמחל לו גם על תביעות אחרות, שהרי כאן היה צריך למחול כדי לכלול גם את התביעות האחרות¹⁷⁹.

תרומת הכרי, הקדמה, אות ר, מסביר ע"פ דין זה בדרך דרוש את האמור ביומא פו ע"ב, שבשביל יחיד שעשה תשובה, ה' מחול לכל העולם: כי ישראל ערבים זה לזה באופן של קבלנים, שהרי ה' יכול להשתלם מכל מי שירצה, ואם אחד עשה תשובה, ה' מחול לו, וממילא כל ישראל נפטרים.

דעה חולקת: רמ"ה בשטמ"ק ב"ק קיא ע"ב, עוסק בדין הגוזל ובא אחר ואכל את הגזילה, שהדין הוא שהנגזל יכול לגבות ממי שירצה, וכותב שאם מחל הנגזל לאחד מהם, השני עדיין חייב. קובץ שיעורים, בבא בתרא, סי' ג, ושיעורי עיון התלמוד, ב"ב סי' ג, נימקו שלדעתו מחילה היא ענין של הפקעה בלבד (כשיטה בשער ראשון, פרק שני), וא"כ המלוה הפקיע רק את חובו של האחד ולא את חובו של האחר; ואילו הרא"ש סובר שמחילה היא כפרעון (כשיטה בשער ראשון, פרק רביעי), ולכן נחשב כאילו הראשון פרע את כל החוב וממילא גם השני פטור.

תומים, עז ס"ק ח, מבין שלדעת מהר"ם (הערה 188), לא כל החוב מחול, אלא רק החייב הזה נפטר, ושאר החייבים עדיין חייבים, והוא כותב שאם הנושה תפס, הוא יכול לטעון קים לי כמהר"ם. אבל הוא מעלה אפשרות שאם מחל לאותו חייב את כל החוב, גם למהר"ם גם שאר החייבים מחולים, כי אילו התכוון למחול רק לאותו חייב, למה לו למחול, הרי היה יכול לתבוע מי שירצה; ורק אם מחל לאחד מהם חלק מהחוב, שאר החייבים עדיין חייבים. אבל נראה שלפי נתיבות המשפט (הערה 189), אין ללמוד מדברי מהר"ם שם לענינו, שהרי נתיבות המשפט הסביר שדוקא בנידונו של מהר"ם, שותפים בעסקים, יש סיבה לומר שההפחתה מתחלקת בין כל החייבים.

¹⁷¹ פרישה, חו"מ, עז, ח, וסמ"ע, עז, ס"ק יז; תומים, עז ס"ק ח.

¹⁷² שו"ת הרא"ש, כלל עג, סי' יג (הובא בדרישה, חו"מ, עז, ח).

¹⁷³ סמ"ע, עז, ס"ק יז. כך נימקו גם קובץ שיעורים שם, שעורי עיון התלמוד שם, ור' צבי גרטנר, "בענין שעבודא דרבי נתן", שומרי משפט (צ'כנוב), ח"ג, עמ' רפו, ע"פ השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי), שמחילה היא בגדר פרעון.

¹⁷⁴ ב"י, חו"מ, עז, ח (הובא בשו"ת צמח צדק, ליובביטש, או"ח סי' מה אות ה).

הגהות דרישה ופרישה, חו"מ, עז, אות ו, כותב שבסתם מניחים שמחל מתוך בקשת החייב, שכן אין דרך נושה למחול מיוזמתו.

דעה חולקת: דרכי משה, חו"מ, עז, ס"ק ג, כותב שמשו"ת הרא"ש נראה שהבחנה זו אינה נכונה. אבל בדרכי משה השלם, סי' עז, הערה 24, מצויין שבאחד מכתבי היד של דרכי משה כתוב כדברי ב"י, והמהדיר מעיר שכנראה כך גרס הש"ך בדרכי משה.

¹⁷⁵ סמ"ע, עז, ס"ק יז (הובא בנתיבות המשפט, קעח, ס"ק א), ודרישה, חו"מ, עז, ח; ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק יז.

¹⁷⁶ ב"י, חו"מ, עז, ט; שו"ת הרא"ש, ח"א, סי' ס, בסופו; ב"ח, חו"מ, עז, ט; סמ"ע, עז, ס"ק יז.

ב"י מתקשה בזה, מה טעם ההבדל, הרי גם במקרה השני, השטר הזה כלול במחילה.

ב"י עושה הבחנה זו כדי ליישב סתירה בשו"ת הרא"ש, כלל עג, שבסי' י שם כתב שהמחילה פוטרת את כל החייבים, ואילו בסי' יא-יב כתב שרק חלק מהחוב מחול. אבל דרכי משה, חו"מ, עז, ס"ק ג, מיישב את הסתירה בדרך אחרת: שסי' יא-יב הם מחכם אחר, ואינם של הרא"ש. אבל המהדיר במהד' מכון ירושלים, בהערה לסי' יא, מצויין שבכתב היד חתום הרא"ש גם שם.

¹⁷⁷ ב"ח שם; ראני"ח שם; גידולי תרומה שער מד חלק ד, אות א; הגהות דרישה ופרישה, חו"מ, עז, ס"ק ח.

¹⁷⁸ ליד ציון הערה 172.

¹⁷⁹ ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק יז.

ג) אם אמר הנושה "אני מוחל לך על חלקך", רק חלקו של חייב זה מחול, והוא מחול לכל החייבים בשותפות¹⁸⁰, כלומר, גם החייב הזה עדיין חייב חלק באופן יחסי¹⁸¹.

ד) יש מי שאומר שאם אמר הנושה "אני מוחל לך מה שהלוייתי לך עם חברך בשטר זה", ולא הזכיר "כל תביעה", החייב האחר אינו מחול¹⁸². אבל דעה אחרת היא שמאחר שהם ערבים קבלנים זה בעד זה, רואים כאילו הילווה הכל לכל אחד, וחברו ערב בעדו, ולכן גם כשאומר רק "מה שהלוייתי לך עם חברך", גם האחר פטור¹⁸³.

ה) אם מחל הנושה לאחד מהחייבים בעקבות מה שפרע לו את חלקו בחוב, גם אם אמר שהוא מוחל לו "כל תביעה שיש לי עליך בשטר זה", מן הסתם לא התכוון למחול לחייבים האחרים שלא פרעו¹⁸⁴. מה עוד, שכאן אין מקום לנימוק¹⁸⁵ שאילו רצה למחול רק לחייב זה היה פשוט גובה הכל מהאחרים, שהרי כאן לא מחל מרצונו אלא כי החייב הזה סירב לפרוע עד שיכתוב לו שהוא מוחל לו על כל חלקו¹⁸⁶.

ו) אם היו יותר משני חייבים, ומחל לשניים מהחייבים מחילה גמורה, החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם, שהרי אילו התכוון הנושה למחול לכולם, היה די שימחל לאחד מהם¹⁸⁷.

דין שונה חל במצב שהחייבים המשותפים הם שותפים בעסקים נוספים. כאן, אם אחד מהם ביקש מהנושה למחול לו, והנושה מחל לו, חלקו בחוב מחול, אבל גם השותפים האחרים נהנים מהפחתה זו בחוב, שחלקו של כל אחד בחוב מופחת בשווה¹⁸⁸. כיון שהפחתה זו נוצרה ע"י בקשת השותף והתעסקותו, וכל שותף מחויב להתעסק בשביל כולם, הרי בשעת הבקשה הוא כאילו עושה בשליחות כולם, וכאילו ההפחתה נוצרה ע"י בקשת כולם, כאילו בלי בקשת כולם הנושה לא היה מוחל, שהרי שותף אינו יכול להיפרד מן ההתעסקות ולעסוק לצורך עצמו, ולכן ההפחתה מתחלקת בין כולם¹⁸⁹. גם בשותפים, אם הנושה מחל מיוזמתו לאחד מהם, רק אותו שותף נהנה מן ההפחתה, ושאר השותפים חייבים כמו בתחילה¹⁹⁰. היות ששותף זה לא ביקש דבר, אין לומר שההפחתה נחשבת שבאה כתוצאה מפעולה של כל השותפים, ולכן רק הוא נהנה ממנה¹⁹¹.

הדברים אמורים דוקא בחוב שאי אפשר לנתק בינו לבין שאר העסקים המשותפים, כגון בחוב של מכס שהם חייבים לשלם בעד סחורה שרוצים להוליכה למקום אחר, וכיון שאינו יכול לחלוק לעצמו בסחורה, גם אינו יכול לעשות לעצמו בהתעסקות שנחוצה לסחורה זו, לכן בבקשת מחילת המכס הוא עושה בשליחות של כולם. לעומת זאת, גם בשותפים, אם אפשר לנתק בין חוב לזה לשאר העסקים המשותפים, ואחד

¹⁸⁰ פרישה, חו"מ, עז, ח.

כנראה, לכך התכוון דרישה, חו"מ, קיא, י, שכתב שהוא עצמו כתב בס"י עז, ח, שאם גילה את דעתו שאינו רוצה למחול על כל החוב, אינו מחול.

¹⁸¹ כך נראית כוונתו.

¹⁸² סמ"ע, עז, ס"ק יז.

¹⁸³ ש"ד, חו"מ, עז, ס"ק יז. אבל הוא נשאר ב"צריך עיון".

¹⁸⁴ סמ"ע, עז, ס"ק יז.

¹⁸⁵ ליד ציון הערה 172.

¹⁸⁶ ש"ד, חו"מ, עז, ס"ק יז, בסופו.

¹⁸⁷ ש"ד, חו"מ, עז, ס"ק יז; שו"ת הראנ"ח, ח"א, ס"י ס, בסופו.

¹⁸⁸ ר' שמחה, המובא באור זרוע, ב"ק סי' תס, בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתקלב, בשו"ת הרא"ש כלל עג סימן יג, וברא"ש ב"ק פ"י סי' כה; שו"ע, חו"מ, קעח, א.

דעה חולקת: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן קלד, ותשובות מיימוניות, ס' קנין, סימן א (הובא במרדכי ב"ק סי' קעז), כותב שאם השותף ביקש את המחילה בשביל עצמו, רק הוא זוכה בהפחתה. והסכים עמו ישי"ש ב"ק פ"י סי' מה.

¹⁸⁹ נתיבות המשפט, קעח ס"ק א; ערוך השלחן, חו"מ, קעח, א. הם הסבירו בכך את ההבדל בין פסיקת שו"ע שם לבין הדינים שהובאו לעיל, שרק החייב שנמחל מרוויח מן המחילה. אבל הם לא כתבו האם בס"י קעח מדובר שהם ערבים קבלנים זה בעד זה, או ערבים רגילים זה בעד זה.

¹⁹⁰ שו"ע, חו"מ, קעח, א.

¹⁹¹ נתיבות המשפט קעח ס"ק א.

השותפים ביקש מן הנושה למחול לו, והודיע שהוא עושה זאת רק לצורך עצמו - רק הוא נהנה מן ההפחתה, מפני שהוא יכול להיפרד מן השותפות לענין חוב זה, ואינו צריך להתעסק בשליחות כולם¹⁹².

דין דומה נהג לגבי חיוב הקהילה היהודית בגולה לתת מס לשלטון הנכרי. אם מחל השלטון ליהודי מסוים, ההפחתה מתחלקת בין כל הקהל, גם אם ביקש את המחילה לצורך עצמו¹⁹³, כמו בשותפים בעסקים, מפני שהיחיד אינו יכול לפרוש מן הציבור כיון שהמס גדל ככל שהציבור גדל כך שעל כל אחד מוטלת אחריות כלפי הקהל, ונמצא שכשביקש מהשלטון למחול לו, הוא נחשב שהתעסק בשליחותם של כל הקהל¹⁹⁴.

פרק תשיעי: שונות

א. פרשנות של לשונות מחילה

אם קהילה פטרה מישהו ממס למשך זמן קצוב, בגלל תועלת כלשהי שהפיקו ממנו, ומת, לדעת הרא"ה המחילה חלה גם על יורשיו, כיון שהתועלת שהפיקו ממנו נחשבת כאילו שילם מס לאותה תקופה, ולכן גם הם פטורים ממס על הנכסים שירשו, ואילו לדעת הרשב"א, המחילה אינה חלה על יורשיו¹⁹⁵.

מי שכתב לאשת אביו שטר מחילה על כל זכות שיש לו בנכסי עזבון אביו (שנמצאים בידה), והוחלפו נכסי עזבון אביו ונשאו ונתנו בהם, גם הנכסים החילופיים כלולים במחילה, שאם לא כן לא היתה משמעות למחילתו. כמו כן, אם מת אחיו, גם הנכסים שירש האח מאביו כלולים במחילה, והמוחל אינו זכאי לרשת אותם מאחיו, כי לשון "נכסי עזבון אביו" משמעותה כוללת נכסים שמישהו ירש מאביו ומת אחר כך, וזאת גם אם האח היה גדול וזכה בנכסים שהגיעו לידו קודם שמת¹⁹⁶.

¹⁹² נתיבות המשפט קעח ס"ק א. הוא דיבר על שותף שגבה חלק מהחוב לצורך עצמו, אבל אפשר ללמוד מכך לשותף שביקש מחילה על חלקו. הוא מסביר בכך את רמ"א, חו"מ, קעו, כח, האומר ששותף שגבה חלק מהחוב שגוי אלם היה חייב לשותפות, והודיע שהוא גובה לצורך עצמו, הוא זוכה לעצמו.

¹⁹³ ר' שמחה, באור זרוע, ב"ק סי' תס, ובמרדכי ב"ק סי' קעז; הגהות אשרי, ב"ב פ"ג סי' סו. אך הם כותבים שאם השלטון מחל לו ביוזמתו, בלי בקשתו, רק הוא נהנה מן ההפחתה, כמו הדין המקביל בשותפים, ליד ציון הערה 190. **דעה חולקת:** מהר"ם, שהובא בהערה 188, כותב שאם השלטון מחל אמר שהוא מחל לאותו פלוני, רק הוא זוכה בהפחתה, גם אם הדבר בא בעקבות בקשתו. רמ"א, חו"מ, קסג, ו, מביא את שתי הדעות. נתיבות המשפט קעח ס"ק א מסביר שאף שלענין שותפים פסק שו"ע (הערה 188) כר' שמחה, ורמ"א לא הביא שם את דעת מהר"ם החולקת, הרי זה משום שהרא"ש הכריע כר' שמחה לענין שותפים, אבל הרא"ש לא דיבר במפורש על מס, וייתכן שהרא"ש מודה למהר"ם במס, מפני שדוקא בחוב רגיל, יכול שותף אחר לטעון: "אילו לא היית מבקש מחילה לעצמך, הייתי מפיס אותו והיה מוחל בסתם לשנינו מקצת, ועכשו שכבר מחל לך, לא יסכים לוותר יותר", אבל במס לא מתקבלת טענה זו, כי לא כל אחד יכול לבקש מחילה, ורק מי שנושא חן בעיני השלטון, שמשרת אותו לפעמים, השלטון מוחל לו.

מהר"ם שם (הובא בשו"ת מהר"י וייל סימן לח) כותב, שגם לדעתו, מי שהשלטון מחל לו לפני שהגיע הקהל לסיכום סופי עם השלטון בדבר סכום המס הכללי, ההפחתה מתחלקת בין כולם, כיון שמה שמחל לאדם זה גרם לו להכביד על שאר הקהל; ורק אם השלטון אמר בפירוש "פלוני לא ישלם מס אלא אדם אחר ישלם במקומו", הוא פטור. שו"ת פרח מטה אהרן ח"א סי' ככג (ריג ע"ג), מסביר, שאם השלטון מוחל עקב בקשה, הדבר מראה שבאמת אינו רוצה למחול, אלא הוא מציג את עצמו כאילו הוא מוחל לו, ולמעשה הוא יפצה את עצמו ע"י הכבדה על שאר הקהל, ואת זה אין בסמכותו לעשות, כי זו אפלייה ("חמסנותא דמלכא"); אבל אם השלטון מוחל מיוזמתו, הרי זה מראה שאין ברצונו לעשות עוול, אלא ברצונו להקל על אותו נמחל, ואין אומרים שהוא מכביד על אחרים בגלל זה, שהרי אילו רצה, היה מכביד גם בלי למחול לאדם זה.

¹⁹⁴ נתיבות המשפט קעח ס"ק א.

¹⁹⁵ שתי הדעות הובאו בחידושי הריטב"א כתובות קא ע"ב.

שו"ת קול אליהו חלק א חו"מ, סי' ז (ד"ה וחזינא ליה), מסביר שהרשב"א לשיטתו בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקע, שמי שמתחייב לזמן קצוב, ומת מקבל ההתחייבות, ההתחייבות אינה עוברת ליורשיו. קול אליהו שם עוסק בנושה שמחל לחייב ע"מ שיתן לו כך וכך כל שנה, ומת החייב; והוא פוסק (בד"ה ומעתה נבוא) שהמחילה היא גם ליורשיו. בדרך כלל פשוט שהמחילה היא גם ליורשים, שהרי ברגע שהחוב פקע, אין חיוב על היורשים, אבל בנידונו היה מקום לראות כאילו נתן מתנה מתמשכת לחייב תמורת התשלום החדשי, ולא חד פעמית, ולכן היה מקום לומר שהמתנה נפסקת עם מות החייב.

¹⁹⁶ שו"ת מהרש"ך חלק א סי' צ.

חייב שמחל לנושה על חיובו להישבע לפני שיגבה ממנו, ומת החייב, המחילה אינה כוללת את חיוב הנושה להישבע לפני הגבייה מהיורשים¹⁹⁷. אם הנושה מכר את החוב לאחר, המחילה אינה כוללת את חיוב הנושה (או חיוב הקונה, אם מת הנושה) להישבע לפני הגבייה¹⁹⁸. אם מחל החייב גם לגבי "באי כוחו", המחילה כוללת את חיוב הנושה להישבע לפני הגבייה מהיורשים או ממי שקיבלו את נכסי החייב במתנה¹⁹⁹. אם מת גם הנושה, ויורשיו באים לגבות מיורשי החייב, המחילה אינה כוללת את חיובם להישבע לפני הגבייה מיורשי החייב²⁰⁰.

אשה שכתבה לבעלה לפני הנישואין שהיא מתחייבת להתגרש ללא תביעות כספיות - משמע שהיא מתחייבת לא לדרוש פיצויים כספיים תמורת הסכמתה לקבלת הגט, אבל אין משמע מכך מחילה על חיוב הבעל לזון אותה כל זמן שהוא בעלה²⁰¹.

בן שאמר שהוא מוחל על "חלקי בעזבוני אמיי", זה כולל רק רכוש בעין, כמשמעות המלה "עזבוני", ואינו כולל מה שעתיד להתקבל כתוצאה מתביעה שאמו הגישה, כגון כספי שילומים מגרמניה²⁰².

ב. מחילה זמנית - דחיית מועד פרעון

נושה יכול לתת לחייב הארכה, שלא יצטרך לפרוע בזמן שקבעו מראש (או בזמן שהיה חייב מן הדין) אלא יוכל לפרוע אח"כ; זו מחילה חלקית (זמנית), כאשר החוב נשאר בתוקפו ונמחל רק מרכיב אחד ממנו - החיוב לפרוע בתאריך מסוים²⁰³. כמו מחילה מוחלטת, גם דחיית מועד הפרעון תקפה אף בלי מעשה קניין²⁰⁴.

דוגמה לכך היא מלווה הקובע זמן ללווה אחרי מתן ההלוואה. לפני שקבע זמן היה יכול לתובעו מיד (או לאחר שלושים יום), ועכשו שקבע זמן זו בעצם מתן הארכה, שלא יוכל לתובעו מיד²⁰⁵. ובכן, יש תוקף לקביעת זמן לפרעון, גם אם לא עשו קניין על כך, והמלווה אינו יכול לתבוע את החוב לפני המועד שקבעו, כי רואים כאילו מחל ללווה לכל אותו זמן, ומחילה א"צ קניין²⁰⁶.

¹⁹⁷ שו"ע, אהע"ז, צח, סעיף א וסעיף ג (על גביית כתובה), וח"מ, עא, יז.

¹⁹⁸ שו"ע, אהע"ז, צח, א (על גביית כתובה).

¹⁹⁹ שו"ע, חו"מ, עא, יז.

²⁰⁰ שו"ע, אהע"ז, צח, א (על גביית כתובה), וח"מ, עא, יח. לפרטי דינים אלו ראה בנושאי כלי השו"ע שם, וביורור הלכה, כתובות פו ע"ב, ציון ה ציון ז.

²⁰¹ פד"ר, כרך א עמ' 262. זו דעת הרוב, אבל בעמ' 266 מובאת דעת המיעוט, שמשמעותו מחילה על חיוב המזונות.

²⁰² ר"י קאפח, בפד"ר, כרך יג, עמ' 81; ר' שלום מזרחי, שם, עמ' 83.

²⁰³ חידושי הריטב"א מכות ג ע"א (הובא באמרי בינה דיני הלואה ס"י סג אות כ, ובקבא דתירוצא, קושיה מו, עמ' פט) (יש לה תוקף כי היא "מקצת מחילה"; הוא עוסק במוכר שטר חוב, שהאריך ללווה את הזמן אחרי שמכר).

²⁰⁴ שו"ת תורת משה, חו"מ ס"י ד (ד"ה ולי היה, עמ' פ) (לגבי הארכת זמן, בתנאי שהחייב ישלם סכום מסוים כל שנה); שו"ת כסאות לבית דוד ח"ב ס"י לו אות ג.

²⁰⁵ ראה על כך בשער אהות עשרה, בענין אי-תביעה.

²⁰⁶ סמ"ע, עג, ס"ק ז (בלשון "לכאורה") (הובא בשו"ת קרני ראם, חו"מ, ס"י כ, דף כח ע"א, ובשו"ת חמדת משה (פרלמוטר), ס"י קכ [על משכיר המאריך את זמן השכירות]); ש"ך, חו"מ, עג, ס"ק ה (הובא בתורת מיכאל ס"י סד, עמ' רמא); קצות החושן, עג, ס"ק א; שער משפט, עג ס"ק ד (ד"ה אך לכאורה); ערוך השלחן חו"מ, עג, ג.

פעמוני זהב, יב, ח (ז ע"א), מסביר שהסמ"ע מסופק מפני שזאת לא מחילה גמורה אלא רק הארכת זמן.

בשאלה האם הארכת זמן נחשבת מחילה, ע"י חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, ס"י מז, אותיות ב-ג. **הארכת זמן מכללא**: חזו"א, חו"מ, ליקוטים, ס"י טז אות א, כותב שמלוה שלקח משכון בסתם, יש בזה הארכת זמן מכללא, וב"ד צריך לאמוד כמה זמן מחל לו שלא יתבענו, ומתחשבים בדינא דמלכותא כדי לאמוד את דעתו בזה, כיון שאנשים רגילים לעשות לפי דינא דמלכותא, שהרי מקובל לומר "דינא דמלכותא דינא" אף שזה לא תמיד נכון.

שו"ת אוהל יהושע (בומבד), ח"ב, ס"י קמא, כותב שנושה שהסכים לקבל מהלווה "וועקסיל" (סוג של שטר חוב), אין בכך הארכת הזמן מכללא, אלא יש להניח שהוא קיבל אותו רק כמשכון וערבות, והסכים לחכות רק כי ראה שאין ללווה במה לשלם, וקיבל את הוועקסיל כדי להיות בטוח בכספו, אבל אינו רוצה להאריך את הזמן אם יש לחייב במה לשלם, ולכן אם יש לחייב במה לשלם, יוכל לגבות.

מצב מיוחד: שו"ת שי למורא (יונה), ס"י לד, עוסק בנושה שהאריך את הזמן וקבע זמנים לתשלומין, אבל הוא לא תבע את החוב במועדו, אלא תבע אחרי זמן רב, כשכבר עברו כל הזמנים שקבע לפרעון. הוא פוסק (בדף מ ע"ב-ע"ג) שאף שהגיע כבר הזמן הדחוי, אינו יכול לגבות הכל בבת אחת, כי קשה לפרוע סכום גדול בבת אחת (עיי"ש שהוא מביא את הוכחות מהתלמוד לכך), ויש להניח שהכוונה היתה שמוזמן התחלת הפרעון, יינתנו פרקי זמן לתשלומים; ואין לו להלין אלא על עצמו, כיון שהוא אשם במה שלא תבע לפני כן, ואם לא היה יכול לתבוע, היה לו למנות מורשה

גם בחוב בשטר מועילה הארכת זמן החוב, גם אחרי מתן ההלוואה, בין לזמן קצוב בין לזמן שאינו קצוב (י"עלומי"²⁰⁷).

גם דחיית מועד הפרעון שלא בפני החייב תקפה, מדין "זכין לאדם שלא בפניו"; אבל אם ההארכה עלולה לגרום לו נזק, כגון בסמוך לשביעית, שע"י הארכת הזמן לא יישמט החוב, אינה מועילה לא בפניו, שמא יתנגד²⁰⁸.

אם החייב טוען שהנושה האריך את הזמן, והנושה מכחיש, החייב אינו נאמן²⁰⁹.

ג. מחילה מול "נאמנות"

חייב ונושה שהתנו שהנושה יהיה נאמן כשני עדים אם יאמר (הנושה) שהחוב לא נפרע, הנושה גובה גם אם שני עדים מעידים שהחייב פרע. אבל אם עדים מעידים שמחל הנושה על החוב, הנתבע פטור, כי זה לא כלול במשמעות התנאי²¹⁰.

כמו כן, אם התנו שרק אם יהיה כתוב על השטר עצמו "פרוע", יהיה החייב נאמן לומר שפרע, הרי אם הנושה מחל לו, הוא פטור, כי משמעות התנאי היא רק לגבי פרעון ולא לגבי מחילה²¹¹.

אבל אם ה"נאמנות" היתה בלשון כללית יותר, שהחייב האמין לנושה "על כל טענה שיטען בקשר לחוב", משמעות הדבר היא שהחייב קיבל על עצמו להאמין לנושה גם אם יטען שלא מחל, ולכן גם אם יש עדי מחילה, הוא חייב²¹². כך גם אם כתוב בשטר "והאמינו על כל מה שיאמר"²¹³.

שיתבע במקומו; ועוד, שיתכן שהעובדה שלא גבה עדיין גרמה ללווה שיצטרך לשלם עוד מסים, כי הונו הוערך ביותר מכפי שהוא, כיון שהמעריכים חשבו שאינו חייב עוד כסף, וא"כ הנושה לא נהג כשורה בזה שהתעכב. אלא שהוא כותב (בדף מא ע"א) שיש להתחשב בזמן שעבר, ולכן אם, לדוגמה, בתחילה פרס את התשלומין על פני חמש שנים, ועברו עשר שנים ולא תבע, הוא יכול לגבות הכל בתוך שלוש שנים, כי יש אומדן דעת שהלווה היה מסכים לכך שיפרע הכל תוך שלוש שנים אילו נתנו לו עוד עשר שנים.

²⁰⁷ שו"ת אהלי יעקב (קשטרו) סי' ז (יג ע"א). עיי"ש לראיותיו. אבל הוא לא כתב שהיא תקפה בלי קנין.

וראה שער ישי, ליד ציון הערה [54], בשאלה האם מועילה הארכת זמן כשהשטר ביד הנושה.

²⁰⁸ אמנות יוסף, שביעית, פרק י, דף קסז ע"ב.

על הארכת זמן נגד רצון החייב, ראה ליד ציון הערה 24 ואילך.

זכרון ישעיהו (גרובסברג) דף כד ע"ג, מעלה אפשרות שאם הנושה האריך את הזמן בלי בקשת החייב, הוא יכול לחזור בו בטענת "משטה אני בד".

²⁰⁹ שער משפט, עג ס"ק ד. בתחילה (בד"ה אך לכאורה) הוא מנמק, מפני שדבר שעומד להחזרה, כגון הלוואה, אם יש ספק, מעמידים אותו בחזקת הבעלים הראשון, היינו הנושה. אבל אח"כ (בד"ה אך מ"מ) הוא דוחה נימוק זה, ונשאר ב"צריך עיון" מה הטעם.

הוא כותב (בד"ה גם), שגם אם הנושה מודה שהאריך את הזמן אלא שאומר שכבר נשלם הזמן, והחייב אומר שעדיין לא נשלם, הנושה נאמן.

ועיין שם (בד"ה אך מ"מ), על נושה הטוען שהאריך את הזמן החייב מכחיש, כשהארכת הזמן היא לטובת הנושה.

²¹⁰ חידושי הריטב"א, שבועות מב ע"א; ס' התרומות שער כו ח"ד אות ב; טור, חו"מ, ע"א, י (הובא בשו"ת ר' יחיאל באסן סי' עג (מב ע"ג), ובשו"ת מטה אשר, סי' ג, דף יב ע"ג); שו"ת הרשב"ש, סי' עח; שו"ע, חו"מ, ע"א, ג.

לכאורה, לשיטה (בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא פרעון, א"א לומר שמחילה תועיל במקום שפרעון לא מועיל. האמת היא, שכאן זה לא תלוי בהגדרה המהותית של מחילה, אלא תלוי בפרשנות הלשונית של ההסכם בין החייב לנושה.

²¹¹ שו"ת הרשב"ש, סי' עח.

²¹² חידושי הריטב"א, שבועות מב ע"א (הובא בשו"ת הרדב"ז, סי' אלף רמ (קמט), ובשו"ת בעי חיי חו"מ ח"ב סי' מה (דף מו ע"ב)).

שו"ת הראנ"ח, ח"א, סי' לח, כותב שאם שוכר האמין את המשכיר עליו ("נאמנות"), המשכיר נאמן לומר שלא מחל על דמי השכירות, אם הנסיבות מלמדות שהתכוונו לכלול גם טענה כזאת ב"נאמנות".

ר' משה הלוי, בשו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' סא, כותב שגם אם עשו "נאמנות" בחוב על פה, הנתבע פטור בטענת מחילה, כי ה"נאמנות" לא נועדה לטענת מחילה. אבל מהרי"ט שם, סי' סב, חולק ואומר שטענת מחילה מועילה רק אם יש מיגו שהיה יכול לטעון שפרע (ראה ליד ציון הערה 105), וכאן אינו יכול לטעון שפרע בגלל ה"נאמנות", ולכן גם אינו נאמן לומר שמחל.

²¹³ שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), ח"א, חו"מ, סי' קי (קנב ע"ד).

ד. מחילה הכרוכה באיסור

מעשה ברב שמחל על רבנותו, והמציאות היתה שבעקבות כך היה חשש שימנו רב לא טוב. יש מקום לומר שבגלל זה, זו נחשבת מחילה באיסור, ואין לה תוקף כי "כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד - אי עביד לא מהני". מצד שני, ייתכן שהמחילה תקפה, על פי הכלל²¹⁴ שאם הדבר מצד עצמו אינו אסור, ויש רק איסור צדדי, לא אומרים "אי עביד לא מהני"²¹⁵.

מן הדין שנושה שמכר שטר חוב יכול עדיין למחול עליו²¹⁶, מוכח לכאורה שיש תוקף למחילה אסורה, שהרי במחילה זו הנושה גורם לנזק לקונה, וגרימת נזק אסורה בכלל איסור גזל²¹⁷.

ייתכן ששאלה זו תלויה בהגדרות השונות של מהות המחילה, שראינו בשער ראשון: ר' שמעון אנליק כותב, שלשיטה שמחילה היא רק הפקעה (השיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני), מחילה שנעשתה באיסור תקפה, אף שמקח שנעשה באיסור חסר תוקף²¹⁸, הרי מחילה אינה דומה למכר²¹⁹. "אי עביד לא מהני" נאמר במעשה אסור הפועל חלות מסוימת, כגון מכר, שהיות שהמעשה הוא נגד רצון התורה, אינו פועל את החלות ולא הועילו מעשיו, אבל מחילה היא רק סילוק, ואינו פועל חלות, ולכן לא שייך לומר שאינו תקף וכאילו לא נעשה, שהרי המעשה האסור נעשה במציאות²²⁰. עוד אפשר להסביר, שלשיטה זו מחילה היא פעולה שלילית בלבד, של הריסה ולא של יצירה, ולכן אינה נפגמת ע"י האיסור שכרוך בה.

לעומת זאת, הוא כותב שלשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא קנין, והיא פעולה חיובית כמו כל הקנאה, הרי מחילה שנעשתה באיסור היא כמו מכר שנעשה באיסור, ולא חלה²²¹.

²¹⁴ משנה למלך, הלכות מלוה ולווה, ה, יד.

²¹⁵ שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סי' קסח. יש בדבריו קצת פירוט על הבעיה שהיתה באותה רבנות, אבל הדברים סתומים.

בשער ראשון, ליד ציון הערה [155], הבאנו ששו"ת מהר"ם לובלין, סי' עב, כותב שמחילה שנעשתה ביו"ט קיימת, שהרי אף מקח שנעשה באיסור שבת קיים. אבל אין ללמוד מדבריו למקום שהאיסור מבטל את תוקף הפעולה, כגון שנשבע שלא יעשה.

ראה עוד ליד ציון הערה 156, בענין מי שנשבע שלא ימחל. וראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 309, ששו"ת זכר חיים מזכיר ענין קנין שנעשה באיסור לגבי מחילה באונס - שעצם האונס (לא המחילה) אסור מטעם גזל. וראה שער שלישי, בענין מחילת ריבית, בשם המהדיר לספר התרומות.

²¹⁶ כתובות פה ע"ב.

²¹⁷ רבי שמואל הלל שינקר, בשו"ת תורת חיים (זוננפלד) סימן עא.

אבל הוא מציע הסברים חילופיים לכך שהמחילה שם תקפה, ולפיהם אין הוכחה שמחילה אסורה תקפה: (א) ר"ח זוננפלד הסביר שהמחילה תקפה מפני שאין בה איסור גזל, כיון שהמוחל חייב לשלם לקונה משום דינא דגרמי (ב"ק צח ע"ב), אי"כ לא חיסר אותו, כי מה איכפת לקונה אם הלווה המקורי חייב לו או המוחל חייב לו, ודוקא המזיק חפץ עובר באיסור גזל, מפני שאף אם שילם אח"כ את דמי החפץ, איבד את החפץ של חברו. רש"י שינקר דוחה סברה זו, שיתכן שהקונה מעדיף שהלווה יהיה זה שחייב לו, כגון שהוא אדם נוח יותר מהנושה; ועוד, שיש דעה (רמ"א, חו"מ, סו, לב) שהמוחל אינו חייב לקונה את כל סכום השטר, אלא רק מה ששילם לקנותו.

(ב) מדברי נתיבות המשפט, שסא, ס"ק א, עולה שבאיסור גזל לא נאמר אע"פ (עיי"ש איך הוא מסיק כך).

²¹⁸ סמ"ע, רח, ס"ק ג; ש"ך, חו"מ, רח, ס"ק ב. אך יש להעיר ששו"ע, חו"מ, רח, כותב שמכר שעשה באיסור ריבית, תקף. ראה על כך בספרו של א' שוחטמן, מעשה הבא בעבירה.

²¹⁹ אורח משפט (אנליק), סי' יב, ח (כא ע"ד), בדעת רמ"א (שהבאנו בהערה 161). הוא מסביר שהרמ"א לשיטתו בחו"מ, רג, א, שמביא את הרשב"א האומר שמחילה היא הפקעה.

²²⁰ המגיה בשו"ת תורת חיים (זוננפלד) סימן עא, מעלה אפשרות שזו כוונת רבי שמואל הלל שינקר, בתשובתו שם, המבחין בו מחילה למכר.

בדרך אחרת הסביר המגיה, שהמשמעות בפסילת המחילה היא שאנו מחייבים את הנושה להשאיר אצלו את הממון, וזה אינו מתקבל על הדעת.

²²¹ אורח משפט שם, בדעת הגהת מרדכי (שהבאנו בהערה 156), הכותב שהנשבע לא למחול, ומחל, המחילה בטלה. נראה שלשיטת הפרעון (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי), המחילה לא תועיל אם נשבע לא למחול. הרי שיטת הפרעון אומרת שמאחר שהיו יכולים לבצע פרעון והחזרת הפרעון, "הפוכי מטרטא למה ליי", ומוותרים על הביצוע הדו-כיווני ורואים כאילו נעשה. אבל בנידוננו אין לומר "למה ליי" - בהחלט מוצדק לדרוש ביצוע דו-כיווני בפועל אע"פ שהוא נראה מיותר, שהרי ע"י הביצוע יינצל הנושה מהפרת שבוועו (אע"פ שמחילה מתפרשת מבחינה אנליטית כפרעון והחזרה, אין לאסור משום כך על הנושה לקבל פרעון ולהחזירו, מפני ששבועה מתפרשת לפי לשון בני אדם, ומן הסתם הוא התכוון לאסור על עצמו רק למחול, ולא התכוון שיהיה אסור לו לקבל פרעון ולהחזירו אח"כ כמתנה, שהרי א"כ לעולם לא יוכל לתת לו מתנה, שהרי ההגדרה האנליטית אינה קובעת זמן ל"החזרה"; ואילו רצה שיהיה אסור לו להחזיר את הפרעון, היה צריך להישבע שלא לתת מתנה לעולם לאדם זה), ואילו אם ימחל, יעבור על

ה. מחילה שבטלה מקצתה

מחילה שבטלה מקצתה - אין אומרים שבטלה כולה, אלא מה שבטל בטל, והשאר נשאר בתוקף. לדוגמה, שותף שמחל חוב של השותפות, אין אומרים שכיון שהמחילה בטלה לגבי שותפו, היא בטלה גם לגבי עצמו.²²²

זאת גם אם המוחל אמר את שני חלקי המחילה במילה אחת.²²³

גם אם המחילה נעשתה בשטר, אין אומרים שהשטר הוא כחרס כי כתוב בו שמחל על כל החוב והרי לא היה בכוחו למחול על הכל - כי מצאנו שטר שמועיל רק באופן חלקי; וגם לדעה ששטר מכר או שעבוד, שבטל בחלקו, בטל כולו, זה משום שהשטר יוצר את החיוב, משא"כ במחילה שא"צ קנין, והשטר הוא רק לראיה.²²⁴

ר' יצחק אפרים אבא שאול²²⁵ כותב שרק לשיטה²²⁶ שמחילה היא הקנאה, יש מקום לומר שבטלה כולה כמו בהקנאה, אבל לשיטה²²⁷ שמחילה היא הפקעה, אין מקום ליישם כאן את הדין המחודש שנאמר במכר, שביטול חלקי גורר ביטול הכול, וברור שאם הסתלק במקצת ובמקצת לא הסתלק, יועיל הסילוק רק באופן חלקי.²²⁸ אבל הוא לא הסביר איזה הבדל מהותי יש בין הפקעה להקנאה, שבזה יתבטל כולו עקב ביטול מקצתו ובה לא.

שבועתו. לכן גם אם ימחל לא נוכל לומר שרואים כאילו פרע והחזיר. אולם טיעון זה שייך רק באיסור שבועה, וייתכן שמחילה אסורה אחרת תחול, גם לשיטת הפרעון.

²²² שו"ת שי למורא (יונה), סי' לד (לט ע"א); שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סי' ה, אותיות ג-ז (על מחילה שבטלה מקצתה בגלל טעות); כנה"ג אה"ע"ז סי' קיח הגה"ט אות קה (הובא בערך השלחן, חו"מ, רג, אות ב) (על המוחלת כתובתה, שבמה שנוגע לזכויות יורשיה מכח תקנת "הישבון", המחילה בטלה).

שי למורא ושמחה לאיש מסבירים שאף שיש אומרים שראובן האומר לשמעון "קנה אתה וחמור", לא קנה שמעון בכלל, מכל מקום אפשר לומר קי"ל כדעה שקנה מחצה (וכן פסק שו"ע, חו"מ, רי, ג), ולכן המחילה מועילה באופן חלקי, כי החייב מוחזק.

שי למורא מעלה אפשרות (בדף לט ע"ג) שגם לפי הדעה שבי"את וחמור" לא קנה כלל, זה משום שחמור אינו בר קנייה כלל, אבל מחילת שותף על חוב לשותפות מועילה באופן חלקי כי הוא בר מחילה ומחילתו היתה מועילה לגמרי אילו היתה לו הרשאה משותפו.

כמו כן, חי' רעק"א כתובות פג ע"א, בתחילתו, כותב שסילוק שחלקו אינו תקף, כגון בעל המסתלק מירושת אשתו (לדעה אחת - ראה שער רביעי) ומפירות נכסיה (שמעיל) - הסילוק תקף באופן חלקי, גם לדעה ש"את וחמור" לא קנה כלל, כי סילוק עדיף מהקנאה, כמו שהוא עדיף ממנו לענין שמועיל סילוק מדשלבל"ע. ראה שער רביעי, פרק תשיעי, שיש אומרים שסילוק שונה גם ממחילה לענין זה, שמחילה אינה מועילה בדשלבל"ע. אבל אין נראה להסיק מזה שלדעתו מחילה שבטלה מקצתה בטלה כולה, אלא נקט דשלבל"ע רק לדוגמה לכך שסילוק מועיל יותר מהקנאה, ובמחילה יש דוגמאות נוספות, כגון שאינה צריכה קנין.

שמחה לאיש שם, אות ג, מוסיף שגם לדעה שמכר שבטל מקצתו בטל כולו (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 379), הטעם הוא כי אומדים את דעתו שתלה את המכירה בכל החפצים, אבל במחילה מחל על הכל, ומה שהתבטל חלק לא היה מחמת סיבה של מציאות אלא משום טעות, וכאילו לא הסכים למחול על המקצת, וא"כ אין סיבה שזה יבטל את החלק שמחל בלב שלם.

על מחילה שבטלה מקצתה בגלל טעות, ראה שער רביעי, הערה [225], בשם חקרי לב.

²²³ שי למורא, שם (לט ע"ג). הוא מסתמך על מגיד משנה ה"א אישות, ט, ב, שעולה מדבריו שיש מחלוקת במי שעירב שני דברים במלה אחת, כגון "נכסי לכולכם", ואחד אינו ראוי לקנות, האם האחר קנה; וכאן הנמחל יוכל לומר קי"ל כדעה שלא בטלה כולה (כך נראית כוונתו).

²²⁴ שי למורא, שם (לט ע"ד-מ ע"א). הוא מביא ראיה מן האמור בגיטין ח ע"ב על שטר שחרור בנוסח "עצמך ונכסי קנויים לך", שיש מצב שהעבד קנה את עצמו ולא את הנכסים.

²²⁵ שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סי' ה, אות ג.

²²⁶ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

²²⁷ שראינו בשער ראשון, פרק שני.

²²⁸ הוא כותב שלפי שו"ת אור לציון חו"מ סי' א, שכתב שגם לריטב"א שמחילה היא הקנאה, זו רק הקנאה מצד הנמחל, שהוא צריך לעשות מעשה קנין לזכות במחילה, אבל לא שהמוחל מקנה לנמחל (והבאנו אותו בשער ראשון, פרק שלישי, בהערה) - לפי זה, גם לשיטה שהיא הקנאה, זה לא דומה למכר, ששם שני הצדדים שותפים במעשה הקנין, ולכן יש מקום לומר שאם בטל מקצתו בטל כולו, משא"כ כאן.

1. תוצאה מפסילת מחילה - החזר התשלום שניתן בעבורה

נושה שקיבל כסף מן החייב כדי שימחל לו על חובו, והתברר שלפי הדין אין מחילתו תקפה, חייב המוחל להחזיר לו את הכסף, כי יש להניח שנתן את הכסף רק על דעת שהמחילה תחול.²²⁹

לדוגמה, שוכר שמחל למשכיר על חובתו העתידית לשפותו על הוצאות לתיקון הבית, והמשכיר השכיר לו בסכום נמוך כי התחשב במחילת ההוצאות, ואח"כ נודע להם שהמחילה בטלה כי אין תוקף למחילה על זכות עתידית²³⁰ - המשכיר יוכל להעלות בהתאם את דמי השכירות על סמך בקיאים שישימו את שווי הבתים.²³¹

אבל אם מת המוחל או שיש נושה בעל זכות קדימה על נכסי המוחל, הנמחל אינו יכול לטרון מנכסים שמכר המוחל, כי הקונים לא ידעו שהמחילה אינה מועילה ושבגלל זה המוחל חייב כסף לנמחל.²³²

מצב מיוחד הוא אם התשלום ניתן עבור דבר נוסף, מלבד המחילה הפסולה. מעשה באב שמחל למישהו על ערבותו שערב בעד כתובת בתו, ובנו מחל לאותו אדם על חיובו במזונות למשך חמש שנים, ונתן הנמחל לאב סכום מסוים תמורת שתי המחילות; והתברר שהמחילה על ערבות הכתובה אינה מועילה. יש מקום לטעון שמאחר שמחילת בנו קיימת, די שהוא יחזיר לו כסף באופן יחסי לסכומי המחילה. אבל טענה זו נדחתה, כי יש להניח שלנמחל לא הפריעו מזונות הבן כמו שהפריעה לו ערבות הכתובה, שהיתה בסכום גדול, ועיקר התשלום היה בשביל מחילת ערבות הכתובה, ולכן נפסק שיחזיר לו שני שלישים מהסכום, או מה שנראה בעיני המפשרים, לפי אומד דעתם.²³³

פרק עשירי: סיכום

התנגדות החייב: לדעת רוב הפוסקים, מחילה מועילה גם אם הנמחל מתנגד לה. נחלקו הדעות האם נושה יכול למחול רק על שעבוד נכסי החייב, נגד רצון החייב, בלי למחול על החוב עצמו; וכן האם מועילה דחיית מועד הפרעון נגד רצון החייב, דחייה שאין בה מחילה על החוב עצמו.

מחילה כללית: נושה שכתב בשטר מחילה כללית, שהוא מוחל לחייב על "כל התביעות", אינו יכול לטעון שלא התכוון למחול על חיובים מסוימים. גם שטר חוב שהתאריך שלו הוא באותו היום כמו שטר המחילה, כלול במחילה. כך גם שטר חוב שנכתב על שמו של נושה אחר, אם ידוע שהנושה האמיתי הוא המוחל; וכך גם חוב שנוצר לפני זמן המחילה, וזמן הפרעון שלו הוא אחרי זמן המחילה.

אבל אם המוחל מחל את המחילה הכללית בקשר לעסק מסוים שהיה בינו לבין הנמחל, המחילה אינה כוללת חיוב שהיה חייב לו זמן רב לפני כן. אם הנושה כתב שהוא מוחל מחילה כללית, ואח"כ פירט כמה מהתביעות המחולות, אין בכלל אלא מה שבפרט, ולכן חיובים אחרים שלו אינם מחולים. כמו כן, אם שני עדים מעידים שהנושה אמר שתביעה פלונית לא תהיה כלולה במחילה, תביעה זו עדיין קיימת.

נושה שכתב לחייב שני שטרי מחילה כללית זה אחר זה, אין אומרים שהתכוון לבטל את הראשון, אלא מניחים שכתב את השני כי יש בו תוספת, שנכללים בו חיובים שבין תאריך השטר ראשון לתאריך השטר השני.

²²⁹ שו"ת הרשב"א ח"ג סי' ה; שו"ת בעי חיי, חו"מ, ח"א, סי' א, וסי' קנט, דף קפט ע"ד (הובא בזכר דבר חו"מ, מע' מ אות יג, ובזכרנו לחיים ח"א מע' מ, מחילה אות יא), וכנה"ג חו"מ מהדו"ב סי' ד הגהב"י אות ג, וסי' פב הגה"ט אות ב; שו"ת מהריט"ף סי' רח (כי זו פשרה בטעות).

שו"ת הרי"ף סי' רפה, כותב שמי שעשה פשרה, ולפני כן מסר מודעא עליה, הפשרה בטלה, אבל הוא חייב להחזיר לצד השני מה שנתן לו במסגרת הפשרה.

מקרה מיוחד הוא אם המחילה התבטלה עקב פרעון לנושה. שו"ת חוט השני, סי' מב, עוסק בראובן שנתן לשמעון שלשים זהובים כדי שימחל לבנו (של ראובן) על חובו כלפיו, והתנה עמו בתנאי כפול שאם יקבל שמעון עוד פרעון מבן ראובן, שזו הפרה של המחילה, יחזיר לראובן את שלשים הזהובים. הוא מפרש את התנאי, שכונתו היא שהבן לא יתן כסף לשמעון דרך פרעון החוב, אבל אם נתן לו כסף בדרך מתנה, הנתנה של ראובן לשמעון אינה בטלה.

²³⁰ ראה שער רביעי.

²³¹ משכנות הרועים, מע' מ, אות כג.

²³² משכנות הרועים, מע' מ, אות י (הובא בפעמוני זהב, יב, יד, דף ט ע"ג).

²³³ שו"ת מהריט"ף, סי' רח.

אם בשעת המחילה הכללית ידוע שהנושה שכח חוב אחד, חוב זה אינו מחול, כי לגבי חוב זה, זו מחילה בטעות.

ספק מחילה: במצב שיש ספק האם חיוב מסוים נמחל, נחלקו הפוסקים בשאלה האם על החייב לפרוע מספק, או שהוא פטור מספק. לכל הדעות, בספק מחילה בכתובת אשה, או אם הנושה עצמו מסופק האם מחל, הנתבע פטור. כמו כן, לכל הדעות, אם המחילה היא ודאית, והספק הוא האם המוחל יכול לחזור בו מחמת פגם מסוים במחילה, המחילה תקפה; וכן אם התביעה עצמה מסופקת והחוב אינו ברור, וספק האם המחילה תקפה, הנמחל פטור לכל הדעות.

לפי רוב הפוסקים, אם יש ספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום.

טענת מחילה: חייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל לו. הוא אינו נאמן אפילו לומר שהנושה מחל על חלק מהחוב. אף אין טוענים בעד יורשי החייב שהנושה מחל למורישם.

גם אם הנושה מודה שמחל, הוא נאמן לומר שהמחילה בטלה כי מחל רק מתוך כעס או מתוך טעות, וכדומה.

אבל חייב נאמן לומר שהנושה מחל במצב שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע או טענה אחרת. כמו כן, אם החייב טוען טענת ברי שהנושה מחל, והנושה אינו יודע וטען "שמא", החייב פטור; וכן אם הוא טוען שהנושה מחל לו בתמורה לדבר אחר, הוא נאמן.

מחילת אדם לעצמו: אם החייב היה קרובו של הנושה, ומת הנושה, והחייב ירש אותו - החוב מתאיין, ואפשר לומר שמועילה מחילת אדם לעצמו.

אבל אדם גזל מקרובו, וכפר, ונשבע לשקר שלא גזל, ואח"כ הודה, ומת הנגזל, והגזלן ירש אותו, או שגזל גר שאין לו יורשים, ומת הנגזל, והגזלן זוכה בגזילה מפני שהיא הפקר - אינו יכול למחול לעצמו על חיוב ההשבה, אלא הוא צריך להוציא את הגזילה מידו, מטעם קנס.

תנייה שלא תועיל מחילה: אם הצדדים הסכימו מראש שגם אם הנושה ימחל, לא תועיל המחילה - אין תוקף למחילה. אבל אם מחל הנושה לחייב על כל החיובים שלו, המחילה מועילה למרות התנייה. כמו כן, אם מחל בשבועה, הרי אף שהמחילה בטלה בגלל התנייה, חייב המוחל לקיים את שבועתו, ואסור לו לגבות את החוב.

הם יכולים גם לעשות תנייה חלקית, שאם יפתה החייב את הנושה למחול לו, המחילה לא תועיל. אם התנה הבעל שלא יפתה את אשתו למחול, והאשה מחלה בגלל דבר שקרוב של בעלה אמר לה, המחילה בטלה, כי סביר להניח שהבעל אמר לקרובו לומר לה זאת.

אם נרשמה בכתובה תנייה שהאשה לא תוכל למחול עליה לבעל, בכל זאת תוכל למחול ליתומים אחרי מותו.

נחלקו הפוסקים בנושה שנשבע או שקיבל "חרם" שלא ימחל על חוב מסוים, ועבר על שבועתו ומחל, האם מחילתו תקפה.

מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים: חייבים משותפים, כגון שניים (או יותר) שלוו יחד, שהנושה מחל לאחד מהם, החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם. אבל אם מראש התחייבו באופן שדינם הוא שהם כערבים קבלנים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות את כל החוב מאיזה מהם שירצה (ואז מי שפרע יחזור ויגבה מהאחרים את חלקם) - אם מחל הנושה לאחד מהם, כל החוב מחול, וגם החייבים האחרים פטורים. גם בכגון זה, אם אמר הנושה "אני מוחל לך על חלקך", רק חלקו של חייב זה מחול, והוא מחול לכל החייבים בשותפות, כלומר, גם החייב הזה עדיין חייב חלק באופן יחסי. כמו כן, אם מחל הנושה לאחד מהחייבים בעקבות מה שפרע לו את חלקו בחוב, גם אם אמר שהוא מוחל לו "כל תביעה שיש לי עליך בשטר זה", מן הסתם לא התכוון למחול לחייבים האחרים שלא פרעו. כמו כן, אם היו יותר משני חייבים, ומחל לשניים מהחייבים מחילה גמורה, החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם, שהרי אילו התכוון הנושה למחול לכולם, היה די שימחל לאחד מהם.

דין שונה חל במצב שהחייבים המשותפים הם שותפים בעסקים נוספים. כאן, אם אחד מהם ביקש מהנושה למחול לו, והנושה מחל לו, חלקו בחוב מחול, אבל גם השותפים האחרים נהנים מהפחתה זו בחוב, שחלקו של כל אחד בחוב מופחת בשווה. אבל אם אפשר לנתק בין חוב לזה לשאר העסקים המשותפים, ואחד השותפים ביקש מן הנושה למחול לו, והודיע שהוא עושה זאת רק לצורך עצמו - רק הוא נהנה מן ההפחתה.

דחיית מועד פרעון: נושה יכול לתת לחייב הארכה, שלא יצטרך לפרוע בזמן שקבעו מראש (או בזמן שהיה חייב מן הדין) אלא יוכל לפרוע אח"כ. דחיית מועד הפרעון תקפה אף בלי מעשה קניין. גם בחוב בשטר מועילה הארכת זמן החוב, גם אחרי מתן ההלוואה, בין לזמן קצוב בין לזמן שאינו קצוב.

גם דחיית מועד הפרעון שלא בפני החייב תקפה, אלא אם כן ההארכה עלולה לגרום לו נזק.

אם החייב טוען שהנושה האריך את הזמן, והנושה מכחיש, החייב אינו נאמן.

מחילה מול "נאמנות": חייב ונושה שהתנו שהנושה יהיה נאמן כשני עדים אם יאמר (הנושה) שהחוב לא נפרע, ועדים מעידים שמחל הנושה על החוב, החייב פטור. אבל אם ה"נאמנות" היתה בלשון כללית יותר, שהחייב האמין לנושה "על כל טענה שיטען בקשר לחוב", או "והאמינו על כל מה שיאמר", וכדומה, משמעות הדבר היא שהחייב קיבל על עצמו להאמין לנושה גם אם יטען שלא מחל, ולכן גם אם יש עדי מחילה, הוא חייב.

מחילה שבטלה מקצתה מסיבה כלשהי - אין אומרים שבטלה כולה, אלא מה שבטל בטל, והשאר נשאר בתוקף. זאת גם אם המוחל אמר את שני חלקי המחילה במילה אחת, וגם אם המחילה נעשתה בשטר.

תוצאה מפסילת מחילה: נושה שקיבל כסף מן החייב כדי שימחל לו על חובו, והתברר שלפי הדין אין מחילתו תקפה, חייב המוחל להחזיר לו את הכסף.